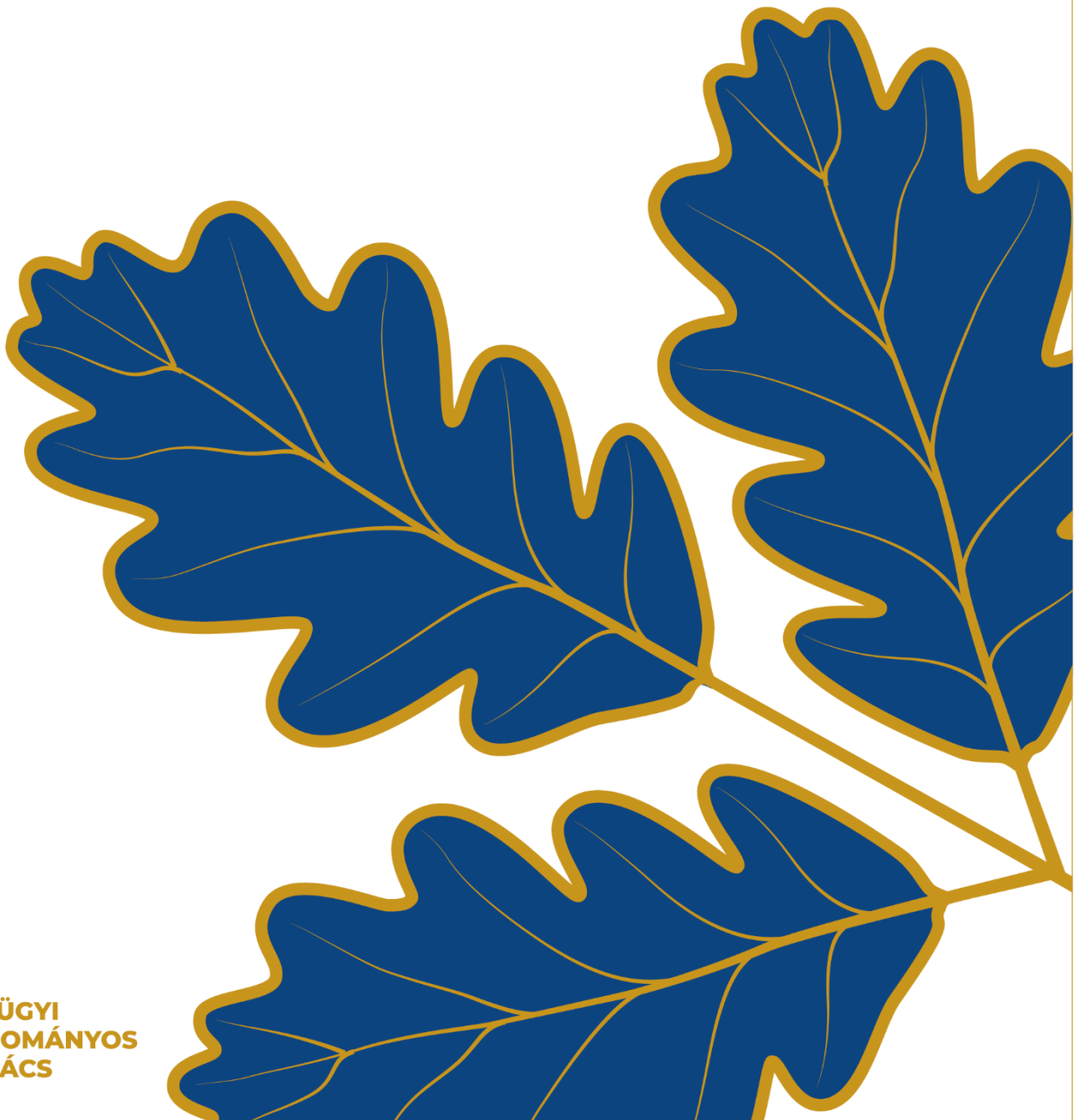

XI. évfolyam 2022./I. szám

RENDVÉDELEM

B U D A P E S T

– 2022 –

A BELÜGYI TUDOMÁNYOS TANÁCS

ONLINE FOLYÓIRATA

IMPRESSZUM

KIADJA:

Belügyminisztérium

FELELŐS KIADÓ:

Dr. Felkai László közigazgatási államtitkár, Belügyi Tudományos Tanács elnök

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. Sabjanics István ny. r. dandártábornok, Belügyi Tudományos Tanács titkár

KIADÓ:

Cím: 2090 Remeteszőlős, Nagykovácsi út 3.

Postacím: 1903 Budapest, Pf. 314.

E-mail: titkar@bm-tt.hu

Telefon: +36 26 795 911, BM: 24-592

Fax: +36 26 795 919, BM: 24-650

HU ISSN 2560-2349

Tartalom

Szerkesztői előszó	I
Száraz Krisztina: A gyermekjóléti szolgáltatás szerepe a roma tanulók korai iskolaelhagyásával kapcsolatos kihívások leküzdésében.....	2
Lukács J. Ágnes et al.: A roma szakkollégiumok szerepe a hallgatók mindennapjaiban	30
Gordos Mónika: Az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fittségi állapota és életminősége közötti összefüggések.....	39
Kardos Tamás Zsolt: A jövőálló Egységes Digitális Rádió-távközlő Rendszer (EDR) információbiztonsági kérdései	49
Szerzők	56

Szerkesztői előszó

A Rendvédelem folyóirat 2022. évének 1. számában tudományos pályázat nyertesei, valamint a Belügyminisztérium gyakornoki programjának egyes résztvevői tisztelték meg bennünket publikációikkal.

A Belügyi Tudományos Tanács 2021. áprilisában hirdette meg a „Társadalmi felzárkózás 2030” című pályázatát. Az Európai Bizottság 2020. év őszén, közleményben hozta nyilvánosságra a 2030-ig tartó keretstratégiáját a romák társadalmi befogadására vonatkozóan. A korábbi keretstratégiára épülő „Az EU roma keretstratégia az egyenlőség, a befogadás és a részvétel megvalósulásáért 2020-2030” című dokumentum középpontjában az egyenlőség, a befogadás, a részvétel, az oktatás, a foglalkoztatás, az egészség és a lakhatás kulcsfogalmak állnak. A Bizottság minden területen célkitűzéseket és ajánlásokat terjesztett elő a tagállamok számára a célok elérésének módjára vonatkozóan annak érdekében, hogy az előrehaladás nyomon követése és annak biztosítása révén az EU jelentős előrelépést érjen el a romák támogatása terén.

A Bizottság közleménye nyomán az Európai Unió Tanácsa 2021. március 12-én ajánlást adott ki a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről. Az ajánlás a következő tíz évre jelöli ki a fő célkitűzéseket a roma népesség felzárkózásához, valamint fogalmazza meg az ajánlott szakpolitikai beavatkozási irányokat. E célkitűzéseket és beavatkozási irányokat illetően kiemelten fontosak a hazai szakpolitikai cselekvést meghatározó társadalmtudományos alapok, a naprakész publikációk, melyekre a hazai stratégia végrehajtásában és értékelésében, a szolgáltatások fejlesztésében is támaszkodni lehet.

A koronavírus járvány jelentősen átfőrdölte a legtöbb ország életét. A pandémia mélyen érintette a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat, köztük a roma népességet is. A járvány nyomán kialakult gazdasági helyzet jelentős hatással van az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező, legkiszolgáltatottabb rétegekre, melyeknek a munkahelyek elbizonytalanodása, megszűnése, a bevételek hirtelen kiesése jóval nagyobb relatív hiányt jelent. A krízis nyomán számos látens probléma vált súlyos hétköznapi próbatétellé. Ezek vizsgálata, a jó megoldási gyakorlatok, a szakpolitikai szolgáltatási tapasztalatok

áttekintése és elemzése közelebb visz a járvány következményeinek kezeléséhez.

A pályázat célja, hogy a kiírás nyomán született publikációkkal támogassák a hazai felzárkózáspolitikát, a felzárkózási stratégia végrehajtását, értékelését. Fontos szempont, hogy a pályaművek életszerű, valós problémákra megoldást kínáló javaslatokat, komplex megközelítésű megoldásokat, jó gyakorlatokat mutassanak be tudományos igényvel.

Folyóiratunk jelen számában két díjazott pályaművet teszünk közzé: Száraz Krisztina: A gyermekjóléti szolgáltatás szerepe a roma tanulók korai iskolaelhagyásával kapcsolatos kihívások leküzdésében című tanulmányát, valamint Lukács J. Ágnes és munkatársai: A roma szakkollégiumok szerepe a hallgatók mindennapjaiban című vizsgálatát.

A Belügyminisztérium közigazgatási államtitkára, a Belügyi Tudományos Tanács elnöke a 2021-2022. évben is pályázatot hirdetett a Belügyminisztériumot érintő közszolgálati témában doktorandusz, abszolutóriumot szerzett és doktorjelölt kutatók számára gyakornoki rendszer keretében végzett tudományos kutatás folytatására. Jelen számunkban a 2021. év szeptemberétől a 2022. év februárjáig tartó időszakra vonatkozóan két gyakornok beszámolóját tesszük közzé: Gordos Mónika az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fitességi állapota és életminősége közötti összefüggéseket vizsgálja, Kardos Tamás Zsolt az Egységes Digitális Rádió-távközlő Rendszer (EDR) biztonsági aspektusait mutatja be.

Folyóiratunkban a fent említett pályaművek átdolgozott tanulmányait adjuk közre a téma iránt érdeklődők számára.

Az értékes és változatos témájú publikációkhoz hasznos olvasást kívánunk!

Dr. Sabjanics István ny. r. dandártábornok
felelős szerkesztő

A gyermekjóléti szolgáltatás szerepe a roma tanulók korai iskolaelhagyásával kapcsolatos kihívások leküzdésében

The role of child welfare service in addressing the challenges of the early school leaving of Roma students

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.53793/RV.2022.I.I](https://doi.org/10.53793/RV.2022.I.I)

Absztrakt

A tanulmány a gyermekjóléti szolgáltatás hátrányos helyzetű roma gyermekek korai iskolaelhagyásának leküzdésében játszott szerepével foglalkozik. A gyermekjóléti intézmények éves szakmai beszámolóin keresztül vizsgálja az oktatási rendszer és a gyermekjóléti szolgáltatás közti gyakorlati együttműködés jellemzőit. Úgy tűnik, a gyermekjóléti szolgáltatás csak kis szerepet tud játszani a korai iskolaelhagyás megelőzése, és még kisebbet a korai beavatkozás terén. Különösen a magas óraszámú igazolatlan és igazolt hiányzások kezelésében tehetetlen, melyek a legjelentősebb előrejelzői a korai iskolaelhagyásnak. A gyermekjóléti szolgálatok preventív tevékenységének minden lehetséges módon történő megerősítése alapvető fontosságú ahhoz, hogy eredményt érhessenek el e területen.

KULCSSZAVAK: KORAI ISKOLAELHAGYÁS, GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁS, OKTATÁSI RENDSZER, EGYÜTTMŰKÖDÉS

Abstract

This paper deals with the role of child welfare service in tackling early school leaving among disadvantaged Roma children. It examines the characteristics of practical cooperation between education system and child welfare service through the annual accounts of child welfare institutions. Child welfare service seems to be able to play a small part in preventing early school leaving and even smaller in early intervention. They are especially incapable of handling the high number of unjustified and justified absences from school, which are the most significant predictors of early school leaving. Strengthening the preventive activities of child welfare services in as many ways as possible is essential to make it possible for them to gain results in this field.

KEYWORDS: EARLY SCHOOL LEAVING, CHILD WELFARE SERVICE, EDUCATION SYSTEM, COOPERATION

Bevezetés

Európa legnagyobb etnikai kisebbségét, s egyben a társadalmi élet főbb területein a legváltozatosabb problémákkal küszködő csoportját a roma közösség alkotja. A romák napjainkban is szegénységgel, területi szegregációval, jelentős iskolai végzettségbeli lemaradással, hátrányos munkaerő-piaci helyzettel és a diszkrimináció számos formája által sújtott csoportja az Európai Unió népességének.

A cigányság sorsának alakulásával foglalkozó szakemberek nagy része egyetért abban, hogy a romák aggasztó társadalmi helyzetéből az oktatás jelenthetné a kitörési pontot, azonban az iskolai sikertelenség és a korai iskolaelhagyás kifejezetten a roma fiatalokat jelentős mértékben sújtó probléma. A kérdéskör fontosságát jelzi, hogy az Európai Unió 2020-ig szóló gazdasági-társadalmi stratégiája által öt kijelölt területen elérendő célok közül az oktatás terén az iskolából kimaradók arányának 10% alá csökkentése volt az egyik, s annak teljesítését Magyarország nemzeti

szinten is vállalta. Az iskolai lemorzsolódásban érintett, vagy azzal veszélyeztetett tanulók azonban jelentős arányban a roma diákok közül kerülnek ki, illetve a korai iskolaelhagyók nagy hányada roma származású tanuló. A lemorzsolódás csökkentését célzó intézkedéseknek tehát szorosan kapcsolódniuk kell a hátrányos helyzetű roma tanulók problémáinak kezeléséhez és ez fordítva is igaz: a nehéz sorsú roma gyermekek helyzetének javítása érdekében feltétlenül szükséges iskolai lemorzsolódásuk megelőzése és kezelése. Az EU2020 stratégia kifutása kapcsán ismét aktualitást nyert a lemorzsolódás témaköre, mivel a kívánt 10%-os célérték Magyarország esetében nem teljesült, a korai iskolaelhagyók aránya továbbra is 12% feletti (Eurostat). A korai iskolaelhagyás problémájának kezelése ezért a továbbiakban még nagyobb figyelmet igényel, s a meglévő tapasztalatok alapján szükséges további szakpolitikai irányvonalak meghatározása és célzott intézkedések kivitelezése. Annyi bizonyos, hogy

a roma gyermekek oktatási helyzetképeének javítása, az iskolai lemorzsolódás minél hatékonyabb kezelése

A korai iskolaelhagyás a szakirodalomban és a közvéleményben is főleg oktatáspolitikai kérdéskörként jelenik meg, és bár megfogalmazódik a szektorközi együttműködés fontossága, a szociális ellátórendszer, azon belül a gyermekjóléti szolgáltatás konkrét szerepe talán kevésbé kutatott területe e témának. Érdeemes tehát közelebbről megvizsgálni, hogy a roma fiatalokat különösen nagy arányban érintő iskolai lemorzsolódás kezelésének eszköztárában milyen helyet tölt be a gyermekjóléti szolgáltatás, egyáltalán milyen kapcsolódási pontjai vannak az oktatás és a gyermekvédelem rendszerének. Az iskolai lemorzsolódás csökkentését célzó programok, kezdeményezések többsége prevenciók címmel kerül kialakításra, felismerve azt a tényt, hogy mint minden más területen, úgy itt is a megelőzés a leghatékonyabb kezelés. Ugyanakkor nem kevesebb figyelmet igényel a hatékony intervenció kérdésköre, azaz, hogy azokban az esetekben, amikor szükséges a beavatkozás, kellő mértékű ismeret, megfelelő eszköztár és hatékony módszerek álljanak a szakemberek rendelkezésére. A gyermekjóléti szolgáltatás mindkét esetben, a prevenció és intervenció területén is szorosan kapcsolódik a közoktatás rendszeréhez.

Írásom első felében a roma gyermekek oktatási helyzetével és az iskolai lemorzsolódás hátterében álló tényezőkkel, valamint az oktatási intézmények és a gyermekjóléti szolgálatok/központok együttműködésének jogszabályi hátterével foglalkozom. A második részben a korai iskolaelhagyás megelőzése, a hátrányos helyzetű gyermekeket érintő iskolai problémák kezelése érdekében történő szektorközi együttműködés gyakorlati tapasztalatait szeretném közelebbről megvizsgálni.

E téma kutatásához a gyermekjóléti szolgálatok/központok szakmai beszámolóinak elemzését választottam. Azt szerettem volna megtudni, miként zajlik a köznevelési intézmények és a szolgálatok/központok közös munkája a mindennapokban, hogyan értékelik az együttműködést a gyermekjóléti szolgáltatásban dolgozó szakemberek, és milyen területeken van szükség változtatásra az iskolai problémákkal küszködő gyermekek hatékonyabb segítése, korai iskolaelhagyásuk megelőzése érdekében.

elengedhetetlen ahhoz, hogy a roma kisebbség társadalmi felzárkózása sikeresebb legyen a jövőben.

Fogalmak

Vizsgálatom elméleti hátterének bemutatása előtt a használt kifejezések jelentésének pontosítása szükséges.

Magyarországon a „roma” és a „cigány” kifejezés egyaránt elterjedt a köznyelvben és a szakirodalomban is, így ebben az írásban mindkettőt használom. A kisebbség és nemzetiség kifejezéseket egymás szinonimájaként használom, mindkettő előfordul a szövegben. A lemorzsolódás és korai iskolaelhagyás fogalma¹, bár ugyanazt a jelenséget írják le, mégis kissé eltérő jelentéstartalommal bírnak. A lemorzsolódás mérése nehezebb, és jelentése is kevésbé egyértelmű, így használata háttérbe szorul a korai iskolaelhagyás fogalmával szemben, ami viszont egy konkrét, jól mérhető mutató, így az Európai Unió szakpolitikái is főként ezt alkalmazzák. (Mártonfi 2014) Én itt most a két kifejezést szintén egyazon jelenség leírására használom, de csatlakozva Imre Anna (2016) fogalomértelmezéséhez, akként alkalmazom őket, hogy a lemorzsolódás inkább folyamatot jelöl, míg a korai iskolaelhagyás a folyamat végére, következményére utal. A gyermekvédelmi rendszerhez köthető kifejezések közül több is megjelenik a szövegben. A gyermekek védelmének rendszere a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: gyermekvédelmi törvény vagy Gyvt.) által meghatározott gyermekjóléti alapellátásokból, gyermekvédelmi szakellátásokból, valamint hatósági intézkedésekből épül fel. A gyermekjóléti szolgáltatás a személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátási forma. Feladata a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítése, veszélyeztetettségének megelőzése, illetve a már kialakult veszélyeztettség megszüntetése, valamint a családjából kiemelt gyermek visszahelyezése a családba. A szolgáltatás nyújtása a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával történik. (Gyvt. 39. § (1) bek.) A gyermekjóléti szolgáltatás rendszerének felépítésében a 2016. év hozott jelentős változást, amikor a jogalkotó többek között arról rendelkezett, hogy a gyermekjóléti szolgáltatás a családsegítéssel egy szolgáltató keretében működtethető, így a család- és gyermekjóléti szolgálatok ellátják a gyermekjóléti szolgáltatás és a családsegítés törvényben meghatározott feladatait. (Gyvt. 40. § (1)

képzésben. Definíció forrása: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-early-school-leavers_hu.pdf

¹ Korai iskolaelhagyóknak azokat a 18-24 év közötti fiatalokat nevezzük, akiknek a legmagasabb elért oktatási vagy képzési szintjük az ISCED (International Standard Classification of Education) 0., 1. vagy 2. szintje, és a felmérés megelőző négy hétben nem vettek részt oktatásban vagy

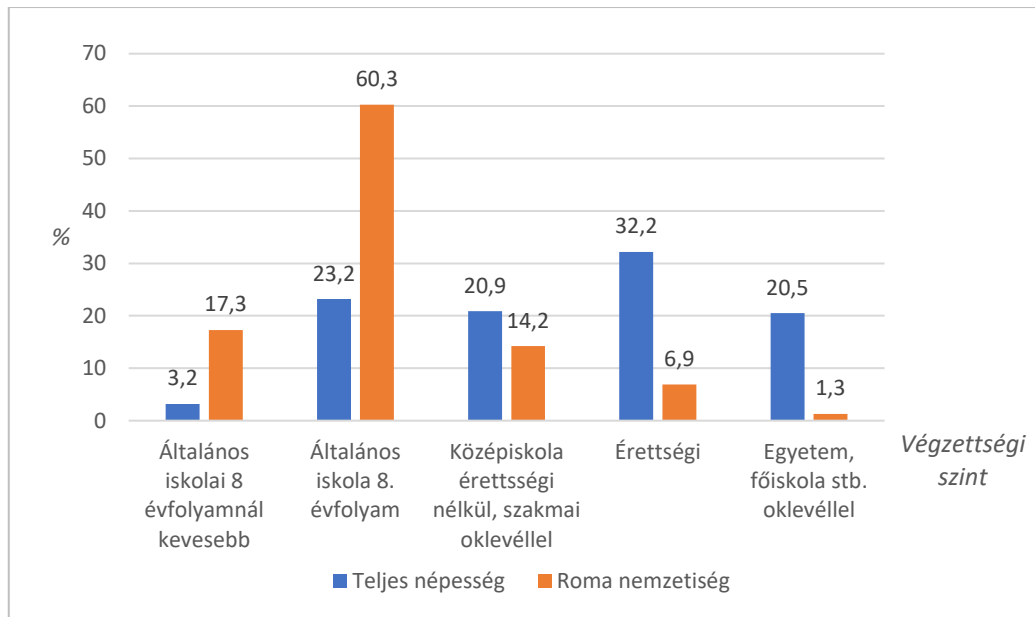
bek.) A járásszékhelyeken felállításra kerültek továbbá a család- és gyermekjóléti központok. A központok létrehozásával a hatósági intézkedésekhez kapcsolódó koordináló, szervező tevékenységek a szolgálatnál dolgozó családsegítő feladatköréből, a központnál alkalmazott esetmenedzser feladatkörébe kerültek. Ezzel az intézkedéssel a segítő jellegű tevékenység és a hatósági intézkedésekhez kapcsolódó szakmai munka szétválasztásra került. Írásomban az oktatási rendszer és a gyermekjóléti szolgáltatás együttműködésének gyakorlatát elemzem, így a család- és gyermekjóléti szolgálatokról és központokról esik majd szó elsősorban, a szövegben az egyszerűség kedvéért sokszor csak gyermekjóléti szolgálatként és központként, vagy szimplán szolgálatként és központként utalok e szolgálatokra.

A roma gyermekek oktatási helyzetképe, a lemorzsolódás rizikófaktora

A romák végzettségbeli lemaradásának okaival és tényezőivel számtalan kutatás foglalkozik, melyekből kiderül, hogy a lemorzsolódás hátterében sokrétű, komplex problémák állnak egyéni, családi, intézményi és rendszerszinten egyaránt. A lemorzsolódás okainak rendszerezésével több külföldi és hazai tanulmány foglalkozik. Az egyik legjelentősebb és gyakran említett mű Rumberger (2012) nevéhez fűződik, aki közel 400 amerikai publikáció elemzéséből kiindulva két nagy csoportra osztotta a lemorzsolódás valószínűségét növelő faktorokat. Az egyéni tényezők közt szerepelteti a tanulmányi eredményt, a viselkedést, az attitűdöket és a szocioökonómiai hátteret. Az intézményi tényezők közé sorolja a családi, iskolai és közösségi jellemzőket. A további csoportosítási módszerekről, és az egyes

kategóriákba tartozó konkrét tényezőkről Fehérvári és munkatársai (2020) részletesen írnak tanulmányukban, melyben egy empirikus kutatás keretében vizsgálják az iskolai lemorzsolódás tényezőit azok egyéni, családi és iskolai vonatkozásában. E kutatás különlegessége, hogy a lemorzsolódást komplex módon vizsgálja, valamint, hogy a vizsgálat során interdiszciplináris nézőpontot érvényesítenek a kutatók. A kutatás eredményei azt jelzik, hogy az egyéni és családi tényezők erősebb magyarázó erővel bírnak a tanuló teljesítményét illetően, mint az iskolai tényezők. A családi háttérben belül mind a gazdasági, mind a kulturális erőforrások rendkívül erősen hatnak az iskolai sikerességre, így például a szülők iskolai végzettsége, valamint a család szegénységének, deprivációjának mértéke jelentősen, míg az iskolai tényezők jóval kevésbé befolyásolják a tanulmányi eredményességet. A lemorzsolódás legjelentősebb prediktora az alkalmazott komplex modell szerint az iskolai hiányzás.

A roma gyermekek és fiatalok iskolai pályafutásának főbb jellemzőiről képet kaphatunk a vonatkozó statisztikai adatok, valamint a lemorzsolódás okait vizsgáló kutatások eredményei alapján. A Központi Statisztikai Hivatal által 2016-ban végzett mikrocenzus adatai szerint a roma nemzetiség jelentős képzettségbeli hátrányban van a teljes népességhez viszonyítva. A 14 év feletti romák 17%-a még az általános iskolát sem végezte el, és közel 80%-uk legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik (ez utóbbi arányszám a teljes népesség körében csupán 26,4%). Szakmunkás végzettséggel a romák 14,2%-a, érettségivel 6,9%-a, diplomával csupán 1,3%-a rendelkezik. Ehhez képest a teljes népesség körében a szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya 20,9%, az érettségivel rendelkezőké 32,2%, a diplomások aránya pedig közel hússzorosa a roma adatnak: 20,5%. (1. ábra)

1. sz. ábra: A népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása a 15 éves és annál idősebbek körében, 2016 (%)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH Mikrocenzus 2016 adatai alapján

A romák adatai tehát a magasabb végzettségi szinteken jelentős mértékben elmaradnak a teljes népességen belül mért adatoktól, és körükben továbbra is aggasztóan magas a csupán általános iskolai végzettséggel vagy még azzal sem rendelkezők aránya. A legfrissebb adatok szerint a korai iskolaelhagyók aránya a 18 és 24 év közötti népességen belül Magyarországon 2020-ban 12,1% volt, ami meghaladja az Európai Unió egészének 9,9%-os átlagát. (Eurostat) A lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya ugyanakkor az Oktatási Hivatal Lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszerének kimutatása alapján a 2020/2021-es tanév II. félévében csak 6,29% volt.

A számadatok mögött húzódo okokat számos kiváló tanulmány boncolgatja. Hajdu, Kertesi és Kézdi (2014) munkájukban a TÁRKI Életpálya-felmérésének adatai alapján vizsgálták a roma fiatalok középiskolai pályafutásának jellemzőit. A kutatás jelentőségét egyebek mellett az adja, hogy egy országosan reprezentatív minta longitudinális vizsgálatán alapszik. A szerzők többek közt arra mutatnak rá, hogy a roma fiatalok újabb generációi a korábbi generációkhoz képest jelentős előrelépést tettek oktatási hátrányaik leküzdése terén, az alacsonyabb végzettségi szinteken számottevő mértékben zárkóztak fel a nem roma népesség tagjaihoz. A rendszerváltás előtti két évtizedben az általános iskola elvégzése terén jelentős felzárkózási folyamat kezdődött, és a szakmunkás végzettség szerzése terén is bekövetkezett némi javuló tendencia. Az érettségi és a fölötti oktatási fokozatokon azonban a romák körében nem történt előrelépés, míg a vizsgált csoport (kohorsz) egészében viszont jelentős

javulás történt, így a romák helyzete a nem romákéhoz képest romlott. Ironikus módon az általános iskolai végzettség, melynek terén a roma népesség a legnagyobb mértékben tudta behozni lemaradását, a nyolcvanas évekbeli munkaerő-piaci változások következtében leértékelődött, azaz az oktatási hátrányok leküzdésében elért eredmények a romák számára nem vezettek előnyösebb helyzethez a munka világában. A rendszerváltás utáni két évtizedben az általános iskola elvégzése terén folytatódott a már korábban elindult javuló tendencia a romák körében, és ez a szakiskolai végzettség megszerzésére is egyre inkább kiterjedt. Az érettségi megszerzése tekintetében abszolút értelemben történt ugyan előrelépés a roma fiatalok körében, a köztük és a kohorsz egésze között fennálló távolság azonban mégis növekedett, azaz a romák relatív helyzete romlott. A vizsgálat tehát a középfokú tanulmányok szintjén egy töréspontot talált: az általános iskola befejezése és középfokú továbbtanulás terén a romák számottevő felzárkózása történt a többségi társadalomhoz, míg az e fölötti oktatási fokozatokon, azaz az érettségi megszerzésében és felsőfokú oktatásban való részvételben a roma tanulók fokozódó leszakadása következett be. A szerzők tanulmányuk leglényesebb megállapításának tartják, hogy a középfokú tanulmányokban mutatkozó nagymértékű etnikai különbségek összefüggésben állnak az általános iskolai évek során megszerzhető alapkészségek terén mutatkozó súlyos hiányosságokkal. Ez azért is fontos megállapítás, mert alátámasztja azt az egyre ismertebb vélekedést, miszerint az iskolai lemaradás okai a kisgyermekkorra, illetve a kisiskolás évekre nyúlnak

vissza, ezért ezek megelőzése ebben az életkorban lehet a leghatékonyabb. Az iskolai lemorzsolódásban mutatkozó etnikai különbségek a középfokú tanulmányok folytatása során válnak igazán markánsná. A roma és nem roma tanulók az általános iskola sikeres befejezését követően ugyan hasonló arányban kezdik meg középiskolai tanulmányaikat, azonban a nem roma fiatalok kevesebb, mint 10 százaléka, a roma tanulók viszont majdnem 50 százaléka végzettség megszerzése nélkül fejezi be a középiskolát, lemorzsolódik. Ennek okai jelentős részben szintén az általános iskolai és az azt megelőző időszak alatt keletkezett lemaradásokra vezethetők vissza, de a kutatás felhívja a figyelmet a roma tanulók iskolai elszigeteltségének lehetséges szerepére is, mivel a többségében gyenge iskolai teljesítményű roma fiataloknak jellemzően kevés olyan csoportközi kortárs kapcsolata van, ahol a másik fél a többségi, tanulmányaiban sikeres csoport tagja lenne, pedig az ilyen, eltérő státusúak közt kialakuló csoportközi kapcsolatok a nehezebb helyzetben lévő, alacsonyabb státusú csoporttagot segíthetik átlépni az olyan sorsdöntő határvonalakon, mint amilyen például a középiskola elvégzése vagy el nem végezte. Ez a fajta izoláció jelentős magyarázó erővel bírhat a romák iskolai lemaradását illetően, és felhívja a figyelmet a kortárs kapcsolatok iskolai pályafutásra gyakorolt fontos szerepére, amivel még foglalkozom a későbbiekben.

A lemorzsolódásban és korai iskolaelhagyásban szerepet játszó tényezők egy része az egyéni és családi jellemzők körében keresendők. Az egyén szintjén a lemorzsolódást befolyásoló tényező lehet a nem, a testi és lelki egészség (pl.: fogyatékoság, mentális állapot), az egyéni képességek (pl.: intelligencia, tanulási erősségek és gyengeségek, alkalmazkodóképesség), a hozzáállás, a motiváció, az iskolai elköteleződés mértéke, vagy például a sajátos élethelyzetek (iskola melletti munkavégzés, fiatalok terhesség, deviancia stb.). A család szintjén a család szerkezete (pl.: egyszülős vagy sokgyermekes család), demográfiai jellemzői (pl.: szülők életkora, egészségi állapota, etnikai hovatartozása), a szülői attitűd a gyermekek iskoláztatásával kapcsolatban, a család gazdasági és kulturális erőforrásai (pl.: szülők iskolázottsága, munkaerő-piaci helyzete, a család anyagi helyzete, esetleges szegénysége, deprivációja), a család kapcsolati tőkéje, deviancia megjelenése a családban, de megemlíthető a lakáskörülmények, lakókörnyezet szerepe is. (De Witte és mtsai 2013 alapján Fehérvári et al. 2020; González-Rodríguez és mtsai 2019; Lyche 2010; Rumberger 2012) Bizonyos egyéni vagy családi jellemzők főleg közösségi kontextusban nyerhetik el lemorzsolódást befolyásoló szerepüket, így például az etnikai hovatartozás főként az iskolai közösség által teremtett befogadó vagy

diszkrimináló környezetben számíthat igazán a lemorzsolódás esélyét növelő tényezőnek. Az egyéni és családi háttérhez tartozó tényezők nagymértékben határozzák meg az iskolai előmenetelt, még az iskolai tényezőknél is fontosabb szerepet játszanak. (Fehérvári et al. 2020) S hogy hová születésünk milyen nagymértékben alakíthatja életünk történetét, arra elgondolkodtató választ ad Varga Aranka (2017), aki olyan alanyok körében készített életútinterjúkat, akik esetében a szociális hátrányok a roma származással összefonódnak. Az adatfelvételek többféle módszerrel 1995-ben, 2003-ban és 2017-ben zajlottak, és egy magasabb társadalmi státusú kontrollcsoport eredményeivel is összevetésre kerültek. A kutatás eredményei alapján a hová születés által kialakuló esélykülönbségek végig kísérték a megkérdezettek életútját. A magasabb társadalmi státusú családba születettek felnőttként iskolázottak, sikeresek lettek és határozott, céltudatos jövőképpel rendelkeztek, ami főképp családjuk támogatásának és mintaadásának köszönhető. A hátrányos helyzetű közösségekből kikerülő alanyok jóval általánosabb terveket fogalmaztak meg jövőjükre vonatkozóan, melyek többnyire meghiúsultak az idő előrehaladtával, és narratívájukban jóval kisebb mértékben jelennek meg külső támogató erők, holott épp ők azok, akik esetében a hátránykompenzáció különböző formáira nagy szükség lett volna. E csoport tagjai a korai iskolaelhagyás okaiként szerepeltethető tényezők közül szinte egyáltalán nem neveztek meg külső forrásból származókat. Gyakori volt esetükben az önhibáztatás, azaz, hogy csak saját magukat okolták a korai iskolaelhagyásért. Ha meg is neveztek külső tényezőket, azok szinte kizárólag a szegénységgel összefüggésben álló, megváltoztathatatlan akadályok voltak. Tanulságos eredménye a kutatásnak, hogy az iskolaelhagyás egyik fő oka lehet, hogy a szegregált környezetben zajló alapfokú oktatásból hiányoznak azok a szocializációs helyzetek, melyek fontosak lennének a sikeres előrehaladáshoz a városi, integrált környezetben működő középfokú oktatás során. Ahol ezzel a kihívással meg tudott küzdeni az egyén, ott az elbeszélésben megjelenik valamilyen külső segítség (mintaként megjelenő családtag, mentoráló tanár, tanoda stb.). Szintén az integrált környezetben kerül felszínre egy súlyosan hátráltató tényező, a diszkrimináció. Az interjúkban ugyan nem szerepeltek erre vonatkozó kérdések, mégis számtalan rasszista, diszkrimináló esemény jelent meg az alanyok történeteiben. A származással kapcsolatos befogadó attitűd hiánya az iskolai környezetben közvetlenül befolyásolta a megkérdezettek életútjának alakulását. E kutatás eredményei jól szemléltetik, hogy családi körülményeink akár egy életre szólóan meghatározhatják sorsunkat, a hová születés

konzerválhatja a generációról generációra átörökített esélykülönbségeket, a hozott hátrányok leküzdéséhez valószínűleg elengedhetetlen valamilyen külső erőforrás, segítség, beavatkozás. Nos, ebben lehet(ne) kiemelkedő szerepe az iskolának. Ha abból indulunk ki, hogy az iskola feladata a hátránykompenzáció, az esélyegyenlőség megteremtése és a társadalmi mobilitás elősegítése, mely feladatának köztudottan nem tud eleget tenni, s ennél fogva épp a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését segíti elő (Bourdieu 1978), akkor el is érkezik a lemorzsolódást befolyásoló tényezők harmadik fontos csoportjához, az iskolai tényezőkhöz.

E témakörön belül többek között az oktatási szegregáció mértéke és jellemzői, az oktatási rendszer szelektív mechanizmusainak működése, a tanulási utak átjárhatósága, rugalmassága, a roma tanulók integrált oktatásának kérdései, az elfogadáson alapuló, inkluzív szemléletű oktatás kialakulásának akadályai és lehetőségei, s mindezek kapcsán a pedagógus attitűdök alakulása állnak a vizsgálódások fókuszában. Az ide vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a magyar oktatási rendszerben jelentős a szelektív mértéke, azaz a különböző társadalmi háttérű tanulók eltérő mértékű részvétele a különböző oktatási intézménytípusokban, ami már az általános iskola kezdetén is, de még inkább középfokon érvényesül. A szelektivitás gyakorlatilag azt jelenti, hogy a tanulók családi háttere nagymértékben meghatározza az oktatási rendszerben történő előrehaladás esélyeit, az erősen szelektáló közoktatás tehát hozzájárul ahhoz, hogy az iskola a társadalmi mobilitás elősegítése helyett konzerválja a fennálló egyenlőtlenségeket. A szelektív és a szegregáció jelensége összefüggésben áll egymással, mivel a szelektív oktatási rendszerekben nagyobb lehetőség van a tanulók etnikai elkülönítésére. (Radó 2018) A magyar közoktatásban tehát részben a nagyfokú szelektivitásnak köszönhetően jelentős a szegregáció mértéke, mind a tanulók gazdasági-társadalmi helyzete, mind etnikai háttere alapján. Növekszik például a gettóiskolák² és a gettósodó iskolák³ száma, de az adott intézményen belüli szegregált oktatásra is találni példát. A szegregáció különböző formái közvetlen negatív hatást gyakorolnak a tanuló iskolai pályafutására, többek között épp azon kortárs kapcsolatok kialakulásától fosztják meg a gyermeket, melyek a fentiek alapján az iskola sikeres befejezésében jelentős húzóerőt gyakorolhatnának rá, hiszen az eltérő társadalmi helyzetű és etnikai háttérű gyermekek csoportközi kontaktusainak lehetőségét csökkenti. Az integrációs törekvések a kisebb-nagyobb eredmények

ellenére sem eléggé sikeresek, így a magyar oktatási rendszerben működő szegregációs mechanizmusok némelyike erősödött (pl. az egyházi iskolák szerepe a szegregációban), illetve az utóbbi években újak is megjelentek (pl. hidprogramok, mint szelektív pontok). (Fejes–Szűcs 2018) A magyar oktatási rendszerben ugyanakkor az intézmények közötti szegregáció erősebb, mint az intézményeken belüli, mivel a tanulólétszám csökkenését a rendszer nem az iskolák számának, hanem a tanulócsoporthoz tartozók számának csökkentésével követte le, aminek eredményeképpen sok kis létszámú intézmény van a rendszerben, melyek közt a minőségbeli differenciálódás könnyen végbe megy, ugyanakkor épp a kis létszámú intézményeken belül korlátozottabbak a szegregáció lehetőségei, például a párhuzamos osztályok hiánya miatt. (Radó 2018) Fontos körülmény továbbá, hogy gyakran épp a hátrányos helyzetű tanulókat nagy arányban oktató intézményekben dolgozik több pályakezdő pedagógus, ami összefüggésben áll azzal az adattal, hogy a tanárhiány is ezen intézményekben a legnagyobb. (Fehérvári 2015) Sajnos tehát épp azokban az intézményekben nem áll rendelkezésre a kellő mértékű emberi erőforrás, tapasztalat és pedagógiai eszköztár, ahol ezek a leginkább szükségesek lennének a tanulók hátrányainak leküzdése érdekében. Messing Vera és Molnár Emília (2008) pedig arra is rámutatnak, hogy egy iskolai osztály etnikai összetétele erőteljesen meghatározza a tanulók iskolai ambícióit etnikai hovatartozástól függetlenül is. Kutatási eredményeik alapján a szegregált oktatás a roma és nem roma tanulók számára egyaránt hátrányos: ha a roma tanulók aránya magas egy osztályban, a tanulmányi eredmények és továbbtanulási ambíciók csökkennek a roma és nem roma tanulók körében is.

A tudományos igényű munkák jelentős hányada foglalkozik a roma gyermekek oktatásával kapcsolatos pedagógus attitűdökkel, hiszen a lemorzsolódás okainak, jellemzőinek minél szélesebb körű megismerését e vizsgálatok is fontos adatokkal segíthetik, továbbá a kutatások szerint az integrált oktatás egyik legfontosabb akadályát az azzal kapcsolatos negatív pedagógus-attitűdök jelentik. (Némethné 2009) Több kutatás kimutatta, hogy a pedagógusok elsősorban a családi háttérben rejlő tényezőket okolják az iskolai sikertelenségért, míg a saját maguk, illetve az iskola felelősségét kevésbé tartják fontosnak. (pl. Koc és mtsai 2020; Fehérvári 2015; Széll 2015) Fehérvári Anikó (2015) tanulmánya szerint a pedagógusok jelentős része különbséget lát pedagógiai szempontból a hátrányos helyzetű roma és nem roma

² Ahol a roma tanulók aránya 50% feletti. (Definíció forrása: Havas, 2008)

³ Ahol a roma tanulók aránya 30-50% közötti. (Definíció forrása: Havas, 2008)

tanulók között, bár ez a jelenség csökkenő tendenciát mutat (2006-ban 37%, 2014-ben – továbbképzés után – 31% volt az így válaszoló pedagógusok aránya), ugyanakkor a szegregált oktatás a pedagógusok nagy része szerint mind a roma, mind a nem roma tanulók számára jobb, és úgy vélik, a hátrányos helyzetű tanulók integrációját azok erőtetik, akik nem néznek szembe a realitásokkal. Az adott iskola tanulóinak etnikai összetétele és a pedagógusok nézetei összefüggést mutatnak, így például minél magasabb egy iskolában a roma származású diákok aránya, a pedagógusok annál kisebbnek tartják az iskola szerepét a tanulmányi kudarcokban, illetve annál inkább szükségesnek látják a képesség szerinti, a szociális, illetve az etnikai háttér szerinti elkülönítést. Mindezek ellenére a tanárok túlnyomó része (közel négyötöde) az integrált oktatásnak is látja előnyét, az etnikai alapú elkülönítést pedig a többség ellenzi. A kutatásból kiderül az is, hogy a roma tanulók oktatásával kapcsolatos pedagógus nézetek a 2006-os és 2014-es adatfelvételek közt gyakorlatilag nem változtak (a továbbképzések után volt némi pozitív elmozdulás, azonban a szemléletmód 2014-re visszaállt a 2006-ban tapasztaltra). Hasonló eredményekre jutott Gulyás Klára (2018) egy kisebb összehasonlító kutatás adatai alapján, melyben a pedagógusok nagy része (a két összehasonlított iskola közül az egyikben kétharmaduk, a másikban felük) úgy vélekedett, hogy pedagógiai szempontból a tanulók elkülönített oktatása eredményesebb, mint az integrált oktatás. A multikulturális szemléletű oktatásnak szintén kis arányban hívei a pedagógusok, továbbá többségük körében megjelennek a romákkal kapcsolatos előítéleteken alapuló nézetek. Csupán egyötödük nyilatkozott úgy, hogy a magyar iskolarendszer képes kompenzálni a hátrányos helyzetű tanulók lemaradásait, a romák családi körülményeivel kapcsolatban tehetetlennek látják az iskolát, és a roma gyerekek szociális hátrányait „etnikai” problémának tartják. A pedagógusok szemléletmódja a kutatási eredmények tükrében tehát gátja lehet a deszegregációs, és a hátrányos helyzetű gyermekek lemaradásainak csökkentésére irányuló törekvéseknek. A továbbképzéseknek és pedagógiai módszertani fejlesztéseknek tehát mindenképp szemléletváltást kell elérniük a pedagógusok körében, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy azok a szakemberek, akik mindennapjaik nagy részét a különböző összetételű tanulócsoportok körében töltik, minden eddigi érzékenyítő program és roma gyermekek oktatásával kapcsolatos képzés ellenére is valamiért a fentiek szerint vélekednek a roma tanulókról és családjairól. A tudományos, szakmai elveken alapuló gondolkodásmódot a saját, személyes tapasztalatok felülírhatják, és mindamelllett, hogy e téren a pedagógus-

attitűdök pozitív változását tartjuk kívánatosnak, érdemes elfogadó, empatikus módon foglalkozni azzal is, hogy ezen meggyőződések milyen okokból kifolyólag, milyen tapasztalatok miatt maradnak fenn ilyen makacsul a pedagógusok körében. Széll (2015) rámutat arra is, hogy bár minden szereplőnek (gyermeknek, szülőknél, társadalomnak) felelőssége és feladata van a hátrányok leküzdéséért vívott harcban, az is bizonyos, hogy ennek a kihívásnak az iskolán belül csak kiválóan képzett, sztereotip gondolkodásmódtól mentes, a különböző pedagógiai módszereket jól ismerő és megfelelően alkalmazó, a gyermekeket kedvelő pedagógusok képesek megfelelni.

E szakirodalmi áttekintés a lemorzsolódás okaival, jellemzőivel kapcsolatos néhány kutatási eredmény bemutatását kísérelte meg a teljesség igénye nélkül. Összegezve az eddigieket, megfogalmazhatunk néhány fontos, általános érvényű következtetést a lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás kapcsán. A lemorzsolódást valószínűsítő tényezők a kisgyermekkorban keletkező hátrányokra vezethetők vissza, így a beavatkozás is ebben az életkorban a leghatékonyabb, és e tekintetben nem lehet eléggé hangsúlyozni a prevenció fontosságát. Mindezek ellenére maga a korai iskolaelhagyás nagyrészt az általános iskolából a középfokú oktatásba való átlépéskor, főként a középiskola első egy-két évfolyamában következik be. A lemorzsolódás fő előre jelzője a magas óraszámú iskolai hiányzás. Az okok között jelentősebb szerepet játszanak az egyéni, családi jellemzők, mint az iskolai tényezők, ugyanakkor befogadó iskolai környezet, az eltérő társadalmi helyzetű, valamint roma és nem roma gyermekek együtt oktatása és megfelelő pedagógusattitűdők nélkül a roma gyermekek, fiatalok hátrányai, iskolai sikertelensége nem kezelhetők eredményesen. Sőt, mivel az egyéni, családi körülmények adottak, s változtatni rajtuk maximum csekély mértékben lehet, így az oktatás szerepe felértékelődik, hiszen elméletben ezen a területen lehetne az otthonról hozott hátrányokat kompenzálni, s „külsőleg” megteremteni a felnőttkori boldogulás egyenlő esélyeit. Ezért is áll a hátrányos helyzetű, roma származású gyermekek problémáival kapcsolatos szakirodalom fókuszában az oktatás kérdésköre. A lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás háttérben álló összetett, sokrétű tényezők hasonlóan összetett kezelési módszereket, az egyes szereplők és szektorok hatékony együttműködését feltételező beavatkozást igényelnek. Az egymástól elszigetelten, párhuzamosan működő szolgáltatások és szakemberek valószínűleg minden segítő szándék ellenére sem tudnak igazán eredményesen szerepet vállalni a rendkívül komplikált élethelyzetek javításában és a sokféle tényező együttes hatásaként kialakuló korai iskolaelhagyás

megelőzésében és kezelésében. A kezelési módszerek, a prevenció, az intervenció és a kompenzáció eszközeinek bemutatásával itt most szándékosan nem foglalkoztam, mivel a cél a lemorzsolódás rizikófaktorainak, a korai iskolaelhagyáshoz vezető okok sokféleségének szemléltetése volt, de az eredményes módszerekkel, jó gyakorlatokkal foglalkozó szakirodalom, valamint az európai uniós ajánlások is többnyire a hosszútávú stratégiai szemlélet, az esetleges politikai kockázattal és nagyobb mértékű beavatkozással járó döntések vállalása, az anyagi ráfordítás fokozása mellett érvel, valamint a prevención alapuló, egyénre szabott segítségnyújtás fontosságát, a különböző ágazatok képviselői közötti együttműködések élénkítését, javítását hangsúlyozza. (Juhász–Mihályi 2014) Szintén nagyon fontos a helyi szintű programok és jó gyakorlatok megismerése és terjesztése, valamint a helyi közösségekben rejlő potenciál számbavétele, ami már a közösségfejlesztés fontosságára hívja fel a figyelmet. Amennyiben tudomásul vesszük, hogy a roma gyermekek iskolai pályafutásának eredményessége és sorsának alakulása mindannyiunk közös felelőssége, és az ezekhez fűződő célok össztársadalmi érdeket szolgálnak, úgy könnyen belátható, hogy az összes lehetséges szereplőnek közre kell működnie e célok elérésében. A gyermekjóléti szolgáltatás a problémák és azok kezelési módszereinek rendszerszemléletű megközelítése révén a lemorzsolódás fentebb bemutatott tényezőinek mindegyikéhez tud kapcsolódni valamilyen módon, ezért szerepe jelentős lehet e témakör vonatkozásában. A szociális munkás egy-egy gyermek ügyében eljárva a fentebb részletezett egyéni, családi, intézményi tényezőkkel egyaránt kapcsolatba kerül, azokat rendszerben kell látnia, és a kezelésük érdekében mozgósítható erőforrások és módszerek szerteágazó rendszerére is rálátása van. Mindez a személyre szabott, szükségletorientált, hatékony segítségnyújtás alappillére lehet(ne). A következőkben ezért a gyermekjóléti szolgáltatás és az oktatás kapcsolódási pontjairól lesz szó a korai iskolaelhagyással kapcsolatos kihívások területén.

A gyermekjóléti szolgáltatás kapcsolódása az oktatási rendszerhez a korai iskolaelhagyás, a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai problémáinak tükrében

A család- és gyermekjóléti szolgálatnál/központnál dolgozó szakemberek a családok sokrétű és összetett problémáival foglalkoznak munkájuk során, így a gyermekek tanulmányaival kapcsolatosan felmerülő gondokkal is szükségszerűen találkoznak, azok

kezelésében pedig kisebb-nagyobb szerepet kell vállalniuk. Hogy pontosan milyen szerep ez, azzal kapcsolatban a viszonylag kevés, de kifejezetten témába vágó empirikus kutatások egyike egy nagyívű vizsgálat, mely a szociális ellátórendszer és az iskolák közötti kapcsolódást vizsgálta a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulókkal való munka szempontjából. A kutatás rávilágított, hogy az iskolák szerepvállalása a lemorzsolódás mértékének csökkentésében igen nagy jelentőséggel bír, s ennek keretében számos fontos teendője van az intézményeknek. A gyermekjóléti szolgálatok pedig a maguk eszközeivel igyekeznek komplex segítséget nyújtani a családnak, de eszköztáruk e vonatkozásban szűkösnek tekinthető. Az iskolák narratíváiból kiderült, hogy a gyermekekkel kapcsolatos iskolai problémákat a pedagógusok többnyire a családi háttérre, a család diszfunkcionális működésére vezetik vissza. Kiderült továbbá az is, hogy az iskola vezetőségének attitűdje nagymértékben határozza meg az ott dolgozó pedagógusok hozzáállását a problémákhoz. A szolgálatok körében végzett vizsgálat arra mutatott rá, hogy az ott dolgozó szakemberek kifogásolják az iskolák jelzőrendszeri együttműködését, például a jelzések megtevétele kapcsán, továbbá arra is, hogy tapasztalataik szerint az iskola célja sok esetben a problémás gyermekektől való szabadulás. A tanulmány szerzője arra is felhívja a figyelmet, hogy kérdéses, hogy a tankötelezettségüket megszegő fiatalokkal elsősorban az oktatási vagy pedig a gyermekvédelmi rendszernek van feladata. A szabályozás a gyermekvédelem szerepét érvényesíti inkább, az iskolák felelősségét pedig figyelmen kívül hagyja. (Kállai 2014)

Azzal kapcsolatban, hogy a lemorzsolódás mértékének csökkentése érdekében milyen feladatoknak szükséges eleget tenni, illetve, hogy a megváltozott gyermekvédelmi struktúra keretei közt a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók szerepe jelenleg miben áll pontosan, a kapcsolódó jogszabályok szolgálhatnak információval.

Az iskolai lemorzsolódás csökkentésének és az iskola család- és gyermekjóléti szolgálattal/központtal való együttműködésének jogszabályi háttere

A korai iskolaelhagyás elleni küzdelem az EU2020 stratégia kapcsán lett hangsúlyos feladata az államnak a 2010-es évek elején, ekkor ugyanis – csatlakozva az Európai Unió egészére vonatkozó célértékhez – Magyarország a korai iskolaelhagyók arányának 10% alá történő csökkentését vállalta 2020-ig. 2011-ben az Európai Unió Oktatási Tanácsa Ajánlást fogadott el a

korai iskolaelhagyás visszaszorításával kapcsolatos szakpolitikákról.

Az Ajánlásban foglaltak alapján Magyarországon is megindult a lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás elleni küzdelem jogszabályi kereteinek kialakítása és széleskörű szakpolitikai intézkedések eszközölése. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Nkt. vagy köznevelési törvény) 2014-es módosításával definiálásra került a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók fogalma, és megkezdődött a lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer felállítása, melybe az iskolák félévente egyszer feltöltik a lemorzsolódás szempontjából fontos adataikat. (Oktatási Hivatal honlapja) A Köznevelési Információs Rendszer részeként működtetett korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer célja, hogy a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók számának csökkentése érdekében pedagógiai-szakmai támogatást nyújtson az érintett tanulók, pedagógusok, intézmények és fenntartók számára. A rendszer segítséget nyújt a lemorzsolódás figyelmeztető jeleinek azonosításában, melyek alapján a nevelési-oktatási intézmény olyan pedagógiai intézkedéseket alkalmaz, amelyek keretében korszerű, tanulóközpontú nevelési-oktatási eszközökkel, az iskolai sikerességet támogató együttműködésekkel segíti a tanuló előrehaladását, kiemelt figyelemmel a képességek, készségek kibontakoztatására, valamint az esélyteremtést szolgáló tevékenységekre. (229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet 26/A. § (4) bek.) A rendszer felállításával többféle prevenciós intézkedés vált lehetővé. Egyrészt a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók azonosítása és számukra kiemelt figyelem és támogatás biztosítása, másrészt a rosszabb lemorzsolódási mutatókkal rendelkező intézmények és pedagógusaik fokozottabb támogatása és fejlesztése. Önmagában az adatszolgáltatás kötelezettsége is azt eredményezhette, hogy a lemorzsolódás kérdésköre nagyobb figyelmet kapott az intézményektől, a korai iskolaelhagyás megelőzésével kapcsolatos feladatok felértékelődtek az iskolák mindennapjaiban, ugyanakkor nincs kizárva az sem, hogy olyan rejtett mechanizmusok beindulásához is vezethetett az intézményeken belül, melyek a kedvezőbb statisztikai adatok produkálása irányába hatnak.

Az Európai Bizottság 2020-ban, felismerve, hogy az elmúlt tíz év során csupán részleges eredményeket sikerült elérni a roma integráció területén, új uniós romastratégiai keretet határozott meg „Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer” című dokumentumával, melyben hét fő célkitűzést jelölt ki az

Unió számára a 2030-ig szóló időszakra. Ezen célkitűzések egyike az oktatás területét állítja fókuszba, melyen a cél „A színvonalas, inkluzív többségi oktatáshoz való ténylegesen egyenlő hozzáférés javítása”. Ezen belül a keretstratégia három kiemelt területet határoz meg: a kisgyermekkorai nevelésben és gondozásban való részvétel különbségeinek csökkentését, a felső középfokú végzettségek terén meglévő különbségek csökkentését, valamint a szegregált általános iskolákba járó roma gyermekek számának csökkentését. A keretstratégiához kapcsolódva az Európai Unió Tanácsa 2021-ben Ajánlást adott ki a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről, mely a célkitűzésekhez kapcsolódó konkrét beavatkozási irányokat is meghatározza. Az Ajánlás az oktatás területén számos javaslatot fogalmazott meg az oktatás minden formájához és szintjéhez való egyenlő hozzáférés, a minőségi és inkluzív oktatáshoz való egyenlő hozzáférés és minden, az oktatás területén tapasztalható egyenlőtlenség, megkülönböztetés és hátrány felszámolása érdekében. A javaslatok közt szerepel a lemorzsolódás és korai iskolaelhagyás megelőzése az oktatás minden szintjén, kiemelt figyelemmel a roma lányokat érintő problémákra, és a szereplők közti együttműködés révén, ideértve a szociális szféra aktorait is. Az Európai Unió e dokumentumokkal kijelölte a következő tíz év teendőinek konkrét irányait, a javaslatok beépítése a nemzeti szintű szakpolitikák alakításába már a tagállamok feladata.

Az Európai Unió célkitűzései széles körben megjelennek a magyar jogszabályokban is.

Az iskola család- és gyermekjóléti szolgálattal történő együttműködését e téren elsősorban a tankötelezettség nem megfelelő teljesítésével kapcsolatos teendők határozzák meg. Ezeket és a gyermekjóléti szolgálattal történő együttműködés egyéb feladatait a 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet konkretizálja. A rendelet értelmében a nevelési-oktatási intézmény szervezeti és működési szabályzatában kell meghatározni a külső kapcsolatok rendszerét, formáját és módját, ideértve a család- és gyermekjóléti szolgálattal való kapcsolattartást is. (4. § (1) bekezdés i) pontja)

A gyermek iskolai hiányzását illetően a rendelet a következőket írja elő: ha a gyermek iskolából való távolmaradását nem igazolják, akkor a mulasztás igazolatlanul minősül. A tanköteles tanuló első alkalommal történő, illetve a nem tanköteles kiskorú tanuló tíz órát elérő igazolatlan mulasztása esetén az iskola köteles értesíteni a szülőt (a tanuló kollégiumi elhelyezése esetén a kollégiumot is), és értesítésében fel kell hívnia a szülő figyelmét az igazolatlan mulasztás következményeire. Ha az iskola értesítése

eredménytelen maradt és a tanuló ismételtan igazolatlanul mulaszt, az iskola a gyermekjóléti szolgálat közreműködését igénybe véve keresi meg a tanuló szülőjét. Ha a tanuló igazolatlan mulasztása egy tanítási évben eléri a tíz tanítási órát vagy egyéb foglalkozást, az iskola igazgatója értesíti a tanuló tényleges tartózkodási helye szerint illetékes család- és gyermekjóléti központot (a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő tanuló esetén a területi gyermekvédelmi szakszolgálatot), tanköteles tanuló esetén – gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő tanuló kivételével – a gyermekjóléti szolgálatot. (51. § (3) – (4) bek. b) pont) Az értesítést követően a gyermekjóléti szolgálat intézkedési tervet készít, melybe bevonja az iskolát és szükség esetén a kollégiumot. A tervben a mulasztás okának feltárására figyelemmel feladatokat határoz meg a gyermeket veszélyeztető, illetve az igazolatlan hiányzást kiváltó helyzet megszüntetésével, a tanulói tankötelezettség teljesítésével kapcsolatban. (51. § (4a) – (4c) bek.) Ha a tanköteles tanuló igazolatlan mulasztása egy tanítási évben eléri a harminc tanítási órát és egyéb foglalkozást, az iskola a mulasztásról tájékoztatja az általános szabálysértési hatóságot – a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő tanuló kivételével –, és ismételtan tájékoztatja a gyermekjóléti szolgálatot, amely közreműködik a tanuló szülőjének értesítésében, a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő tanuló esetében pedig értesíti a területi gyermekvédelmi szakszolgálatot. Ha az igazolatlan mulasztás egy tanítási évben eléri az ötven tanítási órát és egyéb foglalkozást, az iskola igazgatója haladéktalanul értesíti a tanuló tényleges tartózkodási helye szerint illetékes gyámhatóságot, a család- és gyermekjóléti központot, családból kiemelt gyermek esetében a gyermekvédelmi szakszolgálatot. (51. § (5) bek.) Jelentősebb következményei a harminc óra feletti hiányszámnak vannak. A szabálysértési tényállás megvalósulásához szükséges mulasztás mértéke az adott tanítási évben tanköteles tanuló esetén harminc tanítási óra és egyéb foglalkozás. (51. § (6) bek.) Ebben az esetben a szülő, törvényes képviselő szabálysértésért felelősségre vonható. Ha az igazolatlan hiányszámok mértéke eléri az 50 tanórát, akkor elsősorban a 16. életévét be nem töltött tanuló családjának kell jelentősebb következményekkel számolnia. A gyámhatóság védelembe veszi a gyermeket, a családi pótlék folyósítása pedig szüneteltetésre kerül. A 16. életévét betöltött gyermek annak a tanévnek a végéig tanköteles, melynek időszaka alatt a 16. életévét betöltötte. (Nkt. 45. § (3) bek.) Ezért a 16. életévét betöltött kiskorú esetében a gyámhatóság megkeresi a család- és gyermekjóléti központot, hogy vegye fel a kapcsolatot a családdal, nyújtson tájékoztatást a családi pótlék ismételt folyósításához szükséges feltételekről, és jelezze, ha a gyermek érdekében gyámhatósági

intézkedést tart szükségesnek. (Gyvt. 91/G. § (2) bek. bb) pont)

A 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet egyéb esetekben is előírja a gyermekjóléti szolgálattal való együttműködés szükségességét, így például, ha adott tanuló esetében fegyelmi eljárás zajlik, s ennek során felmerül a kiskorú tanuló veszélyeztetettsége, akkor az iskolának ezt jeleznie kell a gyermekjóléti szolgálat felé (57. § (4) bek.), illetve a képességkibontakoztató felkészítésben részt vevő tanuló haladásának, fejlődésének, illetve az azokat hátráltató okoknak negyedévente történő értékelésére indokolt esetben a gyermekjóléti szolgálatot is meg kell hívnia (172. § (1) bek. 173. § (5) bek.).

A rendelet az Arany János Kollégiumi Program és az Arany János Tehetségdonozó Program jogosultsági feltételei közt szerepelteti továbbá a család- és gyermekjóléti szolgálat által készített javaslat szerinti rászorultság kategóriáját is, amennyiben a tanuló ügyében a gyermekjóléti szolgáltatás körébe tartozó intézkedés történt a Programba való jelentkezést megelőző három évben. (174. § (8) bek. bf) pont és 176. § (4) bek. bc) pont)

Kimondja továbbá, hogy a nevelési-oktatási intézmény szerepet tölt be gyermekek veszélyeztettségének megelőzésében és megszüntetésében, és ennek során együttműködik a gyermekjóléti szolgálattal, a gyermekjogi képviselővel, és a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatot ellátó egyéb személyekkel, intézményekkel és hatóságokkal. (129. § (2) bek.) Ennek kapcsán már a gyermekvédelmi rendszer jogszabályai nyújtanak bővebb információt, amelyek közül kiemelném, hogy a család- és gyermekjóléti szolgálat a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény értelmében veszélyeztettséget észlelő- és jelző rendszert működtet, melynek a köznevelési intézmények is tagjai, így amennyiben a gyermeket veszélyeztető körülményt észlelnek, úgy kötelesek jelzéssel élni a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtó szolgáltató felé, továbbá a gyermek érdekében a jelzőrendszer minden tagja köteles egymással együttműködni és egymást kölcsönösen tájékoztatni. (Gyvt. 17. § (1) – (3) bek.)

A jogszabályi háttér áttekintése alapján látható, hogy a köznevelési intézmények gyermekjóléti szolgálattal való együttműködése a gyermek érdekében három fő területre terjed ki. Egyrészt a tankötelezettség nem megfelelő teljesítése terén az igazolatlan mulasztás kezelésére, s e témakörben a jogszabály konkrét intézkedések megtételét írja elő az intézmények számára, másrészt a hátránykompenzációs tevékenységek körében a szolgálat esetleges közreműködésére, melynek eldöntése főként az

intézmény lehetősége, harmadrészt pedig a gyermek bármilyen veszélyeztetettségének észlelése esetén szükséges jelzés megtételének kötelezettségére, illetve a veszélyeztetettség megelőzése, megszüntetése érdekében történő együttműködés és egymás kölcsönös tájékoztatásának kötelezettségére. Látható továbbá, hogy – ahogy arra Kállai (2014) is rámutatott – a jogi szabályozás továbbra is főként a gyermekvédelmi rendszer feladatkörébe utalja a tankötelezettséggel kapcsolatos mulasztások kezelését, azaz a gyermekjóléti szolgáltatásnak a lemorzsolódás megelőzésében deklaráltan is jelentős szerepe van.

Az oktatási intézmények és gyermekjóléti szolgálatok/központok együttműködése a gyakorlatban

A gyermekek iskolai problémáinak megelőzése és kezelése érdekében szükséges együttműködés jogszabályi kereteit nagy vonalakban áttekintettük. Szándékosan nem tankötelezettség teljesítésével kapcsolatos problémákat emlegetek e helyütt, hiszen a tankötelezettség nem megfelelő teljesítése csupán egy kis szelete a gyermekek iskolai élete terén esetlegesen felmerülő problémáknak. Az iskola berkein belül beszélhetünk számos egyéb lehetséges problémáról, így például beilleszkedési gondokról, magatartászavarról, teljesítménybeli lemaradásról, deviáns viselkedésről, egyebekről. A tankötelezettséggel kapcsolatos mulasztás mindamelllett, hogy csak egy részét képezi a lehetséges problémáknak, akár az egyéb iskolai gondok következményeként is felfogható, hiszen nagy valószínűség szerint egyéb problémák – akár a fentiek közül egy vagy több – felmerülése előzi meg, s maga a tankötelezettség megszegése már egy hosszabb folyamat eredménye, melynek végkifejlete beavatkozás nélkül a végzettség nélküli, korai iskolaelhagyás lehet. Itt most a gyermekjóléti szolgáltatás és az iskolák együttműködését, a szolgálatok/központok szerepét vizsgáljuk meg közelebbről, ami egy fontos kooperációs kapcsolat a lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás témakörében.

Hogy a két szféra együttműködése adott jogszabályi környezetben miként valósul meg a gyakorlatban, azt ebben az írásban a szolgálatok/központok által készített szakmai beszámolókból foglaltak alapján szeretném megvizsgálni. Ehhez 32 véletlenszerűen kiválasztott gyermekjóléti szolgálat és központ interneten hozzáférhető szakmai beszámolóját tekintettem át. A kiválasztás során csupán két tényezőt vettem figyelembe. Az egyik, hogy a beszámolók aktuálisak legyenek, így két évnél régebbi anyag nem került a mintába, ugyanakkor cél volt, hogy 2019-re és 2020-ra vonatkozó beszámolók egyaránt legyenek a kiválasztott

32 között, s így a koronavírus okozta helyzet bizonyos mértékig összehasonlítható legyen az azt megelőző időszak tapasztalataival. A másik kiválasztási szempont, hogy kisebb települések szolgálatai és nagyobbak integrált intézményei vegyesen szerepeljenek a mintában, mivel a területi egyenlőtlenségek ebben a témakörben fontos szerepet játszhatnak.

Jelen kutatásnak nyilvánvaló korlátjai vannak. Egyrészt a vizsgált 32 szakmai beszámolóból álló minta nagysága kicsinek tekinthető, hiszen a család- és gyermekjóléti szolgálatok száma 709, a család- és gyermekjóléti központok száma pedig 202 az országban a 2019-es adatok alapján. (KSH) Az alábbiakban részletezett adatok és következtetések tehát nem tekinthetők reprezentatív eredményeknek, nem általánosíthatók, és nem vonatkoztathatók a szolgálatok/központok tágabb csoportjára. Ezen kívül torzító hatása lehet annak a ténynek, hogy a szakmai beszámolót az intézmények fenntartójuk felé készítik, így elképzelhető, hogy elsősorban szervezetük eredményeire, sikereire fókuszálva adnak számot tevékenységükről, és felmerülő problémáiknak, együttműködési nehézségeiknek kevésbé adnak hangot, a vezetők és a dolgozók gyakorlati tapasztalatai, szubjektív véleménye pedig ebben a dokumentumban nem kapnak helyet. Az is egyértelmű, hogy a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtó intézmények beszámolóinak elemzése egyoldalú megközelítést adja a témának, csak a gyermekjóléti szolgáltatásban dolgozók szemszögéből jeleníti meg azt, ami nem felétlenül csökkenti értékét, de természetesen nem is helyettesítheti a kérdéskör több szempontú vizsgálatát, így például az oktatási-nevelési intézmények tapasztalataira is kitérő kutatásokat. Nehezíti az elemzést továbbá, hogy bár e beszámolók többnyire hasonló adattartalommal készülnek, de egyáltalán nem egységesek, így a nehéz sorsú, problémákkal küszködő tanulókkal, valamint a köznevelési intézményekkel kapcsolatos tapasztalatokra nem minden esetben térnek ki részletesen a készítők. Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy a beszámolók tanulmányozása jelentős mennyiségű és minőségű információval gazdagíthatja mindazokat, akik érdeklődnek e téma iránt, és talán kiindulópontot jelenthet nagyobb ívű, empirikus kutatások megvalósításához. Az elemzett 32 beszámoló összefoglaló adatait az 1. számú melléklet tartalmazza, az azokat készítő intézmények területi elhelyezkedését pedig a 2. számú melléklet szemlélteti.

Az áttekintett 32 szakmai beszámolóból kiderül, hogy a szolgálatokhoz/központokhoz érkező esetjelzések túlnyomórészt köznevelési intézményektől származnak. Ezt a 32 beszámolóból 20 beszámoló beérkező esetjelzésekre vonatkozó statisztikája jeleníti meg számszerűen is, ezek közül 2 integrált

intézményben a központ szakmai egységben a köznevelési intézményektől származik a legtöbb jelzés, a szolgálatnál viszont nem. 6 beszámoló szerint nem a köznevelési intézményektől származik a legtöbb jelzés, szintén 6 beszámolóban pedig nem találni a jelzések forrására vonatkozó pontos adatot. A tény, hogy a vizsgált intézmények nagy többségénél magasban a legtöbb jelzés származott köznevelési intézményektől, összhangban áll azzal a ténnyel, hogy a jelzőrendszeri tagok jelentős része a köznevelési intézmény kategóriájába tartozik, adott településen akár több ilyen intézmény is található, adott járásban pedig akár több tucatnyi köznevelési intézmény működhet (míg más jelzőrendszeri tagokból csak egy-egy szervezeti egység található a területen, pl.: bíróság, ügyészség, rendőrség stb.). Szintén oka a köznevelési intézményektől érkező jelzések többi jelzéshez viszonyított magas arányának, hogy a jelzőrendszeri tagok közül csak ezen intézmények vesznek részt a gyermekek életében napi rendszerességgel, huzamosabb időtartamban, így az esetleges problémák felmerülését valószínűleg elsőként észlelik. A beszámolókból származó esetjelzésekkel kapcsolatos adatokat annak tükrében szükséges vizsgálni, hogy a gyermekjóléti intézmények sokszor nem egységesen értelmezik az esetjelzés fogalmát, így például lehetséges, hogy egyes intézmények jelzésként kezelik a gyámhatóságtól érkező környezettanulmány-felkéréseket, vagy egyéb megkereséseket is. Előfordulhat továbbá, hogy egyes intézmények a jelzések darabszámáról készítene statisztikát, míg mások a jelzések által érintett személyek számával határozzák meg a jelzések számát.

A beszámolókból az derül ki, hogy a köznevelési intézmények jelzései elsősorban igazolatlan hiányzásokról szólnak. 19 beszámoló tartalmaz arra vonatkozó információt, hogy az intézmény vagy intézményegység ellátási területén az egyik leggyakoribb probléma az igazolatlan hiányzás, a tankötelezettséggel kapcsolatos mulasztások. A köznevelési intézmények az igazolatlan hiányzásokon kívül többnyire magatartás- és teljesítményzavarokról küldenek esetjelzést a gyermekjóléti intézmény felé, ezek azonban a tőlük érkező jelzések jóval kisebb hányadát képviselik:

*„Az iskolák csak ritkán jeleznek az igazolatlan hiányzáson kívül más problémát, itt is jellemző, hogy legtöbb esetben már a probléma kezelhetetlensége esetén élnek jelzéssel.”
(Beszámoló, Dombóvár: 33)*

Az első kérdés, ami felmerülhet ennek kapcsán, hogy miért az igazolatlan hiányzásokról szól a köznevelési rendszer területéről érkező jelzések túlnyomó többsége. A köznevelési intézmény igazolatlan mulasztás esetén szükséges teendőit a jogszabály – ahogy azt láthattuk –

konkrétan meghatározza, mérlegelési lehetőséget nem biztosít. Arról a problémáról születik tehát a legtöbb jelzés, amivel kapcsolatban a jogszabály egyértelmű kereteket szab. Az igazolatlan hiányzások magas száma már a tankötelezettség megszegését jelenti, ami a lemorzsolódási folyamat előrehaladott állapotáról árulkodik, könnyen lehetséges, hogy ezen a ponton már kései a beavatkozás. Amennyiben a korai iskolaelhagyás megelőzése a cél, akkor a lemorzsolódás fő prediktorának számító magas óraszámú iskolai hiányzást esetlegesen megelőző problémák (pl.: viselkedésváltozás, súlyosabb magatartás-problémák, gyakori betegeskedések, sok igazolt hiányzás, iskolai bullying, teljesítményzavar, szülői érdeklődés, együttműködés hiánya stb.) felmerülése esetén lenne célszerűbb esetjelzéssel élni. E problémák kapcsán azonban szigorú és konkrét kötelezettséget nem ír elő a jogszabály, a pedagógus eldöntheti, hogy az iskola berkein belül kezelhetőnek tartja-e a problémát, vagy jelzi a szolgálat felé. Ha nem él jelzéssel, akkor a lemorzsolódás családi és/vagy iskolai rizikófaktorai rejtve maradnak a gyermekvédelmi rendszer előtt, a folyamat pedig idővel könnyen vezethet lemorzsolódáshoz. Amennyiben viszont jelez az iskola, úgy a jelzésnek alapvetően kétféle kimenetele lehetséges: a szolgálat egyszeri esetkezeléssel lezárhatja az ügyet, ha úgy ítéli meg, hogy egyszeri vagy néhány családlátogatás és beszélgetés elegendőnek bizonyult a probléma kezelésére, a szociális segítő munka eszközei vagy más szolgáltatások bevonása az adott ügyben nem szükséges, vagy a probléma kezelése elsősorban az iskola feladata lenne. Ebben az esetben könnyen előfordulhat, hogy a pedagógus vagy az iskola vezetősége úgy látja, hiába élt jelzéssel a szolgálat felé, az nem hozta meg a várt eredményt és nem jelentett érdemi segítséget, ez pedig a jelzési hajlandóság csökkenéséhez vezethet. A másik lehetőség, hogy a szolgálat prevencióssal ellátja a gondozási folyamatot, amiben a szolgálatnak és az iskolának egyaránt felelőssége és feladata van, azaz a gyermekkel és családjával többet szükséges foglalkozni, ami azonban az oktatási és a szociális szféra nagyfokú leterheltsége miatt „nem kívánatos” feladat lehet a szakemberek számára. Ezért aztán egyik vagy másik fél könnyen dönthet úgy, hogy csak komolyabb probléma, vagy egyértelmű veszélyeztetettség esetén tesz lépéseket az ügyben. Vékony megszgyéről beszélünk, amikor annak eldöntéséről van szó, hogy adott gyermekre vonatkoztatva mikor, milyen esetben és mit kell tenni pontosan egy-egy probléma észlelésekor. A feladat- és hatáskörök, a szakmai kompetencia határai e területen könnyen összemosódnak, ami még inkább az adott ügyben szükséges lépések halogatásához vezethet, s ez olykor csak a számonkérhetőség, a felelősségre vonástól való félelem miatt történik másképp. A jelzőrendszer

azonban nem tud prevenció funkció betölteni, ha az iskolák csak a szigorúan kötelező részét teljesítik jelzőrendszeri tagságukhoz kapcsolódó feladataiknak. Bár a gyermekjóléti szolgálatok/központok beszámolóiból kiderül, hogy a szakmaközi megbeszéléseken időről időre előkerülő téma a jelzőrendszer működése, és a tagok feladatai. A pedagógusok körében e téren szükség lehet további szemléletformálásra annak érdekében, hogy a lemorzsolódás folyamatának minél korábbi szakaszában kaphasson segítséget a gyermek és családja, illetve, hogy a jelzőrendszer intervenció funkciója helyett prevenció jellegét erősítsük. Ennek azonban akkor van értelme, ha a másik oldalon, azaz a gyermekjóléti szolgáltatás részéről a problémák jelzése értő fülekre talál, és a szolgálat képes és hajlandó fellépni az ügyben. E kérdéskörre még visszatérek. A problémák megelőzése érdekében fontos szerepe lehet a jó viszonyon alapuló, személyes szakmaközi kapcsolatoknak, hiszen valóban nem minden probléma éri el a jelzés szükségességének küszöbét, de előfordulhat, hogy a gyermekre és családjára fordított fokozottabb figyelem szükséges ahhoz, hogy ez így is maradjon, s ennek érdekében bármily triviálisnak tűnik, a szakemberek közti információáramlás, egymás tanácsokkal való ellátása nagyon fontos és hasznos lehet.

Az igazolatlan hiányzásokról szóló jelzések kapcsán a másik felmerülő probléma, ami a beszámolókból megjelenik, hogy sok esetben e jelzések sem történnek meg időben vagy megfelelő formában.

„Több ízben előfordul, hogy az iskola egyszerre küldi meg a szolgálat felé a 10, 30 és 50 órás mulasztásról szóló jelzését, mely főként olyan családnál, ahol megelőzően segítő munka - jelzés hiányában - nem volt, az önkéntesen, alapellátás keretében igénybe veendő szociális segítő munka és az ehhez kapcsolódó folyamatok kimaradását eredményezik, mivel ily módon azonnal hatósági intézkedésre (védelemben vétel és iskoláztatási támogatás folyósításának szüneteltetése), ezzel együtt kötelezően alapuló gondozási folyamatra kerül a sor.” (Beszámoló, Jánoshalma: 69)

„A legtöbb jelzés továbbra is a köznevelési intézmények felől érkezett. Ugyanakkor még mindig gyakori probléma, hogy későn, és/vagy tévesen érkeznek meg hozzánk az információk. A legjelentősebb probléma a hiányzások kapcsán, hogy nem minden érintettnek jeleznek. Több esetben előfordult, hogy a gyámügyi és igazságügyi osztály, a szabálysértés, sőt néhány esetben a szülők értesítése is elmaradt, ezzel nehezítve az egyes szereplők eljárását és időben történő lépések megtételét. Az is előfordult, hogy nem jeleznek időben, sőt, a hiánnyal kapcsolatos jelzéseket a félév, vagy a tanév végén tették

meg. Gyakori emellett, hogy más életviteli problémákat is későn jeleznek, olyan stádiumban, amikor a védelemben vételi eljárás már elkerülhetetlen, ezzel megnehezítve a bevont szakemberek és a család közti bizalom kialakítását.” (Beszámoló, Budapest-Ferencváros: 35)

E problémák hátterében állhat többek közt az a tényező, hogy az igazolatlan mulasztások jelzésére vonatkozó jogi szabályozás több ponton változott az elmúlt években, s még mindig előfordulhat, hogy nem minden intézmény számára egyértelmű mikor, mit és hova jelezzen. Ha azonban a köznevelési intézmények jelentős részénél ez a jelenség huzamosabb ideig fennáll, akkor érdemes lehet annak okait mélyebben megvizsgálni, hiszen akár az adott intézmény jelzési kötelezettségével vagy gyermekjóléti szolgálattal való együttműködéssel kapcsolatos attitűdjéről is árulkodhat, ami már az érintett gyermek számára okozhat tényleges hátrányokat, és ez nem megengedhető. Az is előforduló probléma, hogy az oktatási-nevelési intézmények jelzőrendszeri tevékenysége a problémás gyermektől való „megszabadulás” céljával történik.

Mindezen problémák enyhítése szempontjából nagy jelentőséggel bír az óvodai, iskolai szociális segítség bevezetése, ami 2018 óta kötelezően biztosítandó szolgáltatása a gyermekjóléti központoknak. Az óvodai, iskolai szociális segítő a gyermekjóléti központ dolgozója, aki a köznevelési intézményekben végzi munkáját, mintegy összekötő kapocsként az iskola, a gyermek, a szülő és a gyermekjóléti szolgáltatás között, továbbá egyéni, csoportos és közösségi szociális munkát végez. A jogi szabályozás alapján 1000 gyermekre egy teljes munkaidőben foglalkoztatott szociális segítő jut, de az ellátandó intézmények magas száma a szolgáltatás tartalmának elaprózódásához vezethet. Mégis az óvodai, iskolai szociális segítő egy hiánypótló szolgáltatásnak tekinthető gyermekjóléti szempontból. A központok segítő munkatársa független szakemberként van jelen óvodákban, iskolákban, kollégiumokban, és jelentős mértékben hozzájárulhat az esetleges problémák időbeni észleléséhez és kezeléséhez, az iskola és a szolgálat/központ, illetve a család kommunikációjának javításához, a hatékonyabb jelzőrendszeri együttműködéshez, és a prevenció célok megvalósításához. Bár rögzös út vezetett a szolgáltatás beindításához és elfogadtatásához, és a mai napig is vannak javítandó elemek a működtetésében, illetve sok helyütt munkaerőhiánnyal küszködik a terület, mégis az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyermekjóléti rendszer egyik rendkívül hasznos szolgáltatásáról beszélhetünk. Ez rajzolódik ki az elemzett szakmai beszámolókból is. Ki a köznevelési intézményektől származó jelzések számának

emelkedésében, ki pedig épp a csökkenésében látja a segítők aktív munkálkodásának eredményét, de a szolgáltatást egyértelműen pozitívan értékelik az intézmények. Egy helyütt azonban megjegyzésre került a feladat- és hatáskörök tisztázásának szükségessége is:

„Fontos azonban, hogy az is tudatosuljon az óvodákban/iskolákban, hogy a jelzési kötelezettség továbbra is az iskola feladata, valamint a jelzést követően is fennáll együttműködési kötelezettségük, és ne az óvodai/iskolai szociális segítőtőre hárítsák át azt.” (Budapest-Ferencváros: 38)

A harmadik probléma az igazolatlan mulasztások kapcsán, hogy a gyermekvédelmi rendszer a legtöbb esetben ezt a kérdéskört érdemben nem tudja kezelni. Ha feltesszük, hogy a jelzések minden küszöbértéknél (10, 30, 50 óra) a megfelelő időben, a megfelelő helyre megküldésre kerülnek, akkor is elmondható, hogy sok esetben a kapcsolódó intézkedések és jogkövetkezmények kevésnek vagy nem megfelelő eszköznek bizonyulnak a probléma kezeléséhez. Ez több szakmai beszámolóban is megfogalmazásra kerül, leginkább az 50 órát meghaladó igazolatlan hiányzás kapcsán. A 10 tanítási órát vagy egyéb foglalkozást követő intézkedés a gyermekjóléti szolgálatnál az intézkedési terv elkészítését jelenti a családdal, az oktatási intézmény bevonásával. A terv célja az igazolatlan hiányzást kiváltó, veszélyeztető helyzet megszüntetése, a gyermek tankötelezettségének teljesülése. Az együttműködés ezen a ponton még csupán a családra történő nagyobb odafigyelést jelenti a szakemberek részéről, azonban, ha a tervben foglaltak nem teljesülnek, vagy a család nem működik együtt, akkor általában nincs szankció vagy egyéb jogkövetkezmény addig, amíg a hiányzás el nem éri a 30 tanítási órát és egyéb foglalkozást egy adott tanévben. Ebben az esetben indul szabálysértési eljárás, a tényállás megvalósulása esetén a szülő, törvényes képviselő szabálysértésért felelősségre vonható (Szabs. tv. 247. § (1) bekezdés c) pont), ami a gyakorlatban leginkább pénzbírság kiszabását jelenti. Ennek a jogkövetkezménynek már magasabb visszatartó ereje lehet, a jogszabály azonban azt is kimondja, hogy a nagymértékű igazolatlan hiányzás miatti szabálysértési felelősségre vonásnak egy nevelési vagy tanítási évben csak egyszer van helye. (Szabs. tv. 247. § (2) bekezdés)

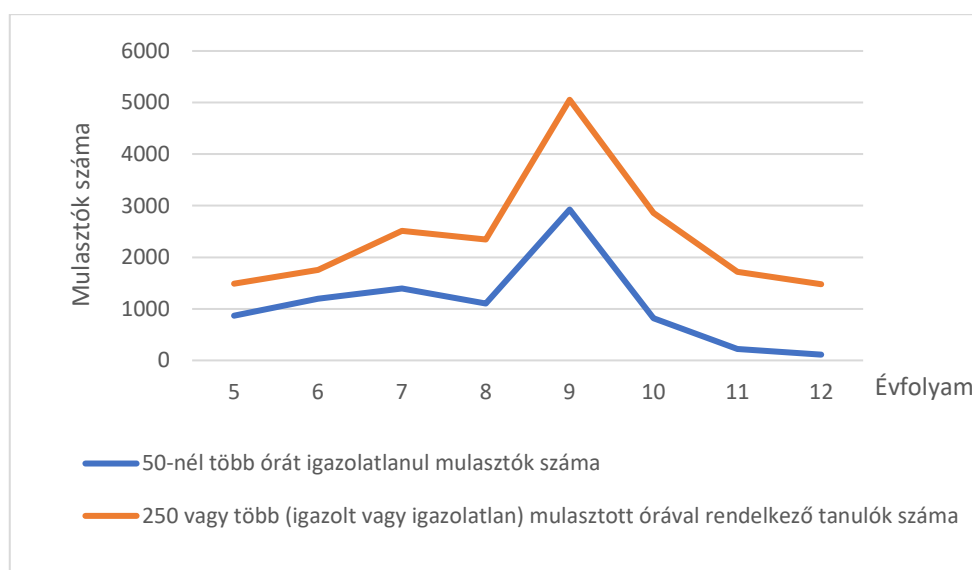
Ha az igazolatlan hiányzások mértéke eléri az 50 tanórát, akkor elsősorban a 16. életévét be nem töltött tanuló családjának kell jelentősebb következményekkel számolnia. A gyámhatóság védelembe veszi a gyermeket, a családi pótlék folyósítása pedig szüneteltetésre kerül. A védelembe vétel keretében a gyámhatóság kötelező magatartásszabályok előírása révén próbálja

előmozdítani a gyermek tankötelezettségének teljesítését. E szabályok be nem tartása azonban a gyakorlatban általában nem von maga után semmilyen komolyabb szankciót vagy intézkedést, mivel a védelembe vétel után a következő intézkedés, mely a gyámhatóság eszköztárában szerepel, a gyermek családból történő kiemelése, ezt azonban pusztán a tankötelezettség megszegése miatt nagy valószínűséggel egy szakember sem fogja javasolni, hiszen a gyermekvédelmi rendszer célja elsősorban a gyermek családjában történő nevelkedésének biztosítása, kiemelésre csak súlyos veszélyeztetettség, elhanyagolás vagy bántalmazás esetén kerülhet sor. A két hatósági intézkedés – védelembe vétel és nevelésbe vétel – között túl nagy a távolság, s a tankötelezettséggel kapcsolatos mulasztások esetében a védelembe vétel sok esetben kevésnek bizonyul, a nevelésbe vétel azonban túl drasztikus intézkedés lenne. Az 50 óra feletti igazolatlan hiányzást felhalmozó gyerekek, fiatalok tehát gyermekvédelmi hatósági intézkedés keretében gondozásban részesülnek ugyan, de annak kimenetele gyakran a 16. életév betöltésével lejáró tankötelezettség okán a védelembe vétel megszüntetése. Ezekben az esetekben a hatósági intézkedés érdemi eredménnyel tehát nem jár, a fiatal pedig a gyermekjóléti szakemberek legjobb szándéka ellenére is túl korán szakad ki az oktatási rendszerből. Némelyik beszámolóban megjelenik az az álláspont is, hogy a családi pótlék folyósításának szüneteltetése sem vezet eredményre a notórius iskolai hiányzók esetében. Feltételezhető, hogy ez az intézkedés inkább a kisebb, főleg 14 év alatti gyermekek esetében bírhat visszatartó erővel, mivel az idősebb gyermekek munkavállalás révén a családi pótlék összegének sokszorosát is meg tudják keresni, így a családi pótlék hiánya a család számára nem okoz jelentősebb anyagi kiesést.

A szakirodalmi áttekintésben a lemorzsolódáshoz vezető tényezőket azok „forrása” szerinti kategóriákban mutattam be, de főként a nemzetközi irodalomban megjelenő másik érdekes lehetőség, ha aszerint csoportosítjuk őket, hogy a tanuló milyen típusú motivációja eredményezi az oktatási rendszerből történő kilépést. Ennek alapján különbség tehető „push” (taszító) és „pull” (vonzó, húzó) faktorok között. A taszító tényezők a korai iskolaelhagyás irányába „nyomják” a tanulót és főleg az iskolarendszerhez köthetők, így a már említett problémákkal (pl.: szelekció, átmenetek rugalmatlansága, szegregáció, iskolai kudarcok, diszkrimináció stb.) vannak összefüggésben. A húzó tényezők ezzel szemben a korai iskolaelhagyás felé húzzák a tanulót, s akár nemek és életkor szerint is eltérő motivációt adhatnak az oktatásból való kilépésre. A fiúk esetében főként a munkavállalás és a minél korábbi családfenntartói

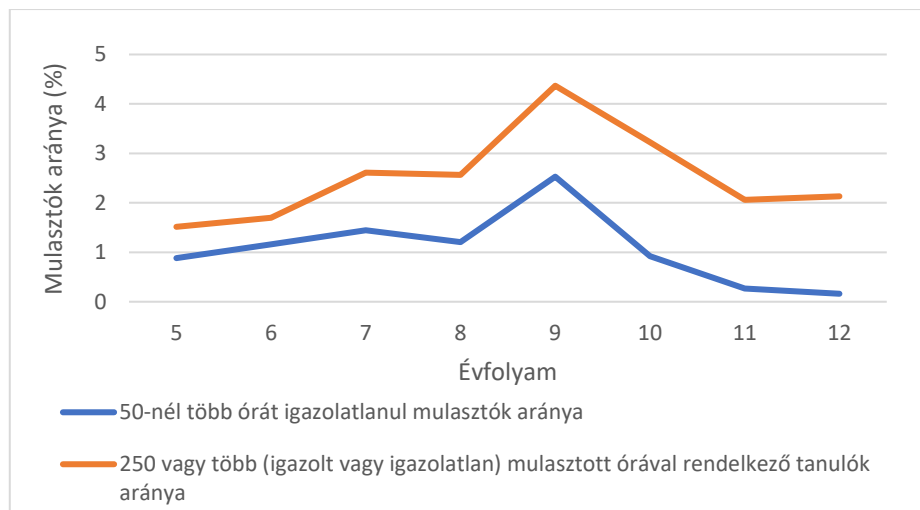
szerepbe kerülés említhető pull tényezőként, míg a lányok esetében a párkapcsolat létesítése és gyermekvállalás, azaz a mielőbbi családalapítás jelenthet húzóerőt. (Varga 2015) A 2. és 3. ábrán megjelenített adatokból látható, hogy a magas óraszámú igazolt és/vagy igazolatlan hiányzásokkal rendelkező tanulók száma és aránya a kilencedik évfolyamon ugrik meg, mindkét esetben körülbelül duplájára a nyolcadik évfolyam adataihoz képest. Itt most a 2018/2019. tanév második félévének adatai szerepelnek, de öt évre visszamenőleg minden tanévben éppen ugyanez a tendencia jellemző. Azon tanulók között, akik megkezdik középfokú tanulmányaikat (a szakirodalmi áttekintés során azt láthattuk, hogy a roma tanulók majdnem akkora arányban jutnak el a középiskola

megkezdéséig, mint a nem romák), a kilencedik évfolyamon magas számban és arányban jelennek meg azok, akik a lemorzsolódási folyamat markáns tüneteit mutatva magas óraszámú hiányzást halmoznak fel. A kilencedik évfolyamtól felfelé a magas óraszámú mulasztást felhalmozók száma és aránya ismét visszaesik, s a tizenegyedik évfolyamra már kifejezetten kevés tanuló tartozik a sokat mulasztók közé, ami arra utalhat, hogy addigra a lemorzsolódási folyamat lezajlik az érintettek körében, s bekövetkezik korai iskolaelhagyásuk. A pull típusú tényezők valószínűleg tehát a kilencedik évfolyam körül jutnak igazán hangsúlyos szerephez a tanulók körében, jelentősen megnövelve az addig elsősorban push típusú tényezők által befolyásolt lemorzsolódás esélyét.

2. sz. ábra: Magas óraszámú igazolt és igazolatlan hiányzással rendelkező tanulók száma évfolyamok szerinti bontásban a 2018/2019. tanév II. félévében

Forrás: Saját szerkesztés a KIR lemorzsolódást megelőző korai jelző- és pedagógiai támogató rendszerének adatai alapján <https://www.kir.hu/kir2esl/Lekerdezések/Aggregator>

3. sz. ábra: Magas óraszámú igazolt és igazolatlan hiánnyal rendelkező tanulók aránya a tanulói összlétszámhoz viszonyítva évfolyamok szerinti bontásban a 2018/2019. tanév II. félévében

Forrás: Saját szerkesztés a KIR lemorzsolódást megelőző korai jelző- és pedagógiai támogató rendszerének adatai alapján <https://www.kir.hu/kir2esl/Lekerdezések/Aggregator>

Azért teszek itt említést erről, mert a gyermekjóléti intézmények beszámolóiban is találni utalást a pull típusú tényezők jelentős szerepére, melyek épp a tankötelezettség felső korhatára körüli években jelentkeznek különösen fontos motivációként az iskolaelhagyásra:

„Gyakran találkozunk kiskorú lányokat érintően, a korai terhességgel, melynek következménye az iskolából való kimaradás, illetve ez nagymértékű negatív hatást gyakorol a további életükre.” (Beszámoló, Edelény: 17)

„A roma származású lányokat már 15 évesen hagyományaikra hivatkozva „megházásítják”. Nagyon sok a fiatalkorú várandós leánygyermek. Sokan nem járnak terhes gondozásra, vannak kábítószer élvező fiatalkorú kismamák, gyakran találkozunk enyhe fogyatékkal élő várandós anyákkal is. Közülük többen idegen családban élnek mindennapjaikat, kiszolgáltatva az ott élő családtagok kívánságainak.” (Beszámoló, Ercsi: 7)

A tankötelezettség kérdésére visszatérve: szembevetendő, hogy a tankötelezettség teljesítésével kapcsolatos jelentősebb mulasztásokért a jogi szabályozás és maga a gyermekvédelmi rendszer elsősorban a családokat szankcionáló intézkedéseket alkalmaz, melyeknek bizonyos esetekben helye is van. A probléma inkább abban állhat, hogy a rendszer akaratlanul is asszisztál ahhoz, hogy a lemorzsolódási folyamat eljusson addig a pontig, ahol már a család felelősségre vonása szükséges, a folyamat megállítása pedig már nagyon nehéz. Úgy tűnik, a korai intervenció

terén a gyermekjóléti szolgáltatás kevés szerepet tud vállalni, melynek a fentiek alapján egyik oka lehet, hogy a szolgálatok már csak a jelentősebb problémákról értesülnek, gyakran azokról is későn, illetve, hogy a gyermekjóléti szakemberek eszköztára (beleértve a hatósági intézkedéseket is), az általuk mozgósítható szolgáltatások palettája, és azok kapacitása sok esetben kevés ahhoz, hogy megakadályozza a problémák súlyosbodását.

További, egyre komolyabb problémát jelent az igazolt hiánnyal rendelkező tanulók kérdésköre, ami egyrészt a jogszabályi környezetben sem jelenik meg számottevően, másrészt a jelzőrendszeri tagok egy másik csoportjára, az egészségügyi szolgáltatást nyújtókra, elsősorban a háziorvosokra és a házi gyermekorvosokra irányítja figyelmünket. Az igazolt hiánnyal rendelkező tanulók okozta nehézségek 3 beszámolóban is hangsúlyosan megjelennek:

„Egyre több jelzés érkezik nagy számú igazolt hiánnyal kapcsolatban. A táblázatban 7 db szerepel, de az igazolatlan hiánnyal rendelkező tanulók jelzései gyakran tartalmaznak több száz órás igazolt hiánnyal is. ... Egyes háziorvosok bármennyi igazolást kiadnak, így több száz óra igazolt hiánnyal is felhalmozhatnak a gyermekek. ... Nehézségbe ütközünk a gyakori igazolt hiánnyal rendelkező tanulók tekintetében, mellyel a gyermekek feltételezhetően több alkalommal visszaélnék.” (Beszámoló, Nagykanizsa: 21)

A magas óraszámú igazolt hiánnyal rendelkező tanulókra nézve az lehet a következménye, hogy ha az igazolt és igazolatlan hiánnyal rendelkező tanulók száma egy tanítási évben

meghaladja a 250 tanítási órát, és emiatt teljesítménye a tanítási év végén nem minősíthető, akkor osztályozó vizsgát kell tennie, melyet az intézmény megtagadhat, ha a tanuló igazolatlan mulasztásainak száma meghaladja a húsz tanórai foglalkozást. Ebben az esetben a gyermek évfolyamismétléssel folytathatja tanulmányait. (20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 51. § (7) – (8) bek.) Minden egyes évfolyamismétlés növeli a lemorzsolódás kockázatát, ezért az igazolt hiányzások nagymértékű felhalmozása is olyan témakör, mellyel feltétlenül érdemes foglalkozni, könnyen elképzelhető ugyanis, hogy ezt a lehetőséget egyes családok az igazolatlan hiányzások felhalmozásával járó kellemetlen procedúra és szankciók elkerülése érdekében használják. Mivel több gyermekjóléti intézmény által kinyilvánított probléma a magas óraszámú igazolt hiányzásokkal való visszaélés kérdése, okkal feltételezhető, hogy ezen aggodalomnak van alapja. Természetesen ez a jelenség nem itt és most vetődik fel először, még a lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai rendszerben is található a tanulók magas óraszámú igazolt hiányzásaira vonatkozó kimutatást. Ugyanakkor továbbra is egy megoldatlan problémáról beszélünk, amit a gyermekvédelmi rendszer még kevésbé képes kezelni, mint a jogilag világosan szabályozott igazolatlan hiányzások kérdéskörét. Az esetenként akár több száz órás igazolt hiányzások éppúgy lehetnek lemorzsolódást előjelező problémák, főként, ha nem áll mögöttük valóságos egészségügyi indok. Ezzel a feltételezéssel összecseng a tény, hogy a házi orvosok és házi gyermekorvosok sajnos a legkevésbé aktív tagjai a jelzőrendszernek. 32-ből 8 beszámolóban fogalmazódik meg ilyen jellegű probléma: az orvosok nem jelennek meg a szakmaközi megbeszéléseken, nem érkezik tőlük esetjelzés, nehezen elérhetők a gyermekjóléti szakemberek számára és sok hiányzásról állítanak ki indokolatlanul igazolást. Van azonban példa arra is, hogy a velük való munkakapcsolatot kintartással sikerült pozitív irányba elmozdítani.

Bár a gyermekjóléti intézmények narratívájában hangsúlyosan jelennek meg az együttműködési problémák, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az orvosok sincsenek könnyű helyzetben akkor, ha páciensük olyan tünetekkel keresi fel őket, melyeket az orvos nem tud érdemben megvizsgálni és igazolni, de akár fertőző betegségekre is utalhatnak (pl.: hányás, hasmenés). Ezekben az esetekben az orvos nem vállalhatja fel annak felelősségét, hogy közösségbe engedi a gyermeket, még akkor sem, ha felmerül benne a gyanú, hogy iskolai „lógással” kapcsolatos visszaélésről van szó. Mindenképpen szükséges, hogy akár az orvos, akár a köznevelési intézmény jelzéssel éljen a gyermekjóléti szolgálat felé, amennyiben a nagymértékű igazolt hiányzás felhalmozása esetén ilyen jellegű

visszaélésre gyanakodnak. Alapja lehet a gyanúnak például, ha az orvos által előírt szakorvosi vizsgálatokon már nem jelenik meg a család, vagy a felírt gyógyszereket nem váltja ki, illetve a gyermek csellengése abban az időszakban, mikor betegsége hivatkozva hiányzik az iskolából. Sajnos azonban itt is felvetődik a probléma, hogy ezekben az esetekben a szolgálat akkor tud érdemben eredményt elérni, ha a gyermek és családja a gyermek hosszú távú érdekét figyelembe véve hajlandó változtatni attitűdjén, együttműködik a családsegítővel, elfogadja és betartja tanácsait. Együttműködés hiányában eszközként csak a védelemben vétel kínálkozik, azonban kellően konkrét jogszabályi alap nélkül a gyámhatóság részéről megalapozatlannak tűnhet az erre irányuló javaslat, illetve, ha elrendelésre is kerül a védelemben vétel, ahogy arra már kitértem, ez az intézkedés még a szigorúbb megítélés alá eső igazolatlan hiányzások esetében sem minden családnál hoz eredményt. Megoldást továbbá arra a bevett gyakorlatra kellene találni, amikor adott orvos akár hosszú időre visszamenőleg is leigazol hiányzásokat, mivel ez feltehetően sok esetben orvosi szempontból sem indokolt. Jogszabályalkotói szinten lenne szükséges görcső alá venni e kérdést, szigorúbb szabályozást társítani hozzá, mert ezen egyre inkább terjedő gyakorlat lehetővé teszi a szülő, gyermek számára, hogy az egészségügyi szolgáltatást kihasználva, azzal visszaélve halmozzon fel nagy mennyiségű iskolai hiányzást jelentős következmények nélkül.

Összességében, ha az igazolatlan hiányzások esetében szűk és csupán részben hatékony eszköztárral van felruházva a gyermekvédelmi rendszer, akkor a szintén nagy arányban megjelenő igazolt hiányzások problematikájával szemben majdhogynem tehetetlenek a szakemberek. A gyakorlatban szinte mindennemű eredményt a család együttműködési készsége határoz meg: amennyiben a család elfogadja a szakemberek segítségét, betartja tanácsait, igénybe veszi az esetlegesen felajánlott egyéb szolgáltatásokat, úgy a probléma még viszonylag kései beavatkozás esetén is kezelhetővé válhat. Amennyiben az együttműködés nem, vagy csupán látszólagosan valósul meg, úgy az esetek többségében valószínűleg az összes többi intézkedési forma is eredménytelen lesz. Mindezt figyelembe véve különösen lesújtó, hogy miként vélekednek a gyermekjóléti szakemberek a családok együttműködési készségéről.

„A tapasztalatok alapján jellemző, hogy a családok egyre jobban kivonulnak a problémamegoldásból. A szülői érdektelenség időnként olyan helyzeteket eredményezett, ahol a gyermek érdekeit csak az iskola, az intézmények szakemberei vagy a Család- és Gyermekjóléti Szolgálat képviselte.” (Beszámoló, Mór: 13)

„Ebben az évben is a jelzőrendszeri tagok észrevételeként említendő a szülőkkel való kapcsolattartás nehézsége, a szülői felelősség hiánya, a szülők részéről történő érdektelenség, a következetlen szülői magatartást.” (Beszámoló, Szarvas: 5)

„Sok család gondolja úgy, hogy nincs köze másnak ahhoz, ahogyan ők élnek és nevelik a gyermekeiket. Az évek alatt megtapasztaltak szerint egyre inkább nehéz megtalálni a megfelelő hangsúlyt, rábírní őket, hogy együttműködjenek.” (Beszámoló, Süllyás: 5)

A gyermekjóléti szolgáltatásban dolgozók tapasztalatait figyelembe véve e kérdésben annak vizsgálata lehet releváns, hogy milyen tényezők állnak az alacsony együttműködési készség hátterében, milyen körülmények szabnak gátat a család együttműködésének. A különböző kötelezéseken alapuló, „kikényszerített” együttműködéssel szemben pedig nem lehet eléggé hangsúlyozni a prevenció, a szemléletformálás szükségességét. Ezek eredménye valószínűleg csak hosszútávon, akár évtizedek múlva érhet be, ugyanakkor az azonnali „tünetkezeléssel” szemben hatékonyabb a jövőbe fektetni energiát a tartós változás érdekében.

Végezetül említést kell tennem arról a tényről, hogy a korai iskolaelhagyás megelőzését célzó együttműködés sikeressége a köznevelési intézmények és a gyermekjóléti szolgálatok/központok között – mint ahogy bármely más probléma megelőzése és kezelése a gyermekvédelmi rendszerben – összefüggésben áll a szociális szféra egészét érintő, rendszerszintű problémákkal, melyek a mindennapi munkavégzést nagymértékben megnehezítik. A személyi és tárgyi feltételek alakulásáról, a szociális területen dolgozók túlhajszoltságáról, mentális leterheltségéről, alacsony anyagi és társadalmi megbecsüléséről van szó, ami gyakran a feladatellátás minőségének rovására megy. Az áttekintett beszámolók majdnem egyharmada tartalmaz erre vonatkozó információt. A község-város különbségek e kérdésben szembetűnőek. A tárgyi feltételek az integrált intézmények esetében kedvezőbbek, mivel a Központok létrehozásához az állam elegendő anyagi erőforrást biztosított. A Központoknál is előfordul azonban, hogy a kötelezően ellátandó feladatok folyamatos bővülése miatt az épület, a rendelkezésre álló hely kifejezetten szűkösse válik. További problémákként jelennek meg az intézményeknél a számítástechnikai felszereltség hiányosságai és a területen végzett munka kapcsán a közlekedés nehézségei. A személyi feltételek terén a szakképzettséggel rendelkező dolgozók aránya a beszámolók alapján jónak mondható, a problémát

sokkal inkább a munkaerőhiány és a nagyfokú fluktuáció jelenti:

„Az állandó pszichés megterhelés mellett, az ágazatban dolgozó emberek nagy része, teljes joggal, a megbecsültség hiányát éli meg a szociális ágazati bérek elfogadhatatlanul alacsony színvonalá miatt. ... Ennek következtében az Intézmény munkatársai a 2020-at megelőző négy év alatt majdnem teljesen kicserélődtek, amely a gyakori esetátadások miatt erősen megnehezítette a folyamatos esetmunkát. Amennyiben ezt a folyamatot nem sikerül tartósan megfordítani, az sok esetben megtörheti az ügyfelekkel már kialakított segítői bizalmi kapcsolatot, megingathatja az ügyfelek Intézmény iránti bizalmát.” (Beszámoló, Budapest, III. kerület: 9)

„Az évek óta problémát jelentő magas esetszámok 2020. évben is változatlanok. Országos szinten nagy problémát jelent a pályaelhagyás, a 2016-os évtől a dolgozói team gyakorlatilag teljesen lecserélődött, a szakdolgozók folyamatosan elhagyják a pályát a magasabb bérezés érdekében. A fluktuáció jelensége folyamatosan jelen van az 1998. óta működő szolgáltatásban, mely két fontos problémát vet fel. A családsegítők és esetmenedzserek személyének folyamatos változása kedvezőtlenül hat a gondozott családokkal kiépített bizalmi kapcsolat fenntartásában, másrészt a 2019.-es évtől kezdődően már nem volt lehetőség végzett szakemberrel pótolni a kieső szakmai létszámot. Ily módon a szakképzettségi arány visszaesett.” (Beszámoló, Jánoshalma: 30)

A nagymértékű fluktuáció feladatellátásra gyakorolt negatív hatása jelentős, ami két további problémát is felvet. A beszámolókból kitűnik, hogy a családsegítők, esetmenedzserek egyre több összetett, halmozódó problémákkal küszködő, több szempontból is diszfunkcionálisan működő családdal kerülnek kapcsolatba. A 32-ből 7-ben szerepelnek kifejezetten hangsúlyosan a „sokproblémás” családokkal való közös munka nehézségei. A komplex problémák kezelése nagy idő- és energiaráfordítást igényel, ami a folyamatosan változó szakembergárdával, az egy dolgozóra jutó magas esetszámokkal ellehetetlenül, így az intézményeknél gyakran tűzoltás-jellegű munkavégzés zajlik a mindennapokban.

Ehhez társul az eszköztelenség problémája, amiről szintén több beszámoló tesz említést. A komplex problémák okozta élethelyzetek kezelésében a szolgálatok, központok dolgozói szűkre szabott eszköztáruk és hivatástudatuk segítségével igyekeznek eredményeket elérni munkájuk során. Hiányosak a felkínálható szolgáltatások, így például több beszámoló tesz említést a gyermekpszichiátriai ellátás szükségességéről. A gyermekjóléti Központok

felállításával az elérhető távolságban található szolgáltatási paletta bővült, ami mindenképpen pozitív fejlemény, azonban egyes kliensek számára a járásszékhely elérése is problémás lehet, továbbá az ott kínált egyes szolgáltatások is telítettek, így a várakozási idő hosszúra nyúlhat.

Itt kanyarodnék vissza azon gondolathoz, hogy amennyiben az iskolák részéről prevenciós céllal meg is történik a felmerülő problémák mielőbbi jelzése, úgy a szolgálatok oldaláról lenne szükséges az azokra történő gyors és adekvát válaszlépések megtételének képessége és az arra való hajlandóság. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy működésük mindennapi nehézségei miatt erre sokszor nincs lehetőség.

Ha mindezen nehézségeket számba vesszük, akkor nem meglepő, hogy a gyermekjóléti szolgálatok legfontosabb feladata, a prevenciós tevékenység ellátása sínyli meg a hátráltató körülményeket. Ha elfogadjuk, hogy a gyermekvédelmi rendszer sok esetben nem képes hatékony beavatkozással érdemben hozzájárulni a korai iskolaelhagyás megakadályozásához, akkor még világosabbá válik, hogy a megelőzésre kellene helyeződnie a fókuszoknak, amire azonban épp az említettek okán a legkevesebb kapacitás marad. Bár a beszámolók mindegyikében megjelenik kisebb-nagyobb mértékben a prevenciós tevékenységek megvalósítása, több dokumentumban kerül megjegyzésre, hogy e feladattal a leterheltség miatt kevésbé tudnak foglalkozni a munkatársak (pl.: Dombóvár, Ercsi). A beszámolók nagy részében megjelenik Európai Unió finanszírozású projektekben való részvétel, mint a prevenciós célú feladatok ellátásának eszköze, ami felveti a kérdést, hogy e projektek hiányában vajon mennyiben teljesülnének a prevenciós tevékenységek a gyermekjóléti intézményeknél. E területen lenne tehát a legnagyobb szükség a gyermekjóléti szolgáltatás fejlesztésére. Ahogy már említettem, az óvodai, iskolai szociális segítség jelentős mértékben tudja kompenzálni a szolgálatok e téren mutatkozó hiányosságait azon intézményeknél, ahol a szolgáltatás gördülékenyen működik. Ám a segítők csak a köznevelési intézményekben vannak jelen, inkább csak kiegészíthetik, de nem pótolhatják a szolgálatok/központok rálátását a család egészére, a gyermek életének minden területére, ami a prevenciós programok megvalósításában is fontos előnyt jelenthetne.

Mindezek tükrében átgondolást érdemelne, hogy a szolgáltatásfejlesztés elsősorban a meglévő szolgáltatásokban dolgozó szakemberek megtartására, a feladatellátás stabilizálására irányuljon. A meglévő szakembergárda leterheltségének csökkentése az egy főre jutó alacsonyabb esetszámok biztosítása révén lehetővé teszi az alaposabb, mélyrehatóbb

családgondozást és problémakezelést, s az így elérhetőbbé váló sikerélmények által az ágazatban nagymértékben jellemző kiegész jelensége is vélhetően csökkenthető lenne. A családoknál ilyen módon esetlegesen elért eredmények is valószínűleg tartósabban maradnak fenn, mint az egyébként jellemző rövid távú változások.

Egy jó gyakorlatot szeretnék itt röviden bemutatni, ami visszaigazolást adhat arról, hogy amennyiben egy gyermekjóléti szolgáltatásban dolgozó szakember számára elegendő idő és energia áll rendelkezésre, akkor a szociális segítő munka nagyobb valószínűséggel lehet sikeres. Az Esztergár Lajos Családsegítő Szolgálat és Gyermekjóléti Központ saját projektje keretében működtetett CSALÁD-program intenzív családgondozással, problémák felmerülése esetén azonnali segítségnyújtással, a szociális segítő munka eszközeinek fokozott használatával ért el oly mértékű pozitív eredményeket a gondozott családoknál, ami akár az érvényben lévő gyermekvédelmi hatósági intézkedés megszüntetését is lehetővé tette. A programba 12 család került bevonásra, akiknél az esetfelelős szakember akár mindennapos látogatást tett. A látogatások reggeltől estig különböző időpontokban történtek, így lehetőség nyílt kapcsolatot építeni azon családtagokkal is, akik csak munkaidő után tartózkodtak otthon. A célokra történő fókuszálás és az elszámoltathatóság érdekében heti terv és munkanapló vezetése történt, havi két alkalommal pedig projekt megbeszélésekre került sor. A folyamatos jelenlét, gyors reagálás és a szakma eszközeinek széles körű alkalmazása révén a családokban fennálló problémák közül több is jelentősen mérséklődött, pozitív életviteli változások mentek végbe, megtörtént a szükséges szolgáltatások igénybevétele, illetve két család esetében a védelembevétel megszüntethetővé, egy család esetében a nevelésbevitel elkerülhetővé vált. (Beszámoló, Pécs) A Program jelentős eredményeket tud felmutatni, melyek alapján továbbgondolásra, szélesebb körű alkalmazásra lehet érdemes.

Néhány gondolat a koronavírus okozta helyzetről

A koronavírus járvány korunk egyik legnagyobb kihívása elé állította az egész világot, és fájóan egyértelművé tette az eltérő társadalmi helyzetű csoportok közt tátongó szakadék nagyságát, a meglévő különbségeket pedig még inkább elmélyítette. Rávilágított továbbá arra is, hogy mely ágazatok működése, mely szakmák dolgozóinak helytállása elengedhetetlen az országok működőképességének fenntartásához válsághelyzet idején. A szociális szféra vitathatatlanul ezek egyike, mely az elmúlt másfél-két

évben feladatainak megsokszorozódása mellett egy másik ágazat, az oktatás működését is nagymértékben elősegítette.

Az elemzett beszámolók közül a 2020-as évre vonatkozóak majdnem mindegyikben megjelent a koronavírus járvány munkavégzésre, illetve az oktatási-nevelési intézményekkel való együttműködésre gyakorolt hatása. Egyes helyeken az iskolai jelzések száma megcsappant, amit egyes gyermekjóléti intézmények elsősorban annak tudnak be, hogy a digitális tanrend idején a köznevelési intézményeknek nem volt rálátásuk a gyermekek problémáira (Kecskemét), mások pedig annak, hogy ebben az időszakban az iskolák nem regisztrálták a hiányzásokat (Biatorbágy). Ez utóbbinak kissé ellentmond például a pétervásárai intézmény tapasztalata, mely szerint az iskoláktól érkező jelzések inkább tartalmukban változtak, és ezúttal az online tartott tanórákról való hiányzásokat jelezték az intézmények. Az egyes társadalmi csoportok közti digitális szakadék nagyságát tükrözik a szakemberek járványhelyzet ideje alatt szerzett tapasztalatai is: a digitális tanrend idején több helyen sok jelzés érkezett az iskolákból arról, hogy a tanulók lemaradnak a digitális oktatásban az internet elérhetőség és/vagy megfelelő eszköz hiánya miatt. A jellemzően többgyermekes családokban az is előfordul, hogy ha rendelkezésre is áll valamilyen okos eszköz, az kevésnek bizonyul ahhoz, hogy mindegyik iskolás gyermek annak segítségével tanuljon. Mindemellert a szülők és az iskola közti kommunikáció hiánya, a szülők oktatással kapcsolatos érdektelensége is megjelenik a járványhelyzettel kapcsolatos problémaként egyes beszámolóiban. A járvány okozta minden nehézség, mely elsősorban a hátrányos helyzetű gyermekeket érintette súlyosan, a lemorzsolódás egy újabb rizikófaktoraként fogható fel. Kezelésükben ismét a gyermekjóléti szolgáltatás játszott nagy szerepet, hiszen a jelzett problémákat minden rendelkezésükre álló eszközzel enyhíteni igyekeztek. A beszámolóiban megjelenik, hogy adománykövetítés révén számos család jutott a tanuláshoz szükséges technikai eszközökhöz, hogy a családsegítők közreműködtek a tananyag családokhoz történő eljuttatásában, hogy korrepetálást vállaltak és elsősorban ők tartották a kapcsolatot a családokkal. Főleg a tinédzser korú tanulók esetében jelent meg nagy problémaként a kortárs, baráti kapcsolatok hiánya ebben az időszakban, a bezártság érzelmi labilitást váltott ki a fiatalokból, egyes esetekben önvesszélyességre utaló megnyilvánulások is előfordultak. E fiatalokra a szakemberek kiemelt figyelmet fordítottak, szükség esetén azonnali segítséget nyújtottak számukra. Mindezt abban a helyzetben, mikor a kontaktusok számának csökkentése lett volna a cél. Az óvodai, iskolai

szociális segítők feladatai sem csökkentek pusztán amiatt, mert az oktatási-nevelési intézmények kapui bezártak. Segítették az iskoláknak jelezni a digitális oktatás során felmerülő problémákat és elérni az érintett családokat, illetve a hátrányos helyzetű gyermekek tanulmányait a családsegítőkhöz hasonló módon jelentős mértékben támogatták. Emellett a házi segítségnyújtás szolgáltatás iránti megnövekedett igények miatt a gondozónők munkáját is segítették (pl.: bevásárlás, gyógyszerkiváltás stb.).

Összességében megállapítható, hogy a marginalizált helyzetű családok, a lemorzsolódás kockázatának leginkább kitett gyermekek esetében a gyermekjóléti szolgálatok/központok igen értékes munkát végeztek annak érdekében, hogy a járvány által kieleződő hátrányok minél kevésbé sújtsák őket. E téren is találni a beszámolóiban olyan jó gyakorlatot, amely megosztást érdemel. A Keszthelyi Család- és Gyermekjóléti Központ a digitális tanrendre való átállás tapasztalatainak és a szükséges segítség iránti igények felmérése céljából kérdőívet készített, melyet az iskoláknak és a szülőknek küldtek meg kitöltésre. Közel 400 kitöltött kérdőív érkezett vissza, melyek alapján a Központ a szükségleteknek megfelelően alakította a segítő munkáját, így például nagyobb hangsúlyt fektetett az adománykövetítésre, lehetővé tette a tanulásban történő segítségnyújtás igénybevételét, a lemorzsolódás csökkentése érdekében közreműködött a papíralapú tananyag családokhoz történő eljuttatásában és segítő beszélgetésekkel támogatta a tanulási motiváció fennmaradását. (Beszámoló, Keszthely) A keszthelyi Központ más intézményekkel egyetemben nem a feladatellátás minimalizálására törekedett a járvány okozta nehéz időkben, hanem épp a lehető legmagasabb színvonalú szolgáltatás biztosítását próbálta megvalósítani. Tapasztalataik szerint az érintett gyermekeknek nagy szükségük van a köznevelési intézmények által nyújtott keretekre, melyek egyrészt tanulmányaikhoz elengedhetetlenek, hiszen a tanulók otthonukban közel sem tudtak olyan eredményesen tanulni, mint az iskola falai közt, másrészt pedig szocializációs szempontból is kiemelkedően fontosak. E tapasztalatok rávilágíthatnak arra, hogy a közoktatási rendszer – minden hiányossága és diszfunkciója ellenére is – egy olyan közeget jelent a nehéz sorsú gyermekek számára, amely igenis hozzájárul hozott hátrányaik kompenzálásához. Megerősíthetjük továbbá azon megállapításunkat, hogy a köznevelési intézmények kiemelt fontosságú tagjai a veszélyeztetettséget észlelő- és jelzőrendszernek, ezért a gyermekjóléti szolgáltatás és az oktatási-nevelési intézmények együttműködésének gördülékenységét minden lehetséges eszközzel szükséges elősegíteni. A két ágazat egymásra utaltsága valószínűleg épp a

koronavírus következtében lett egyértelmű és helyeződött új szintre.

Összegzés

E tanulmányban az oktatási rendszer és a gyermekjóléti szolgáltatás kapcsolatának egyes aspektusait igyekeztem bemutatni, a korai iskolaelhagyás megelőzése terén megvalósuló együttműködés bizonyos területeire fókuszálva. Úgy gondolom, a gyermekjóléti szolgálatok és központok munkájuk jellegéből adódóan és az általuk alkalmazandó rendszerszemléletű megközelítés révén az iskolai lemorzsolódás háttérben álló egyéni, családi és iskolai tényezők legtöbbjéhez kapcsolódnak valamilyen formában, ezért potenciális szerepük jelentős lehet annak komplex kezelésében. A rendszer működésének gyakorlati tapasztalatai azonban arra engednek következtetni, hogy a gyermekjóléti szolgáltatás jelen működési keretei közt e szerepnek nem tud megfelelni, ily módon a korai iskolaelhagyás megelőzésére irányuló törekvések egyik lehetséges közreműködőjében rejlő potenciál nagyrészt kiaknázatlan marad. Annak érdekében, hogy e téren pozitív változás történjen, több ponton lenne szükséges lehetőségekkel felruházni a gyermekvédelmi rendszert a megelőzés és a beavatkozás területén egyaránt.

Először is az alapellátás prevenciós jellegének erősítése szükséges, ami több területen feltételez jelentősebb beavatkozásokat. A korai iskolaelhagyással kapcsolatos prevenció területén a gyermekjóléti szolgálatok megerősítése oly módon lenne szükséges, hogy elsősorban prevenciós feladataik ellátásának tudjanak eleget tenni. Ehhez az ott dolgozó szakemberek terheinek csökkentése szükséges, melyben a gyermekjóléti központok felállítása csak részben jelentett segítséget. A leterheltség csökkentése, az egy szakemberre jutó alacsonyabb esetszám elérése érdekében akár a szolgálatok létszám bővítése, akár feladataik újabb átszervezése nagy segítséget jelentene. A meglévő szolgáltatások működésének stabilizálása kulcsfontosságú. (A fluktuáció kezelése, illetve a bérszínvonal javítása iránti igény adja magát e kérdéskör kapcsán, de nem csak ilyen nagy volumenű beavatkozások révén eszközölhetők pozitív változások.) Természetesen az alacsonyabb terheléshez magasabb szakmai nívó társítása szükséges, azaz a megfelelőbb körülmények mellett elvárás lehet az alapos, eredményorientált családgondozás és a széleskörű prevenciós tevékenységek megvalósítása. A bemutatott pécsi jó gyakorlat sok más hasonló megoldással egyetemben iránymutatást adhat az intenzív családgondozás módszereinek és gyakorlatának elterjesztéséhez. Érdemes lenne átgondolni azt is, hogy

miképpen kapcsolható ez össze az ágazatban jellemző bérezési igényekkel. Egy-egy újszerű elgondolás mentén a rendszer sokféle hiányosságát és hibáját lehetne kezelni. Szintén prevenciós célokat szolgálhat a jelzőrendszer további erősítése oly módon, hogy működésének fókuszába a megelőzés kerüljön, problémakezelés helyett. A jelzőrendszer működése „örökzöld” témája a gyermekvédelemmel kapcsolatos szakirodalomnak és szakpolitikáknak, tehát e javaslat egyáltalán nem újkeletű, de az iskolai lemorzsolódást illetően fontos lenne, hogy annak előjeleit is tudja kezelni a rendszer. Az oktatási intézmények szemléletformálása oly módon lenne szükséges, hogy a lemorzsolódás rizikófaktorainak teljes ismerete révén bármilyen észlelt probléma, amelynek vélhetően mélyebben rejlő okai vannak, jelzésre kerüljön a szolgálatok felé. A szolgálatok erősítése pedig a tekintetben szükséges, hogy e jelzésekre érdemben reagálni tudjanak. Ha például sikerül elérni, hogy a prevenciós tevékenységek megvalósítására nagyobb hangsúly kerülhessen a szolgálatok feladatellátásában, akkor az iskolák által jelzett, ilyen jellegű problémákkal küzdő gyermekek bevonása e programokba magától értetődőnek tűnik. A szakirodalom elemzése során láthattuk, hogy a lemorzsolódás szempontjából is fontos a kortárs kapcsolatok szerepe, leginkább az eltérő társadalmi státusú gyermekek közt szövődő barátságok pozitív (illetve azok hiányának negatív) hatása. Ezért feltételezhető, hogy a különböző prevenciós tevékenységeket, elsősorban a szabadidős programokat olyan módon lenne célszerű megvalósítani, hogy abba – a jellemző gyakorlattal ellentétben – ne kifejezetten a hátrányos helyzetű tanulók kerüljenek bevonásra, hanem különböző társadalmi háttérű gyermekek vegyes csoportjai alkossák a résztvevők körét, lehetőséget teremtve arra, hogy az iskolán kívül, alternatív közegben és szocializációs helyzetekben kialakulhassanak ezek a kapcsolatok. Prevenció céljából fontos lehet továbbá a nyomkövetés feladatát a jelzőrendszer működésébe iktatni annak érdekében, hogy az esetjelzésekben érintett gyermekek kezét ne engedjék el túl hamar a szakemberek. Arra irányuló szabályozás, hogy az egyszeri esetkezeléssel lezárásra kerülő ügyek esetében bizonyos idő után kötelezően újbóli tájékozódás történjen a szolgálat részéről a gyermek kapcsán, biztosítana bizonyos mértékű utánpótlást azokban az esetekben is, melyeknél az első jelzést követően nem tűnt olyan mértékűnek a probléma, ami további együttműködést igényelne a családdal. Ennek révén talán enyhíthető lehetne az iskolák körében mutatkozó, egyszeri esetkezeléssel lezárt jelzéseket követő jelzési hajlandóság csökkenése.

Az intervenció témakörében arra a következtetésre jutottam, hogy ha a lemorzsolódás folyamata már

eljutott a tankötelezettség megszűzéséig, akkor a gyermekjóléti szolgáltatás már kevés szerepet tud játszani a folyamat megállításában. A rendszer kötelezések és szankciók alkalmazása révén próbálja kezelni a problémát, ami azonban sok esetben nem vezet eredményre. A gyermekjóléti szakemberek eszköztelenségét enyhíthetné, ha ezen ügyekben több külső erőforrást tudnának megmozgatni. Az iskolai „lógás” problémájában segíthet például a kollégiumi elhelyezés lehetősége (védelembevétel esetében az annak igénybevételére való kötelezés opciója), vagy más iskolán kívüli szolgáltatás igénybevételének előmozdítása (pl. tanoda). E lehetőségek szempontjából azonban fontos, hogy a kijelenthető szolgáltatások kapacitásbeli problémái is enyhüljenek. Az intenzív családgondozás lehetősége ezen esetekben is kiemelkedő fontossággal bírhat. Az igazolt hiányzások problémája kapcsán a rendszer nem kínál kezelési módszereket, ezt a kérdést jogszabályi szinten lenne érdemes rendezni, az egészségügyi ágazattal való együttműködés nehézségei miatt pedig itt is fontos a jelzőrendszer működési mechanizmusainak vizsgálata és javítása. A szolgálatok munkatársai e területen sajnos tehetetlenek.

Szűk keretek közé szorított kutatásom során sok kérdéskört érintettem, többnyire csak felületesen. Az intézményi beszámolókból leszűrt tanulságok részben összecsengenek Kállai 2014-es már említett eredményeivel, ami arra utal, hogy az azóta eltelt több mint hét év után is elmondható, hogy az oktatási és gyermekjóléti intézmények közti együttműködés terén egyes problémák változatlanul jelen vannak.

Következtetésem és ötletszinten felvázolt javaslataim csupán gondolatébresztőnek szánom, mégis bízom abban, hogy sikerült felhívnom a figyelmet néhány probléma fontosságára.

Legvégül azt szeretném hangsúlyozni, hogy legyen szó bármilyen nehézségről a mindennapi munkavégzés vagy a szakmaközi együttműködések terén, bárki, akit őszintén érdekel a nehéz sorsú gyermekek életésélyeinek alakulása, és saját területén ennek megfelelően végzi munkáját, a pusztán jó szándékával is többet tesz értük, mint azok, akikből esetleg még a tettvágy is hiányzik. Fontosnak tartom, hogy a mindennapok gyakorlatában e gondolat vezérelje a szakembereket.

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, P. (1978) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemmelődése*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Európai Bizottság (2020) A Bizottság közleménye az európai parlamentnek és a Tanácsnak (2020) Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer. Brüsszel, 2020.10.7. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52020DC0620> [Letöltve: 2021.08.03].
- Európai Unió Tanácsa (2020) A Tanács Ajánlása (2021. március 12.) a romák egyenlőségéről, társadalmi befogadásáról és részvételéről (2021/C 93/01). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2021.093.01.0001.01.HUN&toc=OJ%3AC%3A2021%3A093%3AFULL [Letöltve: 2021.08.03].
- Fehérvári, A. (2015) A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának változása, 2006-2014. In: Fehérvári, A. – Tomasz, G. (szerk.) *Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. pp. 31-52. <https://mek.oszk.hu/15600/15610/15610.pdf> [Letöltve: 2021.08.06].
- Fehérvári, A. – Magyar, É – Paksi, B. – Széll, K. (2020) A lemorzsolódás egyéni és kontextuális tényezői. *Iskolakultúra: pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata*, 2020. (30. évf.) 8. sz. pp. 62-81. DOI: [10.14232/ISKKULT.2020.8.62](https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.8.62) <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/33568/33074> [Letöltve: 2021.08.07].
- Fejes, J. – Szűcs, N. (2018) Az oktatási integráció ügy a 2010-es évek végén. In: Fejes, J. – Szűcs, N. (szerk.) *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 19-30. <http://mek.oszk.hu/18200/18263/18263.pdf> [Letöltve: 2021.08.06].
- Gulyás, K. (2018) Pedagógus nézetek vizsgálata a roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében. *Szellem és tudomány: a Miskolci Egyetem Szociológiai Intézetének folyóirata*, 2018. (9. évf.) 2-3. sz. pp. 51-62. https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/9_evf_2-3_sz_2018/ISSN_2062-204X_9_evf_2-3_sz_2018_051-062.pdf [Letöltve: 2021.08.07].
- Hajdu, T. – Kertesi, G. – Kézdi, G. (2014) Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból In: Kolosi, T. – Tóth, I. Gy. (szerk.) *Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI. pp. 265-302. <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf> [Letöltve: 2021.08.04].
- Havas, G. (2008) Esélyegyenlőség, deszegregáció. In: Fazekas, K. – Köllő, J. – Varga J. (szerk.) *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Budapest, Ecostat. pp. 121-138. <https://mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf> [Letöltve: 2021.08.10].
- Imre, A. (2016) A korai iskolaelhagyás kérdésköre az Európai Unió szakpolitikájában. In: Széll, K. (szerk.):

- Az Európai Unió az oktatásról – stratégiai irányok és értelmezések. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. pp. 25–32. https://eslplus.eu/documents/Imre_Anna_Az_oktatás_es_a_korai_iskolaelhagyás_kérdesei_a_Európai_Unió_politikájában.pdf [Letöltve: 2021.08.07.].
- Juhász, J. – Mihályi, K. (2014) A korai iskolaelhagyás elleni küzdelem kulcsa: egyéni szintű figyelem, szektorközi együttműködések, szemléletváltás, hosszú távú tervezés. Szak- és felnőttképzés, 2014. (3. évf.) 3-4. sz. pp. 30-36. https://matarka.hu/cliik.php?cikkmutat=2351988&mutat=https://www.nive.hu/Downloads/szakkepzesi_szolgalattas/Folyoiratok/DL.php?f=Szak_es_Felnottkepzes_2014_03-04.pdf [Letöltve: 2021.08.07.].
- Kállai, G. (2014) A gyermekvédelmi rendszer és az iskola kapcsolata a korai iskolaelhagyás megelőzéséért. Iskolakultúra: pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata, 2014. (24. évf.) 5. sz. pp. 55-64. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00185/pdf/EPA00011_iskolakultura_2014_5_055-090.pdf [Letöltve: 2021.08.10.].
- Koc, M. – Zorbaz, O. – Zorbaz-Demirtas, S. (2020) Has the ship sailed? The causes and consequences of school dropout from an ecological viewpoint. *Social Psychology of Education*, (2020) vol. 23. pp. 1149–1171. DOI: [10.1007/s11218-020-09568-w](https://doi.org/10.1007/s11218-020-09568-w) [Letöltve: 2021.08.07.].
- Központi Statisztikai Hivatal (2018) *Mikrocenzus 2016 – 12. Nemzetiségi adatok*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_12.pdf [Letöltve: 2021.08.04.].
- Mártonfi, Gy. (2014) Korai iskolaelhagyás – Hullámozó trendek. *Educatio*, 2014/1. sz. pp. 36–49 https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/2014-1-tan4.pdf [Letöltve: 2021.08.07.].
- Messing, V. – Molnár, E. (2008) „...több odafigyelés kellett volna” – A roma gyerekek iskolai sikerességének korlátairól. *Esély*, 2008/4. sz. pp. 77–93. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_4/MESSING.pdf [Letöltve: 2021.08.10.].
- Némethné Tóth, Á. (2009): Tanári attitűdök és inkluzív nevelés. *Magyar Pedagógia*, 109. évf. 2. sz. pp. 105–120. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Nemethne_MPro92pdf.pdf [Letöltve: 2021.08.10.].
- Radó, P. (2018) A közoktatás szelektivitása mint a roma szegregáció általános kontextusa. In: Fejes, J. – Szűcs, N. (szerk.) *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 31–55. <http://mek.oszk.hu/18200/18263/18263.pdf> [Letöltve: 2021.08.06.].
- Rumberger, R. W. (2012) *Dropping out*. Cambridge, Harvard University Press.
- Széll, K. (2015) Szegregáció és hátránykompenzáció – pedagógusattitűdök. In: Fehérvári, A. – Tomasz, G. (szerk.) *Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. pp. 53–72. <https://mek.oszk.hu/15600/15610/15610.pdf> [Letöltve: 2021.08.06.].
- Varga, A. (2018) A hazai oktatási integrációs tapasztalatok és a korai iskolaelhagyás megelőzése. In: Fejes, J. – Szűcs, N. (szerk.) *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 67–87. <http://mek.oszk.hu/18200/18263/18263.pdf> [Letöltve: 2021.08.06.].
- Varga, A. (2017) Inkluzivitás napjainkban: hátrányos helyzetű, roma/cigány fiatalok életútja. *Educatio*®, 2017. (26. évf.) 3. sz. pp. 418–430. DOI: [10.1556/2063.26.2017.3.8](https://doi.org/10.1556/2063.26.2017.3.8) http://real.mtak.hu/81100/1/EDU_2017_3_8_Varga_Inkluzivitas_napjainkban_u.pdf [Letöltve: 2021.08.07.].

Felhasznált jogszabályok jegyzéke

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv> [Letöltve: 2021.08.06.].
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> [Letöltve: 2021.08.06.].
2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200002.tv> [Letöltve: 2021.08.08.].
- 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200229.kor> [Letöltve: 2021.08.06.].
- 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200020.emm> [Letöltve: 2021.08.06.].
- A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény módosításáról szóló [2014. évi CV. törvény](https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400105.tv) <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400105.tv> [Letöltve: 2021.08.07.].

Internetes hivatkozások

[Európai Bizottság hivatalos honlapja](#)

Eurostat: Az oktatás és képzés korai elhagyói nem és munkavállalói státusz szerint (Early leavers from education and training by sex and labour status) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/eda_t_lfse_14/default/line?lang=en [Letöltve: 2021.08.06.].

Korai iskolaelhagyók fogalma: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-early-school-leavers_hu.pdf [Letöltve: 2021.08.05.].

Köznevelési Információs Rendszer (KIR) A lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer honlapja: <https://www.kir.hu/kirzesl> [Letöltve: 2021.08.08.], <https://www.kir.hu/kirzesl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegoszlasa> [Letöltve: 2021.08.08.], <https://www.kir.hu/kirzesl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokTerIdoFeladatMegoszlasban> [Letöltve: 2021.08.08.], <https://www.kir.hu/kirzesl/Lekerdezesek/Aggregator> [Letöltve: 2021.08.08.].

[Oktatási Hivatal honlapja](#)

https://www.oktatas.hu/kozneveles/vegzettseg_nelkuli_iskolaelhagyas/iskolai_lemorzsolodas [Letöltve: 2021.08.06.].

Felhasznált szakmai beszámolók jegyzéke

"ARANYKAPU" Humán Szolgáltató Központ <https://www.parad.hu/documents/onkormanyzat/kozerdeku/testuleti-ulesek/2021/0623-melleklet.pdf> [Letöltve: 2021.09.09.].

Békés Városi Szociális Szolgáltató Központ https://www.bekesvaros.hu/download.fcgi/8614_o_1_osszef_zott_Ny_6_Beszamolo_a_Bekesi_V_Szocialis_Szolgáltato_Kozpont_2020_evi_munkajarol.pdf [Letöltve: 2021.09.10.].

Békéscsabai Családsegítő és Gyermekjóléti Központ <http://www.bcszgyermekjolet.hu/site/wp-content/uploads/2020/10/SZAKMAI-BESZAMOLO%20MOL%2093-CSALADSEG%20DSEG%208DT%20C5%90-2019.pdf> [Letöltve: 2021.09.10.].

Biatorbágyi Családsegítő Központ és Gyermekjóléti Szolgálat https://biatorbagy.hu/system/files/besz_hat_jav_csaladsegito.pdf [Letöltve: 2021.09.09.].

Csobánka Község Önkormányzata Család- és Gyermekjóléti Szolgálat <https://csobanka.hu/wp-content/uploads/2021/03/44-2021-gyejo.beszamolo.pdf> [Letöltve: 2021.09.09.].

https://www.debrecen.hu/assets/media/file/hu/3032/2/262_2021_iii_12-pm-hatarozat.pdf [Letöltve: 2021.09.11.].

Debrecen Megyei Jogú Város Család- és Gyermekjóléti Központja <http://www.ujfeherto.hu/storage/upload/eloterjeszes/2020/20200625/15.pdf> [Letöltve: 2021.09.09.].

Dél-Nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás Újfehértói Szociális Szolgáltató Központ https://dombovar.hu/media/files/06_Mellekletek_Gyermekvedelmi_beszamolo_20.05.29.pdf [Letöltve: 2021.09.09.].

Dombóvári Egyesített Humán Szolgáltató Intézmény <https://www.sulytap.hu/index.php?module=news&action=list&fname=dr.-gaspar-istvan-humanszolgáltato-kozpont1&page=1&perpage=10> [Letöltve: 2021.09.11.].

Dr. Gáspár István Humánszolgáltató Központ http://abod.hu/testuleti_ules/2020-07-06/17.pdf [Letöltve: 2021.09.11.].

Edelényi Szociális Szolgáltató Központ https://kecskemet.hu/uploaded_files/files/document/2021-07/03-mell%C3%A9klet-Gyerekv%C3%A9delmi_besz%C3%A1mol%C3%B3.pdf [Letöltve: 2021.09.11.].

Egészségügyi és Szociális Intézmények Igazgatósága Család- és Gyermekjóléti Központ <http://dokumentumok.ercsi.hu/Polg.Dont.Vesz/Eloterjeszesek/2021/116.sz.eloterj.pdf> [Letöltve: 2021.09.09.].

Ercsi Szociális Szolgálat Család- és Gyermekjóléti Szolgálat <http://pecsikisterseg.hu/wp-content/uploads/2020/06/7-23-18m.pdf> [Letöltve: 2021.09.10.].

FESZGYI Család- és Gyermekjóléti Alapellátási Egység <https://feszgyi.hu/letoltesek/A%20FESZGYI%20Csalad%20Gyermekj%20B3l%20A9ti%20Alapell%20Ar%20Egys%20A9g%20C3%89ves%20Besz%20Aimol%20B3ja%202019.pdf> [Letöltve: 2021.09.11.].

Fonyódi Járás Szociális, Család- és Gyermekjóléti Központ <https://hatarozatok.hu/publikacio/1c2dc6e6b470090a41a1274d8d622462/ules/41888/765702/melleklet/1303813> [Letöltve: 2021.09.10.].

Gödöllői Forrás Szociális Segítő és Gyermekjóléti Központ <https://www.godollo.hu/wp-content/uploads/2021/03/44-2021-gyejo.beszamolo.pdf> [Letöltve: 2021.09.09.].

Mellékletek

1. számú melléklet

Székhely település	Intézmény neve	Beszámoló tárgyéve	Integrált intézmény	Ellátási terület		Összes esetjelzés száma		Köznevelési intézményektől származó esetjelzések száma		Járás népessége (fő)*
				Központ	Szolgálat	Közp.	Szolg.	Közp.	Szolg.	
Békés	Békés Városi Szociális Szolgáltató Központ	2020	igen	Békési járás: 7 település	Békés	n. a.	207	n. a.	n. a.	33997
Békéscsaba	Békéscsabai Családsegítő és Gyermekjóléti Központ	2019	igen	Békéscsabai járás: 9 település	Békéscsaba + 2 település	60	174*	28	97	78535
Biatorbágy	Biatorbágyi Családsegítő Központ és Gyermekjóléti Szolgálat	2020	nem	-	Biatorbágy	-	77	-	18*	
Csobánka	Csobánka Község Önkormányzata Család- és Gyermekjóléti Szolgálat	2020	nem	-	Csobánka	-	32	-	13	
Debrecen	Debreceni Megyei Jogú Város Család- és Gyermekjóléti Központja	2020	igen	Debreceni járás: 2 település	Debrecen	861	1228	n. a.	316	214452
Dombóvár	Dombóvári Egyesített Humán Szolgáltató Intézmény	2019	igen	Dombóvári járás: 16 település	Dombóvár + 15 település	n. a.	314	n. a.	177	30073
Edelény	Edelényi Szociális Szolgáltató Központ	2019	igen	Edelényi járás: 45 település	Edelény + 2 település	n. a.	262	n. a.	21	32322
Ercsi	Ercsi Szociális Szolgálat Család- és Gyermekjóléti Szolgálat	2020	nem	-	Ercsi	-	n. a.	-	n. a.	
Budapest - Ferencváros	FESZGYI Család- és Gyermekjóléti Alapellátási Egység	2019	igen	Budapest, IX. kerület	Budapest, IX. kerület	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	60180
Fonyód	Fonyódi Járás Szociális, Család- és Gyermekjóléti Központ	2020	igen	Fonyódi járás: 21 település	Fonyód + 1 település	44	53	22	12	32648
Gödöllő	Gödöllői Forrás Szociális Segítő és Gyermekjóléti Központ	2019	igen	Gödöllői járás: 15 település	Gödöllő	892	112	n. a.	67	152229
Gyál	Kertváros Szociális Központ	2019	igen	Gyáli járás: 4 település	Gyál + 3 település	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	42876
Jánoshalma	Gyermeklány Óvoda és Bölcsőde, Család- és Gyermekjóléti Központ	2020	igen	Jánoshalmi járás: 5 település	Jánoshalma	n. a.	321	n. a.	139	15935
Kecskemét	Egészségügyi és Szociális Intézmények Igazgatósága Család- és Gyermekjóléti Központ	2020	igen	Kecskeméti járás: 12 település	Kecskemét-Városföld	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	155872
Keszthely	Keszthelyi Család- és Gyermekjóléti Központ	2020	igen	Keszthelyi járás: 30 település	Keszthely	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	48675
Kiszombor	Kiszombori Szociális és Gyermekjóléti Intézmény Családsegítő- és Gyermekjóléti Szolgálat	2019	nem	-	Kiszombor /3880 fő/	-	33	-	15	

1. sz. táblázat: A felhasznált szakmai beszámolók összefoglaló adatai (1)

Forrás: Saját szerkesztés a szakmai beszámolók adatai alapján – A járások népességszáma 2020. január 1-jei KSH adatok alapján került megadásra, forrás: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

* Békéscsaba
* oktatási intézménytől

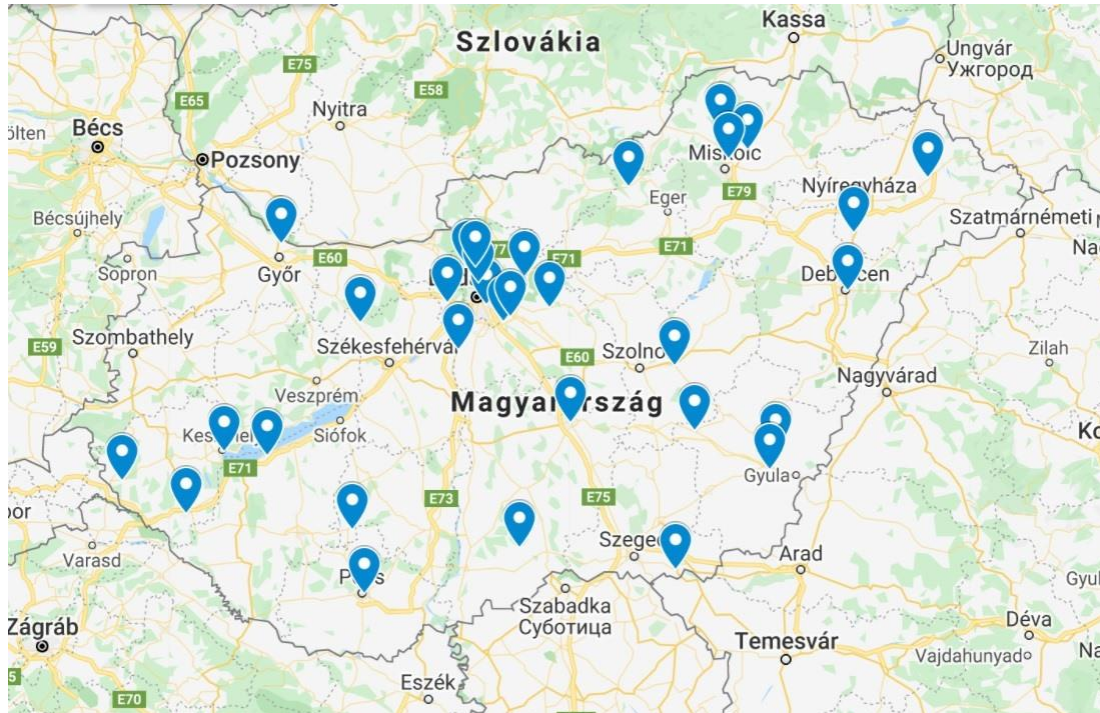
Székhely település	Intézmény neve	Beszámoló tárgyéve	Integrált intézmény	Ellátási terület		Összes esetjelzés száma		Köznevelési intézményektől származó esetjelzések száma		Járásnépsége (fő)*
				Központ	Szolgálat	Közp.	Szolg.	Közp.	Szolg.	
Lenti	"Napsugár" Család- és Gyermekjóléti Központ és Szolgálat	2019	igen	Lenti járás: 48 település	Lenti + 37 település	50	11	77	34	18294
Mór	Szociális Alapszolgáltatási Központ	2019	igen	Móri járás: 13 település	Mór + 4 település	n. a.	122	n. a.	44	34113
Nagykanizsa	Nagykanizsai Család- és Gyermekjóléti Központ	2019	igen	Nagykanizsai járás: 49 település	Nagykanizsa + 4 település	651	413	224	119	73334
Nyírmada	Nyírmada Humán Szolgáltató Központ	2019	nem	-	Nyírmada /5071 fő/	-	670	-	400	
Óbuda	Óbudai Családi Tanácsadó és Gyermekvédelmi központ	2020	igen	Budapest, III. kerület	Budapest, III. kerület	473	790	63	136	131058
Pécs	Esztergár Lajos Család- és Gyermekjóléti Szolgálat és Központ	2019	igen	Pécsi járás: 40 település	Pécs + 38 település	n. a.	1445	166	362	174524
Pétersvára	"ARANYKAPU" Humán Szolgáltató Központ	2020	igen	Pétersvárai járás: 20 település	Pétersvára + 11 település	n. a.	273	n. a.	188	19665
Pomáz	Pomáz Város Önkormányzat Szociális Szolgáltatási Központ	2019	nem	-	Pomáz	-	349	-	130	
Sülysáp	Dr. Gáspár István Humán Szolgáltató Központ	2020	nem	-	Sülysáp	-	115	-	40	
Szarvas	Szarvasi Család- és Gyermekjóléti Központ	2019	igen	Szarvasi járás: 6 település	Szarvas	n. a.	127	n. a.	63	
Szikszó	Szikszói Szociális Szolgáltató Központ	2020	igen	Szikszói járás: 24 település	Szikszó + 18 település	85	315	64	n.a.	16783
Szirmabesenyő	Szirmabesenyői Segítő Szolgálat és Konyha	2020	nem	-	Szirmabesenyő	-	12	-	3	
Törökszentmiklós	Törökszentmiklósi Család- és Gyermekjóléti Központ	2020	igen	Törökszentmiklósi járás: 7 település	Törökszentmiklós	n.a.	169	n.a.	118	
Újfehértó	Dél-Nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás Újfehértói Szociális Szolgáltató Központ	2019	nem	-	Újfehértó	-	23	-	12	
Vámosszabadi	Vámosszabadi Család- és Gyermekjóléti Szolgálat	2020	nem	-	Vámosszabadi	-	4	-	1	
Vecsés	Vecsés és Környéke Család- és Gyermekjóléti Szolgálat és Központ	2019	igen	Vecsési járás: 4 település	Vecsés + 3 település		237*		102	50424

2. sz. táblázat: A felhasznált szakmai beszámolók összefoglaló adatai (2)

Forrás: Saját szerkesztés a szakmai beszámolók adatai alapján – A járások népességszáma 2020. január 1-jei KSH adatok alapján került megadásra, forrás: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

* Maglód esetében csak a 0-17 évesekkel kapcsolatban érkezett jelzések kerültek beszámításra

2. számú melléklet

1. sz. kép: A felhasznált szakmai beszámolókat készítő intézmények területi elhelyezkedése

Forrás: <https://www.google.com/maps>

A roma szakkollégiumok szerepe a hallgatók mindennapjaiban

The role of Roma Colleges for Advanced Studies in the everyday life of university students

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.53793/RV.2022.1.2](https://doi.org/10.53793/RV.2022.1.2)

Absztrakt

Tanulmányunk célja annak bemutatása, milyen szerepet töltenek be a roma szakkollégiumok a hallgatók mindennapjaiban, és hogyan járulnak hozzá egyetemi beilleszkedésükhöz. Elemzésünkben a szakkollégisták perspektívájából mutatjuk be a szakkollégiumok erősségeit és gyengeségeit. Az elemzés során a szakkollégiumi hallgatókkal felvett életútinterjúkra (N=141) támaszkodtunk. A hallgatók a szakkollégiumok erősségei közül az anyagi segítséget, az identitás erősítést, a tanulásban való támogatást, a közösség erejét, valamint a kapcsolatháló szélesítését emelték ki. A szakkollégiumok gyengeségeként a túlterheltséget említették. A szakkollégiumok összességében számos olyan erőforrást biztosítanak a cigány egyetemistáknak, amelyek protektív tényezőként szolgálnak a lemorzsolódással szemben.

KULCSSZAVAK: ROMA ÉRTELMSÉG; FELFELE MOBILITÁS; SZAKKOLLÉGIUM

Abstract

The aim of our study is to present what role Roma Colleges for Advanced Studies communities play in the everyday life of students and how these institutions contribute to their academic adjustment. Our analysis describes the strengths and weaknesses of the colleges for advanced studies. The analysis based on the life-narratives of college for advanced studies students (N=141). Colleges for advanced studies students emphasized that colleges for advanced studies provides them financial aid, strengthens their identity, supports their studies, creates a strong college community, widens their social network. According to students, overwork is one of the main weaknesses of the colleges. Summarizing, Colleges for Advanced Studies provide several important resources for Roma students, which could play a protective role against dropout.

KEYWORDS: ROMA INTELLECTUALS, UPWARD SOCIAL MOBILITY, COLLEGE FOR ADVANCED STUDIES

Két csoport közé szorulva: a hátrányos helyzetű hallgatók egyetemi beilleszkedésének kihívásai

A felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportokhoz, azaz a valamely etnikumhoz tartozó, hátrányos helyzetű vagy elsőgenerációs értelmiségi fiatalok speciális akadályokkal kerülnek szembe az egyetemi közeghez való alkalmazkodás során (Carter–Locks–Winkle–Wagner 2013; Nyírő–Durst 2018; Marcu 2019; Durst–Bereményi 2021). A többségtől eltérő szocializáció, valamint a jellemzően alacsonyabb szintű iskolai felkészültség miatt többségében idegenek számukra az akadémiai környezet normái (Kuh–Love 2000; Lehmann 2014; Naudet 2018;). Fontos, hogy az eltérő szocializáció nem csupán az új környezetbe való beilleszkedést nehezíti meg, de egyben az eltérő kulturális elvárások miatt a kisebbségi hallgatók konfliktust is élhetnek meg a különböző érték- és

normarendszer, valamint szerepelvárások tekintetében (Nguyen–Nguyen 2020). Emellett a valamely etnikai csoporthoz tartozó hallgatók gyakran találkoznak diszkriminatív attitűddel a javarészt többségi oktatási intézményekben, amely szintén kedvezőtlenül befolyásolja az egyetemre való beilleszkedés folyamatát (Hurtado et al. 2007; Locks et al. 2008). Az alacsony szocioökonómiai státusz és az anyagi támogatás hiánya ugyancsak nagyon erős összefüggést mutat a lemorzsolódással (Tinto 1993; Pascarella–Terenzini 2005; Perna–Titus 2005; Hurtado et al. 2007).

A hátrányos helyzetű egyetemisták egyrészt próbálnak beilleszkedni az új akadémiai környezetbe (Winkle–Wagner 2009; Lehman 2014), másrésztől gyengülnek kapcsolataik a kibocsátó közegükkel, hiszen

nem tudják igazán megosztani az egyetemi élményeiket, kihívásaikat. A hátrányos helyzetű hallgatók, különösen az elsőgenerációs értelmiségiek gyakran számolnak be a két kultúra, a két csoport közé szorultság érzéséről, és az ezzel járó identitáskrizisről (London 1992; Lehmann 2014). Az alacsony státuszú, elsőgenerációs értelmiségi, felsőoktatásban alulreprezentált kisebbségi csoportból származó hallgatók – akárcsak a roma egyetemisták – számára a felsőoktatásba való beilleszkedés egyben társadalmi mobilitás is, amelynek költségeként kialakuló „szociális vákuum” mentális szempontból is megterhelő. Az új környezethez való alkalmazkodás a kutatások szerint gyakran jár izolációval, depresszióval, csökkent önértékeléssel, rosszabb mentális és pszichológiai jólléttel, kedvezőtlenebb testi egészséggel, egyszóval rosszabb szubjektív jólléttel (Szabóné 2012; Lee et al. 2014; Iacovino–James 2016).

Az egyetemi kisközösségek – mint amilyenek a szakkollégiumok is –, növelhetik a hallgatók társadalmi beágyazottságát a társadalmi mobilitás és az egyetemi beilleszkedés folyamatában (Coleman 1988; Tinto 1998; Guiffrida 2003; Lukács J.–Dávid 2019). Az egyetemi kisközösségek biztonságos légkört teremthetnek a felfele mobilitás miatt szociális vákuumba került hallgatók köré, amely képes stabilizálni a kapcsolathálózatot. Mindemellett az egyetemi kisközösségek közvetítők lehetnek a kibocsátó közeg (család, etnikai közösség), illetve az egyetemi normák között (Guiffrida 2003; Museus 2014; Nyguen–Nyguen 2020). Ezekben az egyetemi kisközösségekben a hátrányos helyzetű hallgatók egyúttal lehetőséget kaphatnak arra, hogy a többségi normák elsajátítása mellett megőrizze saját értékeit, és egy sajátos szubkultúrájú közösséggé kapcsolódjanak az egyetemhez (Hurtado–Carter 1997).

A roma tehetséggondozás gyökerei Magyarországon

A rendszerváltás után az egyes kormányok és civil szervezetek komoly erőfeszítéseket tettek a cigányok iskolai végzettségének emelésére. A '90-es évek közepén számos ösztöndíjprogram indult tehetséges roma diákok támogatására, illetve ekkor alakultak meg az első középiskolák és szakkollégiumok is kifejezetten cigány származású tanulók és hallgatók részére (van Driel 1999; Havas 2007; Arnold et al. 2011).

A köz- és felsőoktatásban tanuló roma diákok számára Magyarországon 1996 óta létezik speciális tanulmányi ösztöndíj-rendszer, mely a tehetséges, jó tanulmányi eredményt felmutató roma diákokat támogatja. A teljesség igénye nélkül: Romaversitas Alapítvány, Útravaló Esélyteremtő ösztöndíjprogram, Romaster Tehetséggondozó program, Snétberger Zenei Tehetség Központ program, Roma Education Fund

(REF) – Roma Oktatási Alap Ösztöndíjprogram, valamint a hátrányos helyzetű tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja (Oláh 2015; Nyíró–Durst 2018). A felsorolt programok ösztöndíj-támogatást, és mentor/tutor, illetve kortárs segítő kísérést kínálnak. A programba bekerült diákokat anyagilag és tanulmányi előmenetelükben egyaránt támogatják, programtól függően egy vagy akár több évig. A felsőoktatásban tanuló romák tehetséggondozásának és támogatásának egyik legfontosabb színtere a Magyarországon komoly múltra visszatekintő szakkollégiumi rendszer (Tóth 2013; OFI 2015; Garai–Szabó 2015). A szakkollégiumok a magyar felsőoktatási rendszer sajátos szervezetei, melyeknek alapja a hallgatói közösségek formálódása, elsődleges célja pedig a szakmai érdeklődés mentén kialakuló tudományos felkészítés. Ezek a kezdeményezések a tehetséggondozás mellett speciális kurzusokat, ösztöndíjat biztosíthatnak, és ténylegesen kollégiumként is szolgálhatnak (Biczó 2021). A szakkollégiumok tradicionálisan elitképző intézmények, de vannak olyan mozgalmak, amelyek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok hallgatóinak támogatására vállalkoznak (Forray–Boros 2009; Varga 2013).

Roma szakkollégiumok

A Roma Szakkollégiumok Egyesület (RSZE) elődje a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH), amely a roma lakosság oktatáspolitikai úton történő társadalmi felzárkóztatása érdekében 2011-ben, a négy magyar történelmi egyház, valamint a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága kezdeményezésére megalakult szövetség volt (KRSZH 2011; Galántai 2015; Biczó 2021). Az alapítók deklarálták a kormány és az egyházak együttműködését keresztény roma szakkollégiumok létrehozására, melyek fő feladata a cigány tanulók tanulmányi eredményességének növelése, iskolai lemorzsolódásának csökkentése, és egy olyan cigány értelmiségi réteg létrehozása, mely aktív, felelős társadalmi-, magyar-cigány párbeszéd és tudatos közvetítői szerepvállalás keretében képes előmozdítani a cigány-magyar együttélési konfliktusok megoldását, a cigányság társadalmi leszakadásának megállítását és visszafordítását, kulturális-gazdasági hátrányának csökkentését, munkaerőpiaci helyzetének javítását, jobb társadalmi beilleszkedését és nagyobb mértékű elfogadottságát a társadalmi érzékenység növelésével.

A kollégiumi- vagy szakkollégiumi tagság minden félév elején megújul a tagsági szerződés megkötésével, melynek feltétele az aktív felsőoktatási hallgatói jogviszony. A tagok többsége a szakkollégiumban lakik, ám a tagok közé felvesznek ún. külső tagokat is – akik pl. házasság, gyereket nevelnek, főállású munkavállalók

vagy helyi lakosok. Levelező tagozatú hallgatók számára csak külsős szakkollégiumi státusz létesíthető, ám ők is bekapcsolódhatnak a szakkollégiumi- társasági életbe és programokba. A szakkollégiumokban a tagok min. 60%-át roma származású egyetemisták adják, a többiek pedig nem-roma, a felsőoktatási törvényben rögzítettek szerint hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetű hallgatók, akik tiszteletet tanúsítanak a cigány értékek iránt. A hallgatók maximum 20%-áig az ezekbe a kategóriákba nem tartozó felsőoktatási hallgatók is felvehetők, segítendő az integrációt, a társadalmi együttműködést és az együttélést az így létrejövő integrált tanulóközösségekben.

A szakkollégiumi képzés alapvetően 3 modulra épül: egy identitásépítő, egy közismereti és egy spirituális modulra. 1) Az identitásépítő modulban alapvető a biculturális identitás kialakítása, és fontos szerepet kap a cigány-magyar népismeret, kultúra, történelem oktatása is: a rámutatás a történelmi egymásrautaltságra, az együttélés megértésére, a békés együttéléshez szükséges szemlélet kialakításának fontosságára. A szakkollégiumok emellett a hallgatók személyiségének fejlesztésére, állóképességük növelésére és tehetségerőinek felszabadítására is hangsúlyt fektetnek. 2) A közismereti modul az értelmiségi elit világához teremt biztos alapokat; ahhoz, hogy képesek legyenek a helyes kommunikációra, a társas kapcsolatokat építő magatartás kialakítására a társadalmi integráció érdekében, az összetett problémamegoldásra, a minőségi munka végzésére, a gondolatok szabatos, igényes kifejezésére, akár idegen nyelven is, valamint az egészségmegőrzésre. Meg kell tanulniuk továbbá, hogy milyen módon tarthatják fenn a kapcsolatot kibocsátó közegükkel, és hogyan tudnak új közösségeket szervezni. 3) A keresztény kultúrára építő spirituális modul lelki napokat, lelkigyakorlatokat, lelkészekkel való beszélgetéseket, valamint egyház- és vallásismereti kurzusokat tartalmaz.

Minden szakkollégiumi hallgató számára egyéni tanulmányi terv készül, melynek célja a szakkollégisták differenciált fejlesztése: a hátránykompenzáció és a tehetségfejlesztés, vagyis a szociális- és oktatási hátrányok mérséklése, illetve az egyéni tehetségterületek azonosítása, fejlesztése, tantárgyi korrepetálás és egyéni tehetséggondozó foglalkozások tartása által. A kötelező nyelvvizsga megszerzését nyelvi készségfejlesztő képzéssel támogatják a szakkollégiumok.

Az önkéntesség szintén fontos része a képzésnek: ez a társadalmi felelősségvállalás alapja, melynek keretén belül a hallgatók alap- vagy középfokú oktatásban részt vevő cigány és/vagy hátrányos helyzetű gyerekek kíséretét vállalják. Ezt a feladatot kötelező mentori tevékenység keretén belül végzik, ami 2-3 tanuló

mentorálását jelenti, havi 10 órában, egy féléven keresztül.

Az aktív tagsággal rendelkező, szerződést aláírt hallgatók többfajta ösztöndíjban is részesülnek. A szociális ösztöndíj célja a rászorultságból fakadó esélyegyenlőtlenségek mérséklése, központban a közösségi- és kollégiumi életben való részvétel támogatásával. A szakkollégiumok teljesítményhez kötött differenciált ösztöndíjat folyósítanak, amelyet szakmai- és kutatási teljesítményekhez kötnek, összhangban az egyéni fejlesztési tervvel és az elvégzett feladatokkal (kurzusok, TDK, szakmai versenyek, önkéntes- és mentor programok).

A KRSZH 2011-ben nem önálló jogi személyiségként kezdte meg működését, hanem önkéntes, laza, informális szövetségként, majd 2017-ben megalakult az RSZE, vagyis a Roma Szakkollégiumok Egyesülete, melyben a szakkollégiumok új alapokra helyezték együttműködésüket az egységes szervezeti háttér és formális szervezeti struktúra biztosításával. Az Egyesületbe jelenleg felsőoktatási intézmények által működtetett roma szakkollégiumok is beletartoznak, melynek így már 11 tagja és több, mint 300 fős hallgatói létszáma van. Ezek az intézmények önálló diákotthonokként működnek és saját tanulmányi programmal, tanári karral, szervezeti és működési szabályzattal rendelkeznek. Az RSZE városaiban működő egyetemeken aktívan részt vesznek a szakkollégiumi feladatok ellátásában – többek között segítenek a hallgatók felkutatásában, felismerésében, felzárkóztatásában, valamint programokat működtetnek a számukra. Az egyetemeken oktatói, akik segédkeznek ebben, a külső mentorok, akiket a belső mentorok kérnek fel egy-egy feladatra. Mára elmondható, hogy a legtöbb helyen már kialakult ezen egyetemi oktatóknak egy stabil, az ügy iránt elkötelezett köre.

Kutatási célok

Tanulmányunk célja a roma szakkollégiumi hallgatók perspektíváján keresztül annak bemutatása, milyen szerepet töltenek be a roma szakkollégiumok a hallgatók mindennapjaiban, milyen támogatást tudnak nyújtani a szakkollégisták számára, és hogyan járulnak hozzá egyetemi beilleszkedésükhöz, valamint milyen támogatásra volna még szükségük.

A kutatás módszere

A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete egy 2011-es pilot kutatás után 2012-ben kezdte meg a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) hallgatóinak utánkövetéses vizsgálatát, az ebben az időszakban működő öt szakkollégiumban. Az intézeti

kutatócsoport a roma szakkollégisták mobilitását és társadalmi beilleszkedését több dimenzióban, több módszerrel mérte. Ebben az elemzésben a szakkollégiumi hallgatókkal felvett strukturált életútinterjúkra támaszkodtunk.

A strukturált életútinterjúkat egy előzetesen kialakított strukturált kérdéssor, interjúvázlat segítségével vettük fel, ami a demográfia kérdéssor után a következő témákat járja körül: 1) Múlt: gyermekkor, családi háttér, lakáskörülmények, szomszédok. 2) Tanulmányok: alap, közép és felsőfokú iskolai évek, iskolai élet, tanárok, barátok, tanulási kudarcélmények 3) Jelen: szakkollégium, párkapcsolat, identitás, megküzdési stratégiák, célok, értékek, jövőkép.

Az interjúk az adatfelvétel alkalmával, általában az őszi szemeszter elején készültek. Az interjúk felvételében két interjúer (intézeti munkatárs és doktorandusz hallgató) vett részt. Az adatfelvétel ideje hullámonként és helyszínenként általában 3-4 napot vett igénybe. Azokkal a hallgatókkal készült interjú, akik az adatfelvétel ideje alatt a szakkollégiumban tartózkodtak és vállalták, hogy részt vesznek az interjúk beszélgetésén. A részvétel minden esetben önkéntes vállaláson alapult. Az interjúkra a szakkollégium lakóotthonában került sor, egy nyugodt helyen, ahol két személy, az interjúalany és az interjúer volt jelen. Az interjúk terjedelme 60-150 perc közötti volt.

Kutatási minta

A kutatás során összesen 197 életútinterjút vettünk fel az öt szakkollégiumban. Ez nem fedi a szakkollégiumok teljes hallgatói létszámát, lévén, hogy a kutatásban való részvétel önkéntes volt. Az elemzés jelenlegi fázisában összesen 141 interjúnak készült leírata, ebből 104 roma, 37 nem roma hallgató.

Az interjúk vizsgálatba került hallgatók fele községből érkezett, 26%-uk városból, egyötödük megyei jogú városokból és a fővárosból. A szakkollégisták között a lányok vannak többségben (55%), átlagosan 21 évesek, 56%-uk 20-22 év közötti (N=141). Választott szakjaikat tekintve magas a szociális munkás, jogász, tanári és egészségügyi szakos hallgatók aránya.

Elemzési módszerek

Az interjúszövegek elemzése az ATLASZ-TI 9 tartalomlemező program segítségével történt. A program lehetővé teszi az előzetesen kialakított tematizációk kontextuális elemzését (Ehmann 2002), mert a szövegkörnyezetben történő kiemelésre és a kategóriák egymáshoz való viszonyának ábrázolására is alkalmas. (Ittzés–Ehmann–Szabó 2004). Az elemzés azt a metódust követte, hogy a korábban már ismertetett életút témakörök – múlt, tanulmányok, jelen – alá az

interjú témái mentén 13 altéma lett hozzárendelve, ezekhez tartalmi besorolást követve szisztematikusan kigyűjtésre kerültek minden leirattal rendelkező interjúnak a kapcsolódó idézetei. A tematizációk gyűjtése step-by-step módszert követett, interjúról interjúra haladva kerültek kiemelésre a fő és altémákhoz kapcsolódó idézetek, amint újabb elemek jelentek meg, ezek új téma alá rendeződtek. Az így összeállt idézetgyűjtemény 141 interjú tematikus feldolgozása 499 oldalban.

Az interjúvezérfonal „Tanulmányok” részébe ékelődött az a több elemből álló kérdéscsoport, ami a szakkollégiumba való jelentkezés motivációira, a szakkollégium kihatásaira, valamint a személyes életükben megjelent változásokra, eredményekre kérdezett rá (*Hogyan kerültél a Roma Szakkollégiumba? Miért jelentkeztél ide? Miért tartottad fontosnak, hogy egy alapvetően keresztény értékeken nyugvó szakkollégiumba jelentkezsz? Mit tud adni neked (mit vársz tőle) a szakkollégium ebből a szempontból? És mit tud adni a szakkollégium más szempontból? Mit vársz tőle? 2. és 3. éveseknél: Mit adott neked? Miben tudott neked segíteni a szakkollégium?*)

A kérdésekre adott válaszokban az interjúkból a „szakkollégiumi” téma-kiemelések csoportosításának elsődleges szempontja a pozitív és a negatív konnotációk keresése a szövegben, aminek alapja a hallgatók szakkollégiumhoz való viszonyulása. Ezen szétválasztás mentén további vélemény-mintázatok szerinti csoportosítás történt (Rácz et al. 2016), ami a pozitív élmények és tapasztalatok mentén szétágazóbb, a negatív vélemény csekély számát és típusait tekintve szűkebb, és kevesebb variációt mutat.

Eredmények

A szakkollégium eredményességéről sokat elárul, ha vizsgálat alá vesszük a diákok életére gyakorolt közvetett hatásait. A szemléletformálódás, az önfogadás, a pozitív identitásváltozás, a kapcsolati tőkék gyarapodása, a közösségformálódás azok a területek, amelyek a szakkollégiumban eltöltött idő nyomait hordozzák magukon. A szakkollégium hallgatók által kiemelt erősségeit és gyengeségeit számba véve képet kaphatunk arról, hogy a szakkollégiumi hálózat törekvései mennyire jártak sikerrel.

A szakkollégium erősségei

Tanulási lehetőség

A legfontosabb segítség, amit a tanulók hangsúlyosan említettek az interjú során, a nyelvoktatásban való segítségnyújtás. Emellett szintén elismeréssel nyilatkoztak arról a támogatásról, hogy egyetemi tutorok, mentorok segítik őket a tanulásban, a tanulmányi előmenetelük sikeres menedzselésében.

"A nyelvtanítás is, angol óra az is ingyen van, úgyhogy nekem ez jól jött most, nyelvvizsgám sincs, nyelvvizsgát le kell tennem." (21 éves fiú, természettudomány)

"A szakmai fejlődésünkben szerepet játsszon, már olyan szerepet, hogyha valamilyen segítségre van szükségem tárgyaim teljesítéséhez, akkor próbálja azt megvalósítani." (18 éves fiú, természettudomány)

"Mondta azt, hogy van tutori segítség, ami számomra nagyon fontos, hogy legalább egy olyan tanár legyen, aki tényleg belelát az iskolába és ezért tud segíteni dolgokban." (23 éves lány, egészségügy)

Anyagi támogatás

Az anyagi támogatás sokszor, sokféleképpen előkerül a hallgatók kollégiumról szóló értékeléseiben, mint ami a pozitív dolgok egyik legfontosabb eleme. Többen fogalmaznak úgy, hogy a támogatás nélkül nem lennének képesek folytatni a tanulmányaikat.

"Anyagilag is segít. Szüleim már nem nagyon tudnak támogatni, úgyhogy szinte magamnak kell." (22 éves fiú, zene)

"Nagy lehetőség van ebben a szakkollégiumban, mert én nem is tudom tényleg, hogy most mit kezdtem volna. Tehát más jövedelmi forrásom nincs." (21 éves fiú, szociális)

"Anyuéknak nem kell olyan sok pénzt rám költeni, mert ugye az sokat számít, hogy onnan is kapunk ösztöndíjat. Ingyen vagyunk ott. Meg, hogy ugyanolyan emberek között vagyok, mint én, akik ugyanonnan származnak." (19 éves lány, jog)

Cigányság, romaság, identitás

A szakkollégiumok célkitűzéseik szerint direkt módon, erre irányuló programokkal is erősítik az identitást, ezzel is megerősítve ennek fontosságát. A roma történelem, kultúra megismerése, a nyelv elsajátítása sokak számára itt vált elérhetővé, ami saját elmondásuk alapján hatott identitásuk formálódására.

"Nekem az a cigány, aki tisztában van a cigányság értékeivel, szokásaival, tudja, hogy miért fontos a cigány nyelv, és hogy miért fontos, hogy tenni kell a cigányságért. Illetve nekem az a cigány, hogyha egyszer jött valahonnan, eljut valahova, ne felejtse el, hogy honnan jött." (22 éves fiú, informatika szak)

"Vagy olyanokban segít például, hogy megismerjem saját népeimet, szokásainkat. Amit tényleg tudnunk kellene, de mivelhogy magyar állampolgárok vagyunk, s a magyar

történelmet tanuljuk általános és középiskolában is. Tanulunk persze világtörténelmet is, de nagyrészt ugye magyar történelmet tanulunk, így többet tudok a magyar történelemről, mint a saját népem történelméről. Tehát ez már nagyon nagy segítség. Egy általános műveltséget ad." (20 éves fiú, szociális)

Közösség

Többen említették, hogy itt találkoztak életükben először roma és értelmiségi fiatalokkal, olyanokkal, akik hozzájuk hasonlóan gondolkodnak, és akik hozzájuk hasonlóan társadalmilag hátrányos helyzetből származnak. Ez az egymásra találás olyan közösséget teremt számukra, ami nagyon erős kapcsolattá válik.

"De nekem igazából itt lettek az első roma barátaim, akiknek ugyanolyan problémái vannak, mint nekem." (21 éves lány, mérnök)

"Már ezért jó ez a kollégium, már egy plusz, hogy ugyanolyan gondolkodású cigány emberekkel találkozok meg ismerkedek meg." (19 éves fiú, politológia)

"A közösségi estek, a vacsorák is, szerintem jó ez, kell ilyen az embernek. Szerintem meg kell tanulnia az embernek, hogy kell viselkednie amúgy, és akkor ezek az esték meg a beszélgetések úgy segítenek ahhoz." (18 éves lány, jog)

"Ilyen családiasabb, meg ilyen nagyobb biztonságot nyújt számomra. hogy kevesebben vagyunk, mint egy átlagos koliban, meg így szinte az egész délután, tényleg így főzünk együtt, meg mindenki tud a másikról mindent, szóval..." (20 éves lány, szociális)

A roma hallgatók közül többen kiemelték annak értékét, hogy a szakkollégiumokban roma és nem roma hallgatók alkotnak egy közösséget.

"Én nem gondoltam volna. Ha én nem vagyok itt és nem látom, én nem hiszem el, ha valaki azt mondja, hogy tudnak a mai világban együtt élni egymással emberek, akik cigányok meg nem cigányok. Sok embert elhoznék ide egy kicsi időre és megmutatnám nekik." (24 éves lány, bölcsész szak)

"Azért szeretem ezt a kolit nagyon, mert itt vannak cigány kisebbséghez tartozó emberkék is, meg vannak olyanok is, akik nem és tök jó látni azt, hogy igenis tudunk, vagy tudnak, vagy tudunk egy közösségben élni anélkül, hogy konfliktusok lennének, meg hogy nem értenénk meg egymást." (21 éves lány, tanári szak)

Kapcsolathálózat szélesítése

A szakkollégiumi közösség természetes módon erősíti a hallgatók kapcsolathálózatát is, az interjúkban ez az erőforrás is megjelent.

„Meg hát azért egy kicsit jó, hogy itt vagyunk együtt cigányok meg nem cigányok is. És akkor így együtt jobb, mint most itt magamba lennék, azt se tudnám, hogy mi merre.” (22 éves tanítói szak)

„Szerintem tud, mert mindig olyan emberekkel ismerkedünk meg, hogy ha egyszer oda kerül a sor, hogy mi is kikerülünk a nagybetűs életbe, és hogyha kapcsolatok kellene, akkor ők ott lesznek, és hogyha tudnak, akkor segítenek.” (21 éves lány, idegenforgalom)

Hit

Néhányan a kollégium keresztény jellege kapcsán hitet kaptak, hitre jutottak, vagy visszataláltak a hithez. A spirituális programok a hallgatók egy csoportjában kellemes, mély és közösségi élményt teremtett.

„Én csak pozitív dolgokat tudok felsorolni. A legfontosabb az, hogy visszakaptam a hitem.” (25 éves fiú, gazdasági)

„Rám teljesen jó hatással van az egész kóli. Mert nagyon sok olyan spirituális program van.” (20 éves lány, bölcsész)

A szakkollégium gyengeségei

Túlterhel

A kritikák között elsősorban az szerepel, hogy túl sok a kötelező program, ami elveszi az időt a felsőoktatási tanulmányi kötelezettségek teljesítésétől. Ezért ebben a tekintetben szeretnék a hallgatók, ha nagyobb szabadságot kapnának és kevesebb időt kellene tölteniük a szakkollégiumi programokkal. Esetenként nem csak a programok mennyisége, hanem a minősége is kifogásolható volt, megfogalmazódott az az észrevétel, hogy a hallgatókat bevonva kellene programtervet készíteni, így sokkal motiváltabbak lennének.

„Nagyon sok kötelezettség van, amit teljesíteni kell, meg azért nagyon sok elvárás van.” (21 éves fiú, jog)

„Így is jó amúgy, mert annyi dolog van, ahova megyünk, meg tréningek, hogy egyszerűen alig van szabadidőm nemcsak nekem, hanem mindenkinek.” (25 éves fiú, informatika)

„Hát ugye úgy hirdették, hogy ez miértünk van, miértünk vannak a programok. Na, most én úgy gondolom, hogy akkor meg kéne kérdezni a diákokat, hogy mi érdekli őket.

Mindenki más szakra jár, nincsen közöttünk ugyanaz a szakos. Mindenkit meg kéne kérdezni, hogy mi az, ami több embert érdekel, és akkor... Szóval ez a baj, ami nincsen meg, olyan programok, amik minket is érdekelnek. Sajnos.” (22 éves fiú, szociális)

Közöséggel kapcsolatos kritika

A kritika egy része arra irányult, hogy a klikkesedés, széthúzás, vagy az előítéletek miatt nem alakult ki a hallgatók között erős kapcsolat.

„Normális közösséget, mert ami igazából most megy, az minden, csak nem az. Köztünk nem működik még jól ez a kommunikáció, hogy együtt akarjunk csinálni valamit, vagy legyenek közös elképzeléseink. Szerintem ez még nagyon hiányzik. Voltak itt már kezdeményezések, de abbamaradt, és senki nem foglalkozik vele.” (20 éves lány, egészségügyi)

Megbeszélés és összefoglalás

A felsőoktatásban töltött évek elsődleges célja, hogy – hátrányait kompenzálva – a cigány hallgatók sikeresen abszolválják tanulmányaikat, és beilleszkedjenek egy – a kibocsátó közegükhöz képest – magasabb státusú társadalmi környezetbe. A hátrányos helyzetű, vagy valamely etnikumhoz tartozó hallgatók egyetemi beilleszkedésével foglalkozó elméletek mindegyike kiemeli a KRSZH szakkollégiumaihoz hasonló kisközösségek szerepét (Coleman 1988; Tinto 1998; Strayhorn 2012; Nguyen–Nguyen 2020). A témával foglalkozó kutatások szerint egy olyan közösség – akár csak egy tanulócsoporthoz –, amellyel az egyetemista azonosulni tud és aktív részévé tud válni (különösen, ha a saját kultúrájához vagy etnikumához kötődik), magasabb társadalmi beágyazottságot és több erőforrást jelent a hallgató számára (Guiffrida 2003; Lukács J.–Dávid 2019; Grier–Reed–Wilson 2016).

A vizsgálatunkban résztvevő szakkollégisták maguk is megfogalmazták a szakkollégiumok speciális, megtartó szerepét. A szakkollégiumok erősségei, hozadékai közül az anyagi segítséget, az identitás erősítését, a tanulásban való támogatást, a szakkollégiumi közösség erejét, a hitet, valamint a kapcsolatháló szélesítését emelték ki.

A kollégium közösségteremtő hatása azért rendkívül fontos a hallgatók életében, mert megteremti számukra a biztonságot és a beágyazódást. Kulcsfontosságú, hogy a szakkollégiumi közösségek lehetőséget teremtenek a sorstársakkal, azaz a hasonló helyzetben lévő roma fiatalokkal való kapcsolódásra. A szakkollégisták lehetőséget kapnak arra, hogy a felfele mobilitás és az egyetemi beilleszkedés kihívásait megosszák szakkollégiumi társaikkal. A roma szakkollégiumokhoz hasonló egyetemi kisközösségek ereje részben ennek a

„sorsközösségnek”, valamint az érzelmi biztonság megteremtésében van (Guiffrida 2003; Museus 2014). A roma-nem roma hallgatók közösségén keresztül a szakkollégium egyszerre teremti meg az azonosság és a másság közösségeit a roma fiatalok számára, amely az identitásfejlődést is alakítja.

A szakkollégiumok speciális szerepe a „kibocsátó” (jellemzően alacsony státuszú, roma) és „befogadó” (magas státuszú, nem roma) egyetemi közeg közötti közvetítés. A szakkollégiumiokhoz hasonló egyetemi kisközösségek egyfajta hídszeretpet töltenek be a mobilitás és az egyetemi beilleszkedés során az eltérő normák és értékek között (Coleman 1988; Tinto 1998; Lukács J.–Dávid 2019; Nguyen–Nguyen 2020). Azzal, hogy a szakkollégiumoknak nem roma hallgatók is tagjai, ez a közvetítő szerep még intenzívebben valósul meg, a roma fiatalok számára egyszerre teremti meg az azonosság és a másság közösségeit.

Mindemellett lényeges, és szintén megjelenik a hallgatói interjúkban, hogy a szakkollégium képes a hallgatókat magas státuszú személyekkel összekapcsolni, ezzel gyarapítani társadalmi tőkájüket. A hálózat olyan különböző neves szakemberek, művészek és közéleti személyiségekkel hozza kapcsolatba a hallgatókat, akik jelentősen hozzájárulhatnak későbbi érvényesülésükhöz.

A szakkollégiumoknak ugyancsak súlyponti hozadéka, hogy lehetőséget teremtenek az etnikai identitás kibontakoztatására, valamint arra, hogy a többségi normák internalizálása helyett egy sajátos szubkultúrával bíró közösségként kapcsolódjanak az egyetemi miliőhöz (Hurtado–Carter 1997; Antrop-González–Vélez–Garrett 2003, Bereményi–Carrasco 2017). Ahogy a hallgatói interjúkból kiderül, ez néhány hallgató esetében az etnikai identitás újrafelfedezését jelenti, másoknál a pozitív önazonosság kialakítását. A cigány identitás belsővé tétele a kibocsátó közeggel való azonosulást, és az értük való felelősségvállalást is erősíti.

A szakkollégiumok gyengeségeként a felmérésben résztvevő hallgatók a túlterheltséget emelték ki leginkább. A szakkollégiumi programok és követelmények – amelyek a szakkollégium, mint „elitképző” intézmény velejárói – a hallgatói interjúk tanúsága szerint időnként túl nagy nyomást jelentenek.

A szakkollégisták perspektívájára támaszkodó eredményeink szerint a szakkollégiumok számos erőforrással támogatják a roma hallgatók egyetemi beilleszkedését, boldogulását, protektív tényezőként hatva a lemorzsolódással szemben. A KRSZH/RSZE megalapulása mérföldkő a hazai cigány csoport társadalmi beilleszkedésének elősegítésében, a roma hallgatók egyetemi előrehaladásának támogatásával. Ahhoz, hogy ezeknek a kulcsfontosságú feladatot betöltő szervezeteknek a működése a lehető leghatékonyabb legyen, elengedhetetlen annak vizsgálata, hogyan járulnak hozzá roma hallgatók

boldogulásához, és hogyan tudnák jobban támogatni őket.

Irodalomjegyzék

- Antrop, G. R. – Vélez, W. – Garrett, T. (2003) Where are the Academically Successful Puerto Rican Students? Five Success Factors of High Achieving Puerto Rican High School Students. JSRI Working Paper #61, Michigan, The Julian Samora Research Institute, Michigan State University, East Lansing. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED502158.pdf> [Letöltve: 2014.10.03.].
- Arnold, P. – Ágyas, R. – Héra, G. – Katona, I. – Kiss, J. – Mészáros, Z. – Péter, J. – Pletser, Á. – Rácz, A. – Rostás, G. – Szépe, A. (2011) *Evaluation Research of Romaversitas Hungary: Final Study*. Budapest, Kurt Lewin Foundation.
- Bereményi, B. Á. – Carrasco, S. (2017) Bittersweet Success. The Impact of Academic Achievement Among the Spanish Roma After a Decade of Roma Inclusion. In: Pink, W. T. – Noblit, G. W. (eds.) *Second International Handbook of Urban Education*. New York, Springer. pp. 1169–1198.
- Biczó, G. (2021) Roma Colleges for Advanced Studies Network in Hungary. *Különleges Bánásmód*, 7, 1. pp. 7–15. DOI: [10.18458/KB.2021.1.7](https://doi.org/10.18458/KB.2021.1.7)
- Carter, D. F. – Locks, A. M. – Winkle-Wagner, R. (2013) From When and Where I Enter: Theoretical and Empirical Considerations of Minority Students' Transition to College. In: Paulsen, M. B. (ed.) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. New York, Springer. pp. 93–149.
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, pp. 95–120. DOI: [10.1353/jhe.2004.0019](https://doi.org/10.1353/jhe.2004.0019)
- Durst, J. – Bereményi, B. Á. (2021) “I Felt I Arrived Home”: The Minority Trajectory of Mobility for First-in-Family Hungarian Roma Graduates. In: Mendes, M. M. – Magano, O. – Toma, S. (eds.) *Social and Economic Vulnerability of Roma People*. Springer, Cham. DOI: [10.1007/978-3-030-52588-0_14](https://doi.org/10.1007/978-3-030-52588-0_14)
- Ehmann, B. (2002). *A szöveg mélyén*. Budapest, Új mandátum. pp. 129.
- Forray, R. K. – Boros, K. (2009) A cigány, roma tehetség gondozás intézményei. *Educatio*, 18, 22. pp. 192–203. <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00048/pdf/607.pdf> [Letöltve: 2021.09.30.].
- Galántai, L. (2015) Analysis of statues of Gypsy/Roma student colleges. *Romológia*, 10, 3. pp. 49–56. https://epa.oszk.hu/02400/02473/00008/pdf/EPA02_473_romologia_2015_10_ang_049-056.pdf [Letöltve: 2021.09.30.].

- Garai, I. – Szabó, Z. A. (2015) A szakkollégiumi mozgalom története és jelenkori kihívásai Magyarországon (1895–2015). *Educatio*, 2015, 4. pp. 118–124.
<https://folyoiratok.oh.gov.hu/educatio/a-szakkollegiumi-mozgalom-tortenete-es-jelenkori-kihivasai-magyarorszagon-1895-2015> [Letöltve: 2021.04.13.].
- Guiffrida, D. A. (2003) African American Student Organizations As Agents of Social Integration. *Journal of College Student Development*, 44, 3. pp. 304–319. DOI: [10.1353/csd.2003.0024](https://doi.org/10.1353/csd.2003.0024)
- Havas, G. (2007) (szerk.) *Utak a felsőoktatásba. Roma mobilitási pályák és támogató intézmények*. Budapest, Erasmus Kollégiumi Egyesület. pp. 3–136.
- Hurtado, S. – Han, J. C. – Sáenz, V. B. – Espinosa, L. – Cabrera, N. – Cerna, O. (2007) Predicting Transition and Adjustment to College: Biomedical and Behavioural Science Aspirants' and Minority Students' First Year of College. *Research in Higher Education*, 48, 7. pp. 841–887. DOI: [10.1007/s11162-007-9052-9](https://doi.org/10.1007/s11162-007-9052-9)
- Hurtado, S. – Carter, D. F. (1997) Effects of College Transition and Perceptions of the Campus Racial Climate on Latino College Students' Sense of Belonging. *Sociology of Education*, 70, 4. pp. 324–345. DOI: [10.2307/2673270](https://doi.org/10.2307/2673270)
- Iacovino, J. M. – James, S. A. (2016) Retaining Students of Color in Higher Education: Expanding Our Focus to Psychosocial Adjustment and Mental Health. In: Tate, W. F. – Staudt, N. – Macrander A. (eds.) *The Crisis of Race in Higher Education: A Day of Discovery and Dialogue*. Washington, Emerald Group Publishing Limited. pp. 61–84.
- Ittész, A. – Ehmann, B. – Szabó, T. (2004) A tartalomelemzés alkalmazási lehetőségei a mentálhigiénés szemlélet összetevőinek feltárásában. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 5, 3. pp. 227–243.
- Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH) Alapító okirata, 2011.03.17, Budapest.
<http://krszh.hu/wp-content/uploads/2013/09/R-KERESZT%C3%89NY-ROMA-SZAKKOLL%C3%89GIUMI-H%C3%81L%C3%93ZAT.doc> [Letöltve: 2018.05.25.].
- Kuh, G. D. – Love, P. G. (2000) A cultural perspective on student departure. In: Braxton, J. M. (ed.) *Reworking the student departure puzzle*. Nashville, TN, Vanderbilt University Press. pp. 196–212.
- Lee, C. – Dickson, D. A. – Conley, C. S. – Holmbeck, G. N. (2014) A Closer Look at Self-Esteem, Perceived Social Support, and Coping Strategy: A Prospective Study of Depressive Symptomatology Across the Transition to College. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33, 6. pp. 560–585. DOI: [10.1521/jscp.2014.33.6.560](https://doi.org/10.1521/jscp.2014.33.6.560)
- Lehmann, W. (2014) Habitus Transformation and Hidden Injuries: Successful Working-class University Students. *Sociology of Education*, 87, 1. pp. 1–15. DOI: [10.1177/0038040713498777](https://doi.org/10.1177/0038040713498777)
- Locks, A. M. – Hurtado, S. – Bowman, M. A. – Oseguera, L. (2008) Extending Notions of Campus Climate and Diversity to Students' Transition to College. *Review in Higher Education*, 31, 3. pp. 257–285. DOI: [10.1353/rhe.2008.0011](https://doi.org/10.1353/rhe.2008.0011)
- London, H. B. (1992) Transformations: Cultural Challenges Faced by First-Generation Students. In: Zwerling, L. S. – London, H. B. (eds.) *First-Generation Students: Confronting the Cultural Issues* (New Direction for Community Colleges) 80 Winter. San Francisco, Jossey-Bass. pp. 5–12.
- Lukács, J. Á. – Dávid, B. (2019) Roma Undergraduates' Personal Network in the Process of College Transition. A Social Capital Approach. *Research in Higher Education*, 60. pp. 64–82. DOI: [10.1007/s11162-018-9503-5](https://doi.org/10.1007/s11162-018-9503-5)
- Marcu, S. (2019) Mobility as a learning tool: educational experiences among Eastern European Roma undergraduates in the European Union. *Race Ethnicity and Education*, 23, 6. pp. 858–874. DOI: [10.1080/13613324.2019.1579179](https://doi.org/10.1080/13613324.2019.1579179)
- Museus, S. D. (2014) The Culturally Engaging Campus Environments (CECE) Model: A New Theory of Success Among Racially Diverse College Student Populations. In: Paulsen, M. (ed.) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, Dordrecht, Springer. pp. 189–227. DOI: [10.1007/978-94-017-8005-6_5](https://doi.org/10.1007/978-94-017-8005-6_5)
- Naudet, J. (2018) Stepping into the Elite: Trajectories of Social Achievement in India, France and the United States. Oxford University Press.
- Nguyen, B. M. D. – Nguyen, M. H. (2020) Extending cultural mismatch theory: in consideration of race/ethnicity. *International Studies in Sociology of Education*, 29, 3. pp. 224–249. DOI: [10.1080/09620214.2020.1755881](https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1755881)
- Nyíró, Zs. – Durst, J. (2018) Soul Work and Giving Back: Ethnic Support Groups and the Hidden Costs of Social Mobility. Lessons from Hungarian Roma Graduates. *Intersections: East European Journal of Society and Politics*, 4, 1. pp. 88–10. DOI: [10.17356/ieejsp.v4i1.406](https://doi.org/10.17356/ieejsp.v4i1.406)
- Oláh, A. (2015) Supporting the academic progress of underprivileged secondary school students: The Arany János College Program. *Romológia Review*, 3, 10. pp. 86–97.
- Oktatáskutató- és Fejlesztő Intézet (2015). Tehetséggondozás, tehetségfejlesztés. https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/tehetseggondozas_web_o.pdf [Letöltve: 2021.09.30.].

- Pascarella, E. T. – Terenzini, P. T. (2005) *How College Affects Students: A Third Decade of Research (2nd ed.)*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Perna, L. W. – Titus, M. (2005) The Relationship between Parental Involvement as Social Capital and College Enrollment: An Examination of Racial/Ethnic Group Differences. *The Journal of Higher Education*, 76, 5, pp. 485–518. DOI: [10.1353/jhe.2005.0036](https://doi.org/10.1353/jhe.2005.0036)
- Rács, J. – Kassai, Sz. – Pintér, J. N. (2016) Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása szakirodalmi összefoglalás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71, 1/2. pp. 301–324. DOI: [10.1556/0016.2016.71.2.4](https://doi.org/10.1556/0016.2016.71.2.4)
- Szabóné, K. J. (2012) A magyarországi roma/cigány értelmiség histográfiája, helyzete, mentális állapota. Budapest, Gondolat Kiadó. pp. 13–228.
- Strayhorn, T. L. (2012) *College Students' Sense of Belonging: A Key to Educational Success for all Students*. New York, Routledge.
- Tinto, V. (1998) Colleges as communities: Taking research on student persistence seriously. *The Review of Higher Education*, 21, 2, pp. 167–177.
- Tinto, V. (1993) *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago, University of Chicago Press.
- Tóth, L. (2013) *A tehetséggondozás és kutatás története*. Debrecen: Didakt Kiadó. <http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/A%20tehetseggondozas.es.kutatas.tortenete.pdf> [Letöltve: 2021.08.12.].
- Van Driel, B. (1999) The Gandhi Secondary School: an Experiment in Roma Education. *European Journal of Intercultural Studies*, 10, 2, pp. 173–182. DOI: [10.1080/0952391990100205](https://doi.org/10.1080/0952391990100205)
- Varga, A. (2013) Roma szakkollégium az oktatáspolitikában. *Roma College in Educational Policy Romológia*, 1, 1, pp. 60–71. http://epa.niif.hu/02400/02473/00001/pdf/EPA02473_romologia_2013_01.pdf [Letöltve: 2021.08.30.].
- Winkle-Wagner, R. (2009) The Perpetual Homelessness of College Experiences: The Tensions between Home and Campus for African American Women. *The Review of Higher Education*, 33, 1, pp. 1–36.

Az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fittségi állapota és életminősége közötti összefüggések

Correlations between the physical fitness and quality of life of the staff of the National Police Headquarters

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.53793/RV.2022.1.3](https://doi.org/10.53793/RV.2022.1.3)

Absztrakt

A magyarországi felnőtt lakosság egészségügyi állapotával kapcsolatos korábbi felmérések elsősorban a betegségeket, alkoholfogyasztást, dohányzást, egészségügyi ellátás igénybevételét, a gazdasági és szociális problémákat, valamint a születéskor várható élettartamot vizsgálták. Magyarország a korlátozottságtól mentes várható élettartam tekintetében elmarad a világ országaitól, a WHO 2016-os előrejelzése alapján az 57. helyen áll. Tanulmányunk fő célja azon fittségi paraméterek meghatározása, melyek alapján jelezhető az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fizikai állapota, teljesítőképessége. A mérésekben és a kérdőív (ELEF 2019) kitöltésében 34 fő vett részt. Az eredmények azt mutatták, hogy a BMI átlaga a férfiaknál $27,26 \pm 3,26$ volt, a nőknél $25,86 \pm 4,14$ kg/m² (az átlag: 18,5-25 kg/m²). A derék-csípő hányados átlaga a nőknél $0,85 \pm 0,67$ (a normál érték 0,75-0,85), a férfiaknál $0,85 \pm 0,67$ (normál érték 0,80-0,90). A testzsír százalék 7 nőnél volt magasabb a megengedettnél, egynek alacsonyabb volt, a férfiaknál ugyanez az eredmény volt megfigyelhető. A 6 perces gyalogló teszt ($649,00 \pm 71,29$ m) a VO₂max ($41,17 \pm 4,36$ ml/kg/perc) eredményei kis mértékben elmaradnak az elvárt értékektől. Összegzésként megállapítható, hogy a vizsgálatban résztvevő Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fittségi állapota nem megfelelő, amely igazolja a korábbi kutatások által kimutatott eredményeket az egész magyar lakosságra vonatkozóan.

KULCSSZAVAK: 6 PERCES GYALOGLÓ TESZT, SENIOR FITNESS TESZT, EGÉSZSÉG, VO₂MAX.

Abstract

Previous studies of health and wellbeing of the Hungarian adult population primarily focused on illnesses, alcohol consumption, smoking habits, the use of health services and other health related costs, economic and social problems and life expectancy at birth. Expected life time without limitations predicted at birth in Hungary lags behind other countries, according to 2016 WHO data, having the 57th place. The aim of our study was to measure physical fitness level and performance of the National Police Headquarters. 34 people healthy volunteer subjects participated in the survey measurements and filling in the questionnaire format (ELEF 2019). Results: The mean BMI was 27.26 ± 3.26 kg for men and 25.86 ± 4.14 kg / m² for women (mean: 18.5-25 kg / m²). The mean WH ratio was 0.85 ± 0.67 for women (normal value 0.75-0.85) and 0.85 ± 0.67 for men (normal value 0.80-0.90). The body fat percentage was higher than allowed in 7 women, one was lower, and the same result was observed in men. The results of the VO₂max (41.17 ± 4.36 ml / kg / min) in the 6-minute walking test (649.00 ± 71.29 m) are slightly below the expected values. In summary, the fitness status of the employees of the National Police Headquarters was unsatisfactory, which confirms the results of previous research for the entire Hungarian population

KEYWORDS: 6-MINUTE WALKING TEST, SENIOR FITNESS TEST, HEALTH, VO₂MAX.

Bevezetés

Magyarország a korlátozottságtól mentes várható élettartam tekintetében elmarad a világ országaitól, a World Health Organization (WHO) 2016-os előrejelzése alapján az 57. helyen (67,4 év), Japán az első helyen áll (74,9 év). A magyarországi felnőtt lakosság egészségügyi állapotával kapcsolatos korábbi felmérések (OLEF 2000), amelyek elsősorban a betegségeket, az alkoholfogyasztást, a dohányzást, az egészségügyi ellátás igénybevételét, az egészséggel kapcsolatos kiadásokat

vizsgálta, illetve a Hungarostudy 2002 és 2006-os felmérése (Szabó-Susánszky-Szántó 2013) szintén kérdőív alapján vizsgálta azokat a gazdasági, társadalmi, szociális okokat, amelyek az idő előtti halálozást befolyásolták Magyarországon. A 2019-es Európai Lakossági Egészségfelmérés alapján az összes haláleset fele az egészségtelen életmód miatt következett be. 2019-ben minden negyedik felnőtt naponta dohányzott. A felnőttkori elhízás szintén az egyik leggyakoribb

betegséget kiváltó ok: 2019-ben a 15 éves vagy annál idősebbek közel negyede volt elhízott.

Magyarországon 2019-ben közel 130 ezren haltak meg. A WHO európai standard népességére számított halálozási arányszámait azt mutatják, hogy Magyarországon 2010 és 2019 között mintegy 9%-kal csökkent a halandóság szintje. Ez az érték a 2000 és 2009 közötti időszak 15%-ához viszonyítva lassuló javulást mutat. 2017-ben az EU-tagállamai között Románia és Lettország után nálunk volt a halandóság kockázata a legmagasabb. Az EU tagállamaiban többségében a két legnagyobb haláloki csoport továbbra is a keringési rendszer betegségei, illetve a rosszindulatú daganatok. A vizsgált 9 évben hazánkban ezeknek a betegségi csoportoknak a volumene alig változott, az összes halálozás majdnem felét a keringési rendszer betegségei, negyedét a daganatok okozzák. A keringési rendszer kóros állapota az unió tagállamai között Bulgária után fajlagosan továbbra is Magyarországon okozza a legtöbb halálozást, több mint kétszer annyit, mint az EU egészében, és a visegrádi négyek (V4) mindegyikében is legalább 15%-kal kedvezőbb az erre visszavezethető halálozások szintje (ELEF 2019). Bizonyított, hogy az egészséges életmód – beleértve a rendszeres testmozgást, a helyes táplálkozást és a rekreációs tevékenységeket – csökkenti a betegségek kialakulásának kockázatát (Kopkáné et al. 2014). Számos esetben felvetődik a kérdés, hogy ehhez milyen mozgásprogramot folytassunk? Számtalan választ találunk a szakirodalomban, de mindig az adott személy szociális státuszát, egészségügyi és fittségi állapotát kell figyelembe venni az életmódprogramok meghatározásánál (Kopkáné et al. 2009).

Az eddigi kutatások alapján a következő nemzetközi vizsgálati eredmények születtek:

- A kanadai felnőtt lakosság egészségügyi-fittségi állapotát 2007-2009-ben mérték (Shields et al. 2010) a következő paraméterek segítségével: BMI, testtömeg, testmagasság, derék-csípő hányados, szorítóerő, hajlékonyság, VO_{2max} . Az adatok alapján 2007-2009-ben az átlagos 45 éves férfi körülbelül 9,2 kg (20 font) volt nehezebb, mint 1981-ben, bár a magassága nem volt jelentősen eltérő, ennek eredményeként a BMI több mint 2 kg/m^2 -rel emelkedett. A derék kerülete 6,4 cm-rel nőtt, ami azt jelenti, hogy az 1981-es átlagos férfi alacsony egészségügyi kockázati tényezői 2007-2009-re fokozottan emelkedtek. Egy tipikus 45 éves nő súlya 5,2 kg-mal emelkedett, ezáltal a BMI-je közel 2 kg/m^2 -rel volt magasabb, ezért a normál testsúly kategóriából átkerült a túlsúlyos kategóriába. A derék körmérete 7,1 cm-rel emelkedett a nőknél, ez jóval nagyobb mértékű a férfiakéhoz viszonyítva. Mindkét nem esetében

megállapítható a testtömeg fokozatos emelkedése az életkor előre haladtával, illetve az elhízás, mint egészségügyi kockázati tényező fontossága (a nőknél a hasi elhízás nagyobb mértékű, de a férfiaknál is emelkedtek a derék-, és csípőkörméret értékei) (Shields et al. 2010).

- Az olaszországi Pármai Egyetemen 2006-ban végeztek hasonló méréseket (Chetta et al. 2006) (testmagasság, testtömeg, BMI, 6MWT). A nőknél az átlag testtömeg magas volt az életkorukhoz képest, ennek megfelelően a BMI is, a férfiaknál ez átlagos volt. A 6 perces gyalogló tesztben mindkét nem rosszabb teljesítményt nyújtott az átlagnál.
- Észak-Afrika keleti tartományaiban Algéria, Tunézia, Marokkó, Líbia végzett vizsgálatokat. A 2016-os felmérésben (Kheireddine et al. 2016) a férfiaknál az átlag életkorához képest magas volt a testtömegük, a BMI és testzsír százalékuk. A nők testtömege, BMI-je átlagos volt, a testzsír százalék viszont magasabb volt az átlagnál. A 6 perces gyalogló tesztben mindkét nem teljesítménye kicsit alacsonyabb volt az elvárt távhoz képest.

Az eredményeket összehasonlítva látható, hogy a különböző országokban, a különböző életkorú és nemű alanyok testtömegét, magasságát, BMI-jét, testzsír százalékát, valamint az állóképesség meghatározásához a 6 perces gyalogló tesztben nyújtott teljesítményét vizsgálták (Rikli-Jones 1999). Mindegyik országban eltérő eredmények születtek nemtől, életkortól függően, de egyértelműen megállapítható, hogy a túlsúly, a magas testzsír százalék és a nem megfelelő állóképesség meghatározó tényező volt az összes felmérésben.

Célkitűzés

Tanulmányunk fő célja azon fittségi paraméterek meghatározása, melyek alapján jellemezhető az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fizikai állapota, teljesítőképessége. Célunk, hogy korrelációs vizsgálatokkal állapítsuk meg az élettani paraméterek és a fittség közötti összefüggéseket, valamint az ELEF kérdőív (2021) segítségével feltérképezzük az életmódot, ezt követően pedig korrelációs összefüggést keressünk az életmód és a fittségi állapot között.

A paraméterek feltérképezése után az eredmények a későbbiekben megfelelő behatásra várhatóan javulni fognak, illetve a javasolt megfelelő módszerek segítségével a kívánt eredmények elérhetőbbek lesznek.

Mintaválasztás, mérési módszerek

A mérésekben és a kérdőív (ELEF 2019) kitöltésében 34 fő vett részt (16 férfi és 18 nő). A testösszetétel-

elemzés, a fitness tesztek teljesítése, valamint a kérdőív kitöltése (online formában) önkéntes alapon történt két, előre meghirdetett időpontban. A résztvevők többsége irodai dolgozó volt.

A mérések helyszíne az Országos Rendőr-főkapitányság Rendészeti Oktatási és Kiképző Központja volt.

Testösszetétel-elemzés

A testösszetétel-elemzés Inbody 230 (USA) testanalizáló készülék segítségével történt, előtte minden résztvevő testmagasságát megmértük Nóniuszos standard magasságmérővel. Az Inbody 230 jelenleg a piacon lévő legprecízebb BIA-elven működő eszköz. A gép megbízható, pontos eredményt ad a testösszetételről (testtömeg, vízizomtömeg, testzsírtömeg, teljes testfolyadék, zsírmentes tömeg), a testtömeg indexről, a testzsír-százalékról, a derék-csípő arányról, az alapanyagcsere igényről, a zsír és a zsírmentes tömeg szegmensenkénti elemzéséről (jobb kar, bal kar, törzs, jobb láb, bal láb), az izom és zsírkontrollról, a súlykontroll javaslatáról.

Fizikai fittségi állapot vizsgálata

A vizsgálat az idősek számára validált kaliforniai Fullerton Functional Fitness Teszt (Rikli–Jones 1999), más néven szenior fitness teszt alapján történt. A szenior fitness teszteként ugyanaz a 34 önkéntes jelentkező teljesítette, akiket elvégeztük a testösszetétel-elemzéseket és előzetesen (online formában) kitöltötték az életmóddal kapcsolatos kérdőívet. Az FFFT teszt hat részből állt: 6 perces gyalogló teszt, székről felállás és elindulás, székről felállás, karhajlítás-nyújtás, vállízület hajlékonysága, alsó végtag ízületi lazasága.

A 6 perces gyalogló tesztet egy zárt sportcsarnokban 20 m × 5 m-es pályán kellett teljesíteni, egyszerre 3 ember volt mozgásban. A gyalogló teszt előtt 10-15 perccel megmértük mindenkinek a nyugalmi pulzusát és a teszt végén a terheléses pulzust is rögzítettük a Polar Team H7-es rendszer segítségével. A VO₂ max értékét a következő képlettel számoltuk ki:

férfiak: $111,33 - (0,42 \cdot \text{terheléses pulzus})$, nők: $65, 81 - (0,187 \cdot \text{terheléses pulzus})$ (McArdle et al. 1972).

Statisztikai elemzés

Az adatokat SPSS 24-es verzió (2019) programmal, leíró statisztikai kimutatással, valamint Spearman-féle korrelációs vizsgálattal elemeztük (Artusi et al. 2002). Szignifikáns eltérésnek fogadtuk el, ha $p \leq 0,05$ és $r \leq 0,01$.

Eredmények

Testösszetétel-elemzés

A vizsgálatban résztvevők átlag életkora $44,73 \pm 9,12$ év volt. A testtömeg 7 nőnek és 15 férfinak volt magasabb a normál értéknél, 1 férfinak pedig alacsonyabb volt a testtömege, mint a normál érték. A BMI átlaga a férfiaknál $27,26 \pm 3,26$ volt, ami magasabb a normál értéknél ($18,5-25 \text{ kg/m}^2$) (ELEF 2019), ugyanígy a BMI átlaga is $25,86 \pm 4,14 \text{ kg/m}^2$. A derék-csípő hányados a nőknél átlagos határértéken van ($0,85 \pm 0,67$ %), a normál érték (ELEF 2019): $0,75-0,85$. Ugyanez figyelhető meg a férfiaknál is, náluk a normál érték: $0,80-0,90$ (ELEF 2019); az átlag $0,85 \pm 0,67$ volt. A testzsír százalék 7 nőnél volt magasabb a megengedettnél (ez korosztályonként, testtömegtől, magasságtól függően eltérő lehet), 1 nőnek alacsonyabb volt, a többieknél átlagos volt ez az érték, a férfiaknál ugyanez az eredmény volt megfigyelhető (1. sz. táblázat).

	Férfi N=16	Nő N=18	Összesen N= 34
Életkor (év)	41,12±8,73	47,94±8,44	44,73±9,12
Testmagasság (cm)	181,50±9,59	166,55±5,77	173,55±10,80
Testtömeg (kg)	89,68±11,48	68,37±14,07	78,04±16,68
BMI (kg/m ²)	27,26±3,26	24,62±4,52	25,86±4,14
Testzsír százalék (%)	24,44±8,69	28,38±8,95	24,41±8,69
Derék-csípő hányados	0,85±0,67	0,85±0,67	0,87±0,07

1. sz. táblázat: Antropometriai adatok és testösszetétel

Forrás: Saját szerkesztés

Szenior Fitnessz Tesztek eredményei (FFFT) (Rikli–Jones 1999)

A FFFT tesztekben a legtöbb tesztnél átlagos teljesítményt nyújtottak mind a nők, mind a férfiak, kivéve a hátra nyúlás tesztben, ahol a férfiak átlag

eredménye: $-3,93 \pm 10,42$ cm, az összes átlag pedig $-0,85 \pm 8,78$ cm lett, ami nem számít jónak (0 vagy pozitív eredményt kellett volna produkálni), ez vállizületi mozgékonyosság korlátozottságára utal. A 6 perces gyalogló tesztben mindkét nem elmaradt az elvárt távtól (2. sz. táblázat).

Tesztek	Férfi N=16	Nő N=18	Összesen N=34
Székről felállás és elindulás (perc)	4,85±0,61	5,26±0,44	5,07±0,56
Székről felállás (db)	22,55±5,54	22,88±6,53	22,70±6,00
Karhajlítás (db)	29,06±5,10	29,11±5,08	29,08±5,10
Ülő hajlékonysági teszt jobb láb (cm)	2,93±11,07	4,47±13,76	3,75±12,40
Ülő hajlékonysági teszt bal láb (cm)	3,25±10,05	4,58±12,73	3,95±11,40
Hátra nyúlás (cm)	-3,93±10,42	1,88±6,08	-0,85±8,78
6MWT (m)	675,93±75,95	625,05±59,05	649,00±71,29
6MWT elvárt táv (m)	865,99±73,44	738,95±68,13	798,73±94,79

2. sz. táblázat: Szenior Fitnessz Tesztek

Forrás: Saját szerkesztés

Korrelációs vizsgálat

A vizsgálathoz a Spearman-féle korrelációs analízist (Artusi at al. 2002) használtuk, amely megmutatja, hogy milyen mértékben határozza meg az egyik változó nagysága a másik változó nagyságát, valamint, hogy van-e összefüggés két változó között. Amennyiben van, milyen annak erőssége és iránya.

Az életkor és a testzsír százalék közötti korreláció $r=0,56$, $p<0,001$ (közepes erősségű, pozitív irányú), a testmagasság és a testtömeg között $r=0,65$; $p<0,001$ (közepes erősségű, pozitív irányú); a testtömeg és a BMI között $r=0,85$, $p<0,001$ (erős összefüggés, pozitív irányú); a testtömeg és a derék-csípő között $r=0,72$, $p<0,001$ (erős összefüggés, pozitív irányú) (3. sz. táblázat).

Spearman-féle korrelációs		életkor (év)	testmagasság (cm)	testtömeg (kg)	BMI (kg/m ²)	testzsír százalék (%)	DCS hányados
életkor (év)	korrelációs együttható	1,00	-0,46**	-0,06	0,20	0,56**	0,23
	szignifikancia	.	0,006	0,71	0,25	<0,001	0,17
testmagasság (cm)	korrelációs együttható	-0,462**	1,000	0,65**	0,22	-0,56**	0,13
	szignifikancia	0,006	.	<0,001	0,21	<0,001	0,43
testtömeg (kg)	korrelációs együttható	-0,066	0,65**	1,000	0,85**	-0,04	0,72**
	szignifikancia	0,71	0,00	.	<0,001	0,79	<0,001
BMI (kg/m ²)	korrelációs együttható	0,20	,220	0,85**	1,000	0,27	0,86**
	szignifikancia	0,25	0,21	0,00	.	0,11	0,00
testzsír százalék (%)	korrelációs együttható	0,56**	-0,56**	-0,04	0,27	1,00	0,48**
	szignifikancia	<0,001	0,001	0,79	0,11	.	0,003
DCS hányados	korrelációs együttható	0,23	0,138	0,72**	0,86**	0,48**	1,00
	szignifikancia	0,17	0,43	0,00	0,00	0,003	.

3. sz. táblázat: Korreláció antropometriai adatok között

Forrás: Saját szerkesztés

** Korrelációs szignifikancia 0,01

6 perces gyalogló teszt

A 6MWT tesztben a férfiak átlagban 675,93±75,95 métert, a nők 625,05±59,05 métert teljesítettek, az összesített átlag 649,00±71,29 volt (4. sz. táblázat). Mindkét nem elmaradt az elvárt távtól (F: 865,99±73,44 m; N: 738,95±68,13 m). Az elvárt táv kiszámítása a

következő képlettel történt: $218 + 5,4 \times \text{testmagasság (cm)} - 5,32 \times \text{év (év)} - 1,8 \times \text{testtömeg (kg)} + 51,31 \times \text{nem}$; 1:férfi, 0:nő (Troosters–Gosselink–Decramer 1999).

A férfiak relatív VO₂ max értéke átlagban 41,17±4,36 ml/kg/perc volt, a nőké 38,87±3,94 ml/kg/perc, a férfiaké: 43,75±3,30 ml/kg/perc volt. Mind a 6MWT, mind a VO₂ max értéke elmaradt az elvárttól, ez azt jelenti, hogy a vizsgált alanyok állóképessége nem megfelelő.

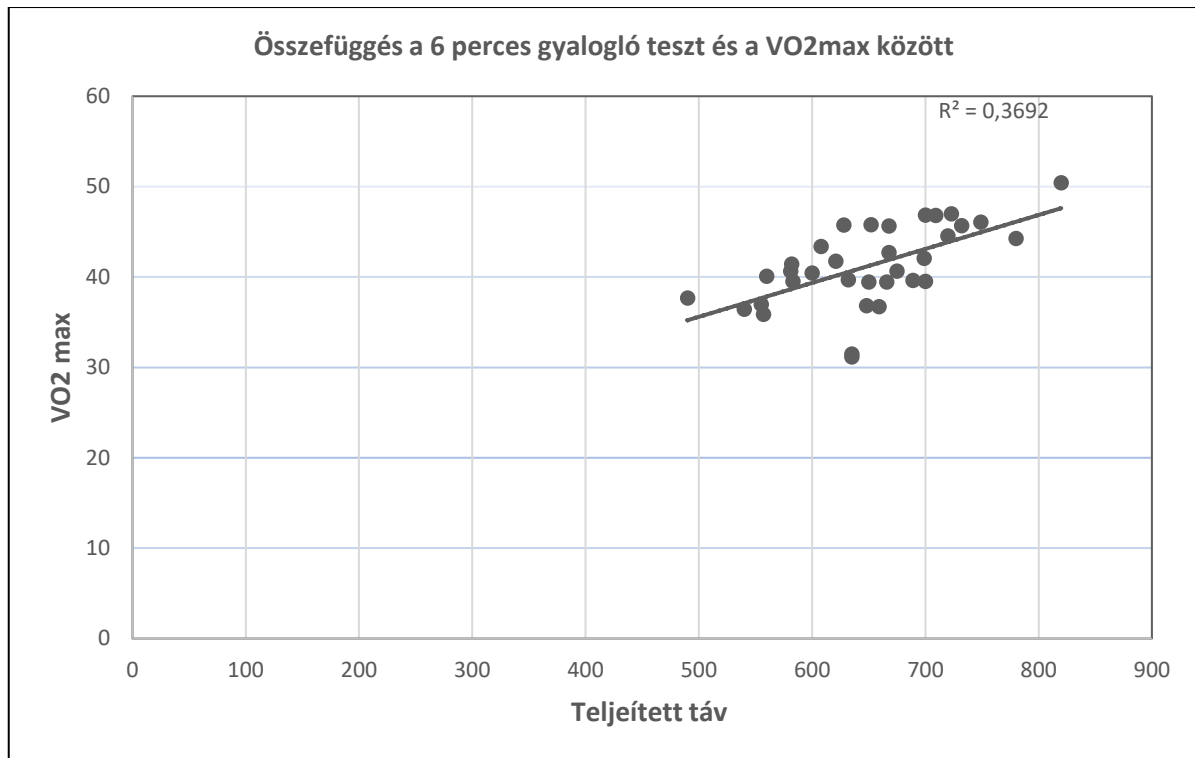
	Férfi N=16	Nő N=18	Összesen N=34
6 MWT (m)	675,93±75,95	625,05±59,05	649,00±71,29
Elvárt táv (m)	865,99±73,44	738,95±68,13	798,73±94,79
Relatív VO ₂ max (ml/kg/perc)	43,75±3,30	38,87±3,94	41,17±4,36

4. sz. táblázat: Hat perces gyalogló teszt leíró statisztikai táblázata

Forrás: Saját szerkesztés

A 6MWT tesztben a legjobban teljesítő alany (férfi) 820 métert gyalogolt és a VO₂ max értéke 50,42 volt, a legrosszabbul teljesítő résztvevő (nő) 490 métert teljesített, a VO₂ max értéke 39,69 volt. A korrelációs

összefüggés a 6 perces gyalogló teszt és a VO_{2max} között: $r=0,591$, $p \leq 0,001$ (közepes erősségű, pozitív irányú) (1. sz. grafikon).

1. sz. grafikon: Korreláció a 6 perces gyalogló teszt és a $VO_{2\max}$ között

Forrás: Saját szerkesztés

Életmóddal kapcsolatos kérdőív (ELEF 2019)

A vizsgálatban résztvevők önértékelése, vélt egészsége (a háztartási költségvetés és az életkörülmény adatai alapján)

A megkérdezettek 61,8%-a jónak ítélte meg, 20,6% kielégítőnek, 17,6% nagyon jónak vélte egészségi állapotát. Ezzel összefüggésben a jövedelmük alapján 55,8% megfelelőnek ítélte, 29,4% jónak, 2,9% nagyon jónak és 8,8% rossznak vélte háztartásuk anyagi helyzetét. Összehasonlítva ezt az eredményt az Európai Lakossági Egészségfelmérés eredményeivel (ELEF 2021), ugyanez a korosztály (35-44 év) 76% -a nagyon jónak (ehhez képest elmaradnak az általunk vizsgált alanyok), 20% megfelelőnek és 3% rossznak értékelte az egészségi állapotát. Figyelembe kell azonban venni, hogy az ELEF jóval nagyobb mintát vizsgált.

Az egészségi állapot önértékelésével összefüggésben is érvényes az az általános szabályszerűség, hogy az iskolázottabbak, illetve a magasabb jövedelemmel rendelkezők gyakrabban nyilatkoznak pozitívan erről,

mint az iskolázatlanabbak, illetve az alacsonyabb jövedelemből élők (ELEF 2021).

Krónikus betegségek előfordulása, korlátozottság

Magyarországon 2010 óta mindkét nemre vonatkozóan kismértékű, 4 százalékpontos növekedés következett be a krónikus betegségeket illetően. 2018-ban a krónikus betegek aránya 3 százalékponttal magasabb, mint az uniós átlag, ennek ellenére az EU tagállamai között Magyarország abba a negyedbe tartozik, ahol a legnagyobb a krónikus betegek aránya, és a V4-ek között fajlagosan nálunk nyilatkozott a legtöbb ember úgy, hogy tartós egészségi problémája van (ELEF 2021: 5).

Az általunk vizsgált alanyok 41,2%-a nyilatkozott úgy, hogy van hosszantartó betegsége, 11,8%-nak van valamilyen korlátozottsága, ami nem súlyos, ebből 17,6%-nál legalább 6 hónapja fennáll ez a korlátozottság.

A felnőtt népesség leggyakoribb egészségi problémája a magasvérnyomás-betegség (KSH 2016). Az elmúlt két évtizedben évente mindig 1-2%-kal több a beteg, és a magas vérnyomás 2019-ben a 19 éves és annál idősebb embereknek mintegy négytizedét érintette. Az

EU-ban Magyarország lakosságát sújtja legnagyobb mértékben ez a betegség, az összehasonlításra lehetőséget adó 15 éves és annál idősebbek korcsoportjában 80%-kal nagyobb a magasvérnyomás-betegek aránya (32%), mint a közösségi átlag (21%) (ELEF 2021).

A keringési rendszer betegségei közül fontos kiemelni az ischaemiás szívbetegségeket – részben a betegek viszonylag nagy száma miatt, részben pedig azért, mert minden negyedik halálesetnek ez az oka. A 19 éves és annál idősebbek 15%-át érinti a betegség, de a 45–54 éves korcsoportban jelenik meg először nagyobb számban, az ilyen korúak 6%-át sújtja. A 75 éves vagy annál idősebbek között már átlagosan minden második embert elért a betegség. 2011-től 2 százalékponttal nőtt a betegek aránya (ELEF 2021).

2019-ben 401 ezer főt tartottak nyilván rosszindulatú daganatos betegséggel, a számuk 2011 óta közel 50%-kal nőtt. Összességében a felnőtt lakosság 5%-a szenved rosszindulatú daganatos betegségben.

A magas vérnyomást követően a gerincbántalmak sújtják a legtöbb embert, gyakran okoznak munkaképtelenséget, és sokszor vezetnek mozgáskorlátozottsághoz. A tekintett periódusban számuk duplájára nőtt, és 2019-ben már több mint 2,3 millió főt tartottak nyilván a háziorvosok ezzel az egészségügyi problémával (ELEF 2021).

A hazai felnőtt lakosság 14%-a szenved cukorbetegségben, 2011-től ez az arány 3 százalékponttal nőtt.

A válaszolók által leggyakrabban előforduló betegség az asztma volt (8,8%), ezt követi a magas koleszterin szint (5,9%), ugyanilyen arányban írták az allergiát (szénanátha, ekcéma, ételallergia, egyéb). Ezen kívül a vizsgálatban résztvevők a magas vérnyomást, az arthrosist, a derék vagy hátfájást, vagy egyéb krónikus hát vagy gerincproblémát, a nyaki fájdalmat vagy egyéb krónikus nyaki gerincproblémát soroltak fel.

Az egészséget befolyásoló kockázati tényezők

Az Egészségügyi Világszervezet szerint naponta legalább 400g zöldséget vagy gyümölcsöt (azaz 5 adagot) (WHO 2020) ajánlott megenni. Az MDOSZ ajánlásában viszont, az ún. okos tényéren (MDOSZ 2021) a naponta elfogyasztott étel fele zöldség vagy gyümölcs, ami napi 4 vagy annál több adagot jelent. 2019-ben a magyarországi 15 éves és annál idősebb lakosság közel hattizede mindennap evett gyümölcsöt, de zöldséget a fele sem. A 2014. évi adatok szerint a naponta gyümölcsöt fogyasztók aránya tekintetében Magyarország a mediterrán országokkal együtt az uniós államok között a legnagyobb gyakoriságú negyedbe tartozik. A V4-ekkel összehasonlítva itt eszik az emberek legnagyobb része mindennap gyümölcsöt. A zöldségfogyasztás napi

gyakorisága szempontjából az EU középmezőnyébe tartozunk, de az átlagot nem érjük el. A V4-országok között csak Lengyelországban magasabb a napi rendszerességgel zöldséget, salátát evők aránya. A zöldség-gyümölcs adagok számát figyelembe véve Magyarország azon országok közé tartozik, ahol kevesen fogyasztanak naponta legalább öt adagot. A napi adagokat tekintve az emberek 8%-ának fogyasztási szokása felel meg a WHO-kritériumnak, az okos tényér feltételeinek pedig 18%-uké, és ebben a vonatkozásban a nők határozott előnyben vannak a férfiakkal szemben (21, illetve 15%) (ELEF 2021).

Az általunk megkérdezettek 8,8%-a írta, hogy soha nem fogyaszt gyümölcsöt, 2,9% ritkábban, mint hetente egyszer, 8,8% hetente 1-3 alkalommal, 23,5% hetente 4-6 alkalommal, 20,6% naponta egyszer, 29,4% naponta többször. 32,5% fogyaszt napi egy adag gyümölcsöt, 20,6% 2 adagot és 11,8% 3 adagot. Ez elmarad a WHO és az MDOSZ ajánlásától is.

A friss, fagyasztott, szárított vagy konzerv zöldség és gyümölcs fogyasztását kiegészíthetik a hozzáadott édesítőszerrel, vitamint, ásványi anyagokat nem tartalmazó, 100%-os gyümölcs- vagy zöldséglevél, amelyekből a 15 éves és annál idősebb emberek harmada iszik legalább hetente, 8% naponta. Ezt a férfiak némileg gyakrabban fogyasztják, mint a nők, továbbá mindkét nemnél a 15–24 évesek fele, az 55 évesek és annál idősebbek esetén viszont már csak negyede étrendjének része legalább heti rendszerességgel. A 100%-os zöldség- és gyümölcslé az iskolázottabbak, illetve a magasabb jövedelműek között népszerűbb (ELEF 2021).

A válaszadók 41,2%-a írta, hogy egy adag friss, fagyasztott, szárított vagy konzerv zöldséget és gyümölcsöt fogyaszt naponta, 17,6% kettő adagot és 5,9% három adagot. 100%-os zöldség- és gyümölcslevet 47,1%-uk fogyaszt hetente legalább egyszer, 8,8%-uk heti 1-3, illetve 4-6 alkalommal, csak 2,9%-uk naponta és 32,4%-uk soha, ez utóbbi nagyon nagy arány.

A magyarországi 15 éves és annál idősebb lakosság közel ötöde követ speciális étrendet, 19 közülük minden negyedik egyszerre többet is. A szokásostól eltérő táplálkozási magatartások a rosszabb egészségi állapotúakra és az iskolázottság, illetve jövedelem szerint magasabb társadalmi státuszúakra jellemzők. A diétázás több mint kétszer gyakoribb a krónikus betegek között, mint a lakosság másik részében, illetve a felsőfokú iskolai végzettségűek körében azokhoz képest, akik legfeljebb alacsonyfokú végzettséggel rendelkeznek (egyformán 12, illetve 25%). Speciális étrend követése jobban jellemzi a nőket, mint a férfiakat (21, illetve 16%) (ELEF 2021). A vizsgálatban résztvevők nagyobb része (73,5%) válaszolta, hogy nem követ semmilyen speciális étrendet, 8,8% laktózmentes, 5,9% energiaszegény, 2,9% diabetikus és gluténmentes étrendet.

Testmozgás

A WHO globális éttrend, testmozgás és egészségügy stratégiája (WHO 1985) megállapítja, hogy szilárd bizonyítékok állnak rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy megfelelő fizikai aktivitás esetén csökken a halálozás, a szívkoszorúér-betegség, a magas vérnyomás, a sztrók, a 2. típusú cukorbetegség, a metabolikus szindróma, a vastagbél- és emlőrák, valamint a depresszió bekövetkezésének valószínűsége; kisebb a csípő- és a gerincscsont törésének kockázata; jobb a szív- és légzőrendszeri, valamint az izomerőnlét esélye; könnyebben lehet megtartani az testsúlyt, egészségesebb a testtömeg és a testösszetétel.

A WHO ajánlása szerint a felnőtteknek hetente legalább 150 percnyi közepes intenzitású, vagy legalább 75 perc erőteljes intenzitású aerob fizikai tevékenységet kell végeznie (ELEF 2021).

2019-ben az öt évvel korábbiakhoz képest egyértelműen romlott a helyzet: a legalább 15 évesek 54%-a egyáltalán nem sportol, és mindössze 23% végez legalább heti 150 perc szabadidős testmozgást. A 15–24 éves férfiak több mint a fele tesz eleget ennek a feltételnek, az azonos korú nőknek azonban csak harmada. Az életkor emelkedésével közel lineárisan csökken az arányuk, és egyúttal eltűnik a nemek eltérő aktivitása (ELEF 2021).

A kérdésekre válaszolók összesen 307,94 percet sportolnak átlagosan, tehát ez megfelel a WHO követelményeinek, sőt átlagon felüli.

Dohányzás

A 15 éves és annál idősebbek 6, a férfiak 9, a nők 4%-a naponta legalább 20 szál cigarettát szív el. A WHO (WHO 2021) szerint a dohányzás a fogyasztók felének az életét követeli, évente a világban több mint 8 millió ember halála a dohányzással hozható összefüggésbe. E halálesetek közül több mint 7 millió a dohányzás közvetlen következménye, míg körülbelül 1,2 millió nemdohányzó halálát a másodlagos füstnek való kitettség okozza. Jelenleg a 15 éves és annál idősebb lakosság 27%-a dohányzik, 1,7%-a több mint egy éve, 1%-a kevesebb mint egy éve abbahagyta a dohányzást. A lakosság egynegyede napi rendszerességgel dohányzik. Ezek az adatok azt mutatják, hogy 5 év alatt a magyarországi népesség átlagos dohányzási szokásai nem változtak (ELEF 2021).

Az általunk felmért dolgozók közül csak hárman írták, hogy dohányoznak (2 férfi, 1 nő), hatan már több, mint egy éve abbahagyták a dohányzást, a többiek soha nem dohányoztak, ez az országos átlaghoz képest nagyon jó arány.

Alkoholfogyasztás

A WHO megállapítása szerint az alkoholfogyasztás világszerte évente 3 millió halálesethez, valamint több millió ember fogyatékoságához és egészségromlásához vezet. Összességében a káros alkoholfogyasztás okozza a betegségek globális terhének (Lönnroth et al 2008) 5, a férfiak esetében 7, a nők esetében 2%-át.

A veszélyes alkoholfogyasztást tekintve a Magyarországon élő férfiak (6%) az uniós tagállamok rangsorában a 23. helyet foglalják el, a nők (1%) a kilencedik helyen helyezkednek el, azaz a férfiak szempontjából a terheltebb, a nőknél viszont a kevésbé érintett országok közé tartozunk (Lönnroth et al. 2008). Nagyivónak nevezzük azokat a férfiakat, akik hetente több mint 14 pohár, és azokat a nőket, akik hetente több mint 7 pohár szeszes italt fogyasztanak el, valamint azokat, akikkel legalább hetente előfordul, hogy egy alkalommal megisznak legkevesebb 1 liter bort, vagy 2 dl röviditalt, vagy 2 liter sört vagy cidert. Egy pohár szeszes ital = 5dl sör/cider vagy 2dl bor vagy 5cl rövidital.

A megkérdezettek 11,8%-a fogyaszt heti 3-4 alkalommal alkoholt, 17,6%-a heti 1-2 nap, 23,5%-a havonta 2-3 nap, 14,7%-a havonta egyszer és 32,4%-a ritkábban, mint havonta egyszer (férfiak és a nők aránya nagyjából megegyezik mindegyik esetről).

Szűrővizsgálatokon való részvétel

Az emlőrák – a tüdőrák után – a nők leggyakoribb daganatos megbetegedése. A 2018-as adatok szerint százezer nő 249 életévet veszít el a potenciális 70 évből ennek a betegségnek a következtében. A magyar egészségügyi hatóságok a megbetegedés legnagyobb kockázatának kitett, 45–64 éves női korosztálynak két évente ajánlják a szűrővizsgálaton való részvételt (ELEF 2021). Az érintett női korosztály 86%-a élete során vett már részt mammográfiás vizsgálaton, 37%, illetve mintegy hattizede a javasolt időintervallumban végeztette el a tesztet (ELEF 2021).

A válaszadó nők közül 6-an voltak az elmúlt 1 évben mammográfia szűrésen, 6-an több, mint 1 éve, de 2 éven belül, 1 nő több, mint 3 éve volt szűrésen. Az általunk vizsgált csoportban 18-ból 5 nő, vagyis 27,7% nem volt még soha mammográfia vizsgálaton, ez elmarad az országos átlagtól. Aki volt szűrésen, mindenki állami szolgáltatást vett igénybe.

13-an voltak az elmúlt 12 hónapban méhnyakrák szűrésen; 3 nő több, mint 2, de 3 éven belül; 1 nő több, mint 1, de 2 éven belül és 1 ember több, mint 3 éve.

A prosztatatarák évente közel másfél ezer személy halálát okozza, és már a 40-es éveikben járó férfiakat sújtó halálokok között megjelenik. A Semmelweis Egyetem Urológiai Klinikája azt javasolja, hogy a férfiak 45 éves kortól vegyenek részt szűrővizsgálaton.

Szakemberek szerint (Szabó et al. 2021) ezt a tesztet évente szükséges megismételni. A 15 éves és annál idősebb férfiaknak mindössze 30%-a járt élete során prosztataszűrésen, a nagyobb kockázatnak kitett 45. évüket már betöltötteknek is csak mintegy fele (ELEF 2021).

Az általunk megkérdezett férfiak 5-en voltak az elmúlt 12 hónapban prosztatarák szűrésen; 4-en több, mint 1, de 2 éven belül; 1 férfi több, mint 2, de 3 éven belül; 1 ember több, mint 3 éve; 5-en soha nem voltak még ilyen szűrésen. Ez nagyjából megfelel az országos átlagnak.

Hazánkban a vastagbélrák a második leggyakrabban előforduló rosszindulatú daganatos megbetegedés, évente több mint 3 ezer ember halálához vezet. Leginkább a 40. életév után jelentkezik, de jellemzően 50 és 70 éves kor között a legmagasabb az előfordulási gyakorisága, utána fokozatosan csökken. Az egészségügyi hatóságok ebben a korcsoportban kétlépcsős szervezett szűrővizsgálatot végeznek, amelynek első része a székletvérvizsgálat, a második a szükség esetén végzett vastagbél-tükrözés. A teszt javasolt periodicitása legfeljebb két év (ELEF 2021). Az 50–69 évesek 16%-ánál végeztek székletvérvizsgálatot az adatfelvételt megelőző két évben. Ebben a tekintetben nincs különbség a férfiak és a nők között. Az 55 éves és annál idősebbekre vonatkozó becsült arány 17%, ami azt jelzi, hogy ebben a korcsoportban gyakrabban veszik igénybe a szűrés lehetőségét, mint a fiatalabbak (11%) (ELEF 2021).

Az általunk megkérdezett nők 50% -a (9) volt már életében székletvizsgálaton, ebből 8-an több, mint 3 éven belül, 1 nő 1 éven belül; a többiek még soha nem. 4 nő volt már vastagbél-tükrözésen életében, a többiek soha. A férfiak közül a 16-ból 9-en voltak már székletvizsgálaton (több, mint 50%), vastagbél-tükrözésen viszont csak 1 ember volt közülük. (A székletvizsgálaton való részvétel megfelelő arányú, a vastagbél-tükrözésen való részvétel összességében nem marad el az országos átlagtól).

Legfőbb okok, amiért nem vették igénybe az orvosi ellátást

Nemzetközi összehasonlításban a magyar lakosságból azok aránya, akik orvosi vizsgálat vagy kezelés iránti kielégítetlen szükségletéről számolnak be az EU-átlag bő másfélszerese (ELEF 2021).

A magyarországi lakosság egészség-magatartását illetően aggodalomra ad okot, hogy az unióban hazánk lakossága a második „legtürelmesebb”, vagyis Lettország után Magyarországon halogatják a legtöbben az orvoshihoz fordulást azért, mert abban bíznak, hogy maguktól meggyógyulnak (ELEF 2021). A megghiúsulás

okai között az idő hiánya tekintetében a négy legnagyobb kockázatnak kitett ország között vagyunk, kétszer annyi magyarországi személy említette ezt legfontosabb okként, mint átlagosan az EU-ban (ELEF 2021).

Az általunk megkérdezettek 17,6%-a válaszolta, hogy az elmúlt egy évben előfordult már, hogy később jutott hozzá egészségügyi szolgáltatáshoz, 5,9% anyagi okok miatt nem jutott hozzá a szükséges orvosi ellátáshoz, ugyanennyien nem engedhették meg maguknak a fogorvosi ellátást, 2,9% nem tudta kiváltani a gyógyszerét, 38,2% nem engedhette meg magának a mentáthigiénias ellátást.

Összefoglalás, következtetések

Összegzésként megállapítható, hogy a vizsgálatban résztvevő Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak fittségi állapota nem megfelelő, amely igazolja a korábbi kutatások által is kimutatott eredményeket az egész magyar lakosságra vonatkozóan. Erre utalnak az antropometriai mérések, a testösszetétel-elemzések, valamint a FFFT tesztek, különösen a 6 perces gyalogló teszt eredményei. Fontos, hogy a fizikai-egészségügyi állapot szorosan összefügg az egyén életmódjával, táplálkozási szokásaival, a rendszeres mozgással, pihenéssel, a dohányzás, az alkohol és a drogfogyasztással. Ezek pedig nagymértékben befolyásolják a rizikófaktorok kialakulását: túlsúly, magas vérnyomás, cukorbetegség, egyéb ízületi problémák (hát-, térd-, derékfájás) (Gordos–Nagy 2021).

Az Országos Rendőr-főkapitányság dolgozóinak életmódjára vonatkozó kérdőíves felmérésből kimutatható, hogy életmódjuk egyértelműen összefüggésben van jelenlegi fizikai állapotukkal.

Meg kell említenünk, hogy a mérésen és a fittségi teszteken résztvevők a helyszínen szóban kaptak egy rövid elemzést eredményeikről, illetve ezt követően írásban is biztosítottunk számukra egy pontos elemzést a tesztek eredményeiről, továbbá gyakorlati és étkezési tanácsokat azzal kapcsolatban, hogy hogyan tudnak javítani jelenlegi fittségi állapotukon.

A kutatással kapcsolatos további céljaink között újabb mérések és tesztek elvégzése szerepel, valamint az életmódhoz kapcsolódó kérdőívek kiértékelése, ezen kívül Magyarország felnőtt lakosságát jellemző reprezentatív minta felállítása, amelynek segítségével konkrét következtetéseket vonhatunk le azzal kapcsolatban, hogy milyen összefüggés van a felnőttkorúak fittségi állapota és jelenlegi életmódja között. Célunk, hogy a felmérés paramétereire alapján tanácsokat, javaslatokat fogalmazzunk meg az eredmények hosszú távon történő javítására vonatkozóan (Gordos–Nagy 2021).

Irodalomjegyzék

- Artusi, P. – Verderio, P. – Marubini, E. (2002) Bravais-Pearson and Spearman correlation coefficients: Meaning, Test of hypothesis and confidence interval. *The International Journal of Biological Markers*, 18. pp. 148–151., DOI: [10.1177/172460080201700213](https://doi.org/10.1177/172460080201700213)
- Chetta, A. et al. (2006) Reference values for the 6-min walk test in healthy subjects 20–50 years old. *Respiratory Medicine*, 100. pp. 1573–1578.
- Európai Lakossági Egészségfelmérés validált kérdőív (2021). Központi Statisztikai Hivatal. 2021. https://www.ksh.hu/elef/elef2019_kerdoiv.pdf [Letöltve: 2022.02.25.].
- Európai Lakossági Egészségfelmérés (2019). Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel31002_1.pdf [Letöltve: 2022.02.25.].
- Gordos, M. – Nagy, Á. V. (2021) Correlation between the fitness level and quality of life of adults. *Sports Science Studies and Research Reports*, pp. 71–86. <https://dieta.org.hu/content/testmozgas-fittsegert-es-egeszsegert> [Letöltve: 2022.02.25.].
- Healthy diet (2020). WHO. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet> [Letöltve: 2022.02.25.].
- Kheireddine, M. B. et al. (2016) 6-Min walk-test data in healthy North-African subjects aged 16–40 years. *Egyptian Journal of Chest Diseases and Tuberculosis*, pp. 349–60.
- Kopkáné, P. J. (2009) A rendszeres testmozgás jelentősége a fizikai és mentális öregedési folyamatok lassításában. *Kalokagathia*, XLVIII. pp. 12–25.
- Kopkáné, P. J. et al. (2014) Physical activity based intervention program on health, bonemineraldensity and fitness status patient over 60 years of age. *Biomedical Human Kinetics*, pp. 690–98.
- Lönnroth, K. et al. (2008) Alcohol use as a risk factor for tuberculosis – a systematic review. *BMC Public Health*, 8.
- McArdle, W. D. et al. (1972) Reliability and interrelationships between maximal oxygen uptake, physical work capacity and step test scores in college women. *Medicine and Science in Sports*, Umb. 4. pp. 182–186.
- Okostányér – Új magyar táplálkozási ajánlás (2021). Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége.
- OLEF 2000 felmérés. (2002) *National Center for Epidemiology*, 1–12.
- Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (A háziorvosi morbiditási adatgyűjtés) (2016). Központi Statisztikai Hivatal.
- Szabó, B. (2021) Health behavior of Hungarian prostate cancer patients. *Orvosi Hetilap*, 162 (10). pp. 383–39. DOI: [10.1556/650.2021.31956](https://doi.org/10.1556/650.2021.31956).
- Shields, M. (2010) Fitness of Canadian adults: Results from the 2007–2009. Canadian Health Measures Survey. *Health Reports*, 21. pp. 21–35.
- Surján Gy. (2013) *Egészségtudományi Fogalomtár*. Állami Egészségügyi Ellátó Központ.
- Szabó, G. – Susánszky, É. – Szántó, Zs. (2013) Magyarország közérzete – 25 év lelkiállapot tükrében. http://www.hungarostudy.hu/files/magyarorszag_kozerzete_teljes2.pdf [Letöltve: 2022.02.25.].
- Targets for health for all (1985). WHO.
- Troosters, T. – Gosselink, R. – Decramer, M (1999) Six minute walking distance in healthy elderly subjects. *European Respiratory Journal*, 14. pp. 270–274. DOI: [10.1034/j.1399-3003.1999.14b06.x](https://doi.org/10.1034/j.1399-3003.1999.14b06.x)
- WHO report on the global tobacco epidemic 2021: addressing new and emerging products (2021). WHO.
- World Health Organization data. Life expectancy at birth (years) (2016). WHO.
- Rikli, R. E. – Jones, C. J. (1999) The development and validation of a functional fitness test for community-residing older adults. *Journal of Aging and Physical Activity*, 7. pp. 129–161.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a Belügyminisztériumnak, hogy lehetővé tette számomra, hogy a pályázat keretein belül tudományos munkát végezhettem, továbbá köszönöm instruktoremnek, dr. Sipos Edinának támogatását, valamint témavezetőmnek, Wilhelm Mártának segítségét a kutatói tevékenységem során.

A jövőálló Egységes Digitális Rádió-távközlő Rendszer (EDR) információbiztonsági kérdései

Information security issues for a future-proof EDR system

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.53793/RV.2022.1.4](https://doi.org/10.53793/RV.2022.1.4)

Absztrakt

Kutatásom célja bemutatni, hogy a jövőálló EDR rendszer (Egységes Digitális Rádió-távközlő Rendszer) milyen biztonsági kihívásokkal kell, hogy szembenézzon a jelen és a jövőbeli információbiztonsági környezet, a használandó 5G technológia használata, valamint a piaci alapú mobilszolgáltatók esetleges bevonása miatt.

KULCSSZAVAK: EGYSÉGES DIGITÁLIS RÁDIÓ-TÁVKÖZLŐ RENDSZER (EDR), INFORMÁCIÓ BIZTONSÁG, KIBERBIZTONSÁG

Abstract

The aim of my research is to show what security challenges the future EDR (Unified Digital Radiocommunication System) will face due to the current and future information security environment, the 5G technology to be used, and the possible involvement of public mobile operators.

KEYWORDS: UNIFIED DIGITAL RADIO COMMUNICATIONS SYSTEM (EDR), INFORMATION SECURITY, CYBERSECURITY

Bevezetés

Az információs társadalom és a kritikus infrastruktúrákat veszélyeztető fenyegetések egyre nagyobb kihívások elé állítják a közrendvédelmi és katasztrófavédelmi, azaz a készenléti szolgálatokat. Ahhoz, hogy ezek a szervezetek minél hatékonyabban láthassák el feladatukat, szükséges, hogy az infokommunikációs hálózatuk is megfeleljen a mai kor magas követelményeinek.

Az EDR hálózat által jelenleg nyújtott hangalapú kommunikáción túl szükség lesz a készenléti szolgálatok feladatainak ellátásához az EDR hálózat korlátozott adatátviteli képességének növelésére, ehhez a szélessávú EDR rendszer megtervezésére és kivitelezésére. Korábbi cikkemben, a Rendvédelem folyóirat 2021/3-es lapszámban (Kardos 2021) bemutattam az EDR rendszer továbbfejlesztési lehetőségeit, mely alapvetően az 5G technológia használatán alapul. Jelen cikkemben az 5G technológián alapuló, jövőálló EDR rendszer információbiztonsági kérdéseit tekintem át. Az információbiztonsági aspektusokat külön vizsgálom a jelenleg üzemelő EDR rendszer, valamint a bevezetni kívánt EDR 2.0/3.0 összehasonlításán keresztül, ezen rendszerek nagymértékű koncepcionális eltérése okán. Ebben a cikkben leggyakrabban az információbiztonság szót

használok, mellyel nagymértékben megegyezik a kiberbiztonság fogalma, melyet szintén használni fogok.

A jelen kor információbiztonsági kihívásai és megfontolásai

Nagy változások történtek az információbiztonság, a komputerbiztonság kapcsán az elmúlt években. Míg korábban a biztonság nem, csupán a megbízhatóság volt alapvető cél, ma már elengedhetetlen egy rendszer teljes életciklusán keresztül, a tervezéstől a beszerzésen át, és az üzemeltetés során is alapvetően alárendelni folyamatainkat a biztonságoknak. Ebből adódóan a jövőálló EDR rendszer kialakításakor is szükséges az alábbi, a teljes hálózati biztonságot lefedő megfontolásokat is figyelembe venni:

1. Átfogó és kockázatalapú biztonsági intézkedések;
2. Szakadatlan folyamatnak tekinthető, mely magában foglalja:
 - a) Beszállítók kiválasztását – hálózati elemek előállítását – hálózatok üzemeltetését (a teljes élettartam alatt);
 - b) Nem technikai tényezők figyelembevételét – a beszállító kockázati profiljának kialakításakor;
 - c) Nemzetbiztonsági szempontok figyelembevételét;

- d) Beszállítói lánc és beszállítótól való függés minimalizálását;
- e) Életcikluson átívelő biztonsági megfontolások figyelembevételét a szabványosítás, fejlesztés, bevezetés és üzemeltetés során.

Az EDR rendszert üzemeltető Pro-M Zrt. tervei szerint (Pro-M Zrt. közléstől fejlesztési stratégia 2019) a szélessávú készenléti rendszer az alábbi két fázisban valósul meg:

1. EDR 2.0 – Szélessávú adatszolgáltatás a TETRA hang mellett
2. EDR 3.0 – Hang és adatszolgáltatás 3GPP szabványos szélessávú hálózaton (4G/5G).

2025-ig cél a megfelelő önálló, dedikált 4G/5G rádiós hálózat (RAN) kiépítése, a TETRA rádiós hálózat integrációja és a forgalom áterhelése elsődlegesen a dedikált rádiós hálózatra, a publikus rádiós hálózat igénybevétel fenntartása ad-hoc igények kielégítésére.

A jelenlegi EDR rendszer és a jövőbeli EDR 2.0/EDR 3.0 rendszer rövid összehasonlítása

Mik az eltérések?

A jelenlegi EDR rendszert és a jövőbeli EDR 2.0/EDR 3.0 rendszert összehasonlítva az egyik fő eltérés a használat módja, a másik az információk köre és élettartama, a harmadik a technológia kommerciális volta, a negyedik az üzemeltetés kérdése. Ezeket fejtem ki részletesen a következőkben.

A legfontosabb megérteni, hogy az eddigi zárt, speciális hardware és software elemeket felváltja – többek között a költséghatékonyság miatt – a piaci, nyílt, „bárki által elérhető” HW és SW (a rövidítések értelmezése az 1. táblázatban). Ez alapvető hozzáállásbeli változtatást igényel a teljes életcikluson át (tervezés, beszerzés, kivitelezés és üzemeltetés) során. Ez összecseng az információbiztonság holisztikus szemléletével, mely az utóbbi években nyert teret.

Mire fogjuk használni az új generációs szélessávú EDR rendszert?

A hangalapú információtovábbítás mellett megjelenik, és alapvető lesz a képi információ és adatátvitel is. Nagy a változás, mert eddig a hang alapú információ érvényessége lényegesen korlátozottabb volt: egy kiadott parancs akkor, a kiadás pillanatában fontos

információ, évekkel később a bizonyító erőn kívül kevésbé hordoz védendő információt. A jelentős mennyiségű adattovábbítás nagy változást okoz. Az EDR rendszer felhasználói vélhetően jelentős mennyiségű védendő, szenzitív, akár személyes, különleges adatot is forgalmazni fognak. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a rögzítést/behallgatást/hozzáférést biztosítani szükséges, a probléma még nagyobb. Ráadásul, ha a hálózat bizonyos elemeit publikus mobilszolgáltatók birtokolják, vagy akár csak üzemeltetik, látható, hogy a problémák hatványozódnak.

Hogy és milyen elemekből épül fel az új generációs szélessávú EDR rendszer?

Fontos kihangsúlyozni, hogy az országos lefedés költséghatékony biztosíthatósága miatt a hálózat legtöbb eleme nem speciális, csak bizonyos rendvédelmi szervek által elérhető berendezés lesz. Az azokat működtető SW-k jelentős része sem lesz speciális, hanem vélhetően kommerciális. A végpontok, hálózati elemek száma is jelentősen emelkedni fog, így a védendő elemek száma is nőni fog, melyek egy részét publikus mobil operátor birtokol, és akár egy harmadik fél üzemeltet és tart karban. Mivel az EDR rendszer rendelkezésre állása is kiemelt fontosságú, ezért ez külön megfontolást és intézkedéseket igényel, ha más külső fél rendszere is kritikus jelentőségű a rendszer működése szempontjából.

Az alábbi táblázatban röviden összehasonlítom a jelenlegi és a jövőbeli EDR rendszereket (1. táblázat).

Összehasonlítás	EDR 1.0 – TETRA saját és speciális rendszer	EDR 2.0 (EDR 3.0) - 4G/5G (3GPP) saját + szolgáltatói rendszer + speciális rendszerelemek
Adatfolyam	csak hang gyakorlatilag	minden adat (hang és adat)
Adat érvényessége	„hang elszáll”	„adat megmarad”
Adatok köre	hang alapvetően	hang/adat/lokáció/viselkedés/különleges adatok akár központi állami adattárházakból származó személyes adatok, az egészségügyi és bűnügyi rendszerekből különleges személyes adatok
Adat kódolás	speciális	piaci termék/speciális?
Adatok tárolása	saját adatbázis/saját felhő	csak kormányzati felhőben, minden adatot az országon belül, megbízhatóan védett környezetben kell tárolni
HW (végpont) -terminál	speciális	piaci termék
HW (hálózat) -átvitel + rádióállomás	speciális	piaci termék akár
HW (központi)	speciális	piaci termék akár
HW tulajdonos	saját	saját/szolgáltatói (RAN/Core)
HW infrastruktúra védelme	saját	saját/szolgáltatói (RAN/Core) + rengeteg RAN végpont (nagy intelligencia!)
HW infrastruktúra mérete	350 bázisállomás + 4 központ	akár több ezer site (szolgáltatói), átviteli pontok stb., adatközpontok és adathálózat miatt lényegesen nagyobb
SW	speciális	piaci termék (javarészt)
SW frissítés	speciális -ritka	speciális/piaci – folyamatos
SW/HW ellátási lánc	speciális	speciális/piaci
SW/HW fejlesztés	lassú	folyamatos
SW/HW szállítók száma	néhány	számos
Szabványosítás	lezárult	folyamatban lévő
Biztonságra törekvés	folyamatos	folyamatos – része a tervezett életciklusnak
Támadók köre	limitált	akár az egész világ?
Felügyelet – Reagálás/megelőzés	alapvetően O&M – NOC + SOC reagálás	O&M – NOC és SOC + EWS + CERT-ek felügyelet + reagálás + megelőzés + supply chain + folyamatos tesztelés
Rendelkezésre állás	saját hatáskör, magas	részben piaci alapon
Üzemeltetési biztonság	saját hatáskör, magas	részben piaci alapon

1. táblázat: EDR 1.0 és EDR 2.0/3.0 információbiztonsági összehasonlítása

Forrás: Saját szerkesztés

A lehetséges információbiztonsági megoldások

Az EDR rendszer esetében a gyakorlati információbiztonsági védelem alapja nem különbözik az egyéb rendszerek esetében használt alábbi hármas megközelítéstől:

1. felderítés
2. kockázatértékelés
3. észlelés.

Az információbiztonsági problémák/incidensek megelőzését célzó ajánlásokat a következő pontokban foglalhatjuk össze szintén egy hármas megközelítéssel (SeConSys 2021):

1. megelőzés
2. észlelés
3. reagálás.

A következőkben ezen hármas megközelítéseket fejtem ki bővebben.

Fenyegetettség felderítése

Az EDR rendszer kiemelt fontossága is indokolja, hogy a rendszerre leselkedő fenyegetéseket felderítéssel tervezzük megelőzni. A jövőálló 2.0 és 3.0 EDR rendszerek fenyegetettsége a technológia változása miatt lényegesen magasabb, mint a korábbi zárt, ellenőrzött HW/SW komponensekből álló EDR 1.0 esetében. A fenyegetettség felderítése így már szükségszerűen megjelenik a rendszert üzemeltető szervezet szervezeti felépítésében is:

- stratégiai (biztonsági vezetés, szervezeti vezetés)
- taktikai (biztonsági csoportok, hálózati csoportok, eseménykezelő csoportok)
- műveleti (veszélyvadász, eseménykezelő csoport, biztonsági vezetés).

Globális fenyegetés felderítés: listák és szabályok használata az alábbiak mentén:

- IoC: Indicator of Compromise: kompromittálódásra utaló jel
- Yara szabályrendszer (malware) – rosszindulatú programok kutatásában és felismerésében használt eszköz
- Hash/Url/IP/DNS listák és szabálycsomagok használata
- CTI (Cyber Threat Intelligence) – kiberfenyegetettség felderítés
- Honeypot 4G/5G specifikus protokollok emulálása a generikus protokollok mellett passzív sebezhetőségi hírszerzés: központi adattár (5G szolgáltatók, PPDR szolgáltatók), sebezhetőségek megosztása, CVE-kre figyelmeztetés

- Early warning system – csatlakozás a Nemzeti Kibervédelmi Intézet Korai Figyelmeztető Rendszeréhez
- CVE Number Authorities – például, ha a rendszer elemeinek beszállítója, a CVE No Authorotites azt jelzi, hogy kiemelten kezeli a sérülékenységek kezelését (Samsung, E/// stb.).

Kockázatértékelés

A távközlési rendszerre és rendszerlemeire vonatkozó fenyegetettségeket a kapcsolódó támadási vektorok és az egyes támadó profilok alapján szükséges értékelni.

Néhány támadási vektor:

- Sérülékenységeket kihasználó támadások: a sikeres támadások mindig valamilyen – fizikai, logikai, szervezeti, humán – sérülékenység kihasználására épülnek. Esetünkben az EDR 2.0/3.0 rendszerek fizikai sérülékenysége az, ami jelentősen növekedhet a hálózat topológiája miatt (pl. nagyszámú, nehezen ellenőrizhető rádióállomás).
- Hálózati behatolás: ennek lehetősége szintén nagyobb a szélessávú EDR rendszer esetében, mert a hálózat lényegesen kiterjedtebb és összetettebb.
- Kriptográfiai sérülékenységek kihasználása.
- Protokoll és API hibák kihasználása.
- Sérülékenységek mindkét fő osztálya, a publikusan ismert, valamint a zero-day sérülékenység is lényegesen nagyobb számban fordulhat elő a piaci SW/HW elemek használata miatt.
- Beszállítótól érkező támadás: az esetleges – az egy beszállítótól való függés csökkentése miatti – többszállítós kialakítás növelheti ennek a támadási formának jelentőségét.

Támadói profilok

A rendszereket fenyegető támadások forrása sokféle lehet. Egyes támadókat motiváció, az információszerzési képesség mélysége, a technikai tudás szintje, valamint a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége alapján érdemes osztályozni. Az EDR 1.0 rendszer speciális volta miatt sokkal felkészültebb, több speciális (akár belső) információ birtokában lévő támadó járhatott csak sikerrel, az EDR 2.0/3.0 esetében a potenciális sikeres elkövetők köre jelentősen bővül és a szükséges (belső vagy publikus) információ és tudás alacsonyabb szintje is elegendő lehet egy sikeres támadáshoz.

Észlelés

- Helyzetismeret (az üzemeltető minden pillanatban pontosan tudja, hogy mi történik a rendszerében) biztosítása az üzemeltető személyzet részére (NOC-SOC kommunikáció, változáskövetés), monitoring rendszer.
- Naplógyűjtés, kezelés és elemzés (központi naplógyűjtés és feldolgozás – pl. Graylog és biztonsági log gyűjtés és elemzés – SIEM).
- Rosszindulatú kód (malware) észlelés.

Megelőzés

- Sebezhetőség vizsgálat
 - CVE adatbázis nyomonkövetése
 - teszt rendszer kialakítása, mely penetrációs tesztesési célra is használható
 - tesztelés hatókör meghatározása kockázatkezelési eredmények alapján
 - beszállítók sebezhetőség vizsgálata, mint követelmény
- Konfiguráció- és javításkezelés
 - CMDB (Configuration Management Data Base) építése és használata konfigurációkezeléshez – egyes elemek egymásra hatása, ez alapján az infrastruktúra kritikus elemeinek meghatározása (vagy pl. hibaterjedés elemzése)
 - kiadás menedzsment (tesztelés, telepítés, adminisztráció)
 - Legacy rendszerek figyelemmel kísérése (EoL = End of Life)
 - EoL SW és HW
 - már beszerzésnél figyelembe venni a folyamatos gyártói támogatás/javítás/kezelés meglétét
- IAM (Identity and Access Management)
- PAM (Privileged Access Management)
- Határvédelem
 - fizikai védelem (pl. tamper resistant csatlakozások, letiltott konzol csatlakozások stb.)
 - ACL (Access Class List) alkalmazása
 - VLAN (Virtual Lan)-ok használata
 - Port Security és hálózati hozzáférés szabályzás, pl. ISE (Identity Service Engine – Cisco terminology) – klinés gépek csatlakozásának szükségessége esetén
 - adatdióda használata
 - DPI (Deep Packet Inspection) – mély csomag ellenőrzés

- Malware szűrés határpontokon
- tűzfalcsoport alkalmazása (határvédelmi és pl. belső tűzfal) – eltérő gyártótól beszerezve
- SPI (Stateful Packet Inspection)
- Hálózatbiztonsági zónastruktúra kialakítása (megfelelő elkülönült biztonsági zónacsoportok kialakítása, virtualizáció és Out-Of-Band menedzsment zónacsoport kialakítása)
- Behatolás megelőzése
 - IDPS (Intrusion Detection and Prevention System) – Behatolás észlelő és megelőző rendszer (IDS vs IPS)
 - SIEM (Security Information and Event Management) – Biztonsági Információ és esemény kezelés
 - SPI (Stateful Packet Inspection)
- Adatbiztonság
 - titkosított protokollok használata érzékeny adatok védelmére
 - jelszavak ne legyenek nyílt szövegben tárolva és küldve
 - vezeték nélküli és nyílt hálózaton történő távoli elérések kriptográfiailag védetten történjenek.

Észlelés

Korábban kifejtésre került.

Reagálás

EDR esetében sem lehet egy esetleges támadás esetén a rendszert leállítani, sőt, inkább szinte bármi áron üzemben kell tartani.

Ehhez eleve úgy kell a rendszerek működését megtervezni, hogy lehetséges legyen a támadással érintett (az IDS által jelzett) rendszerek elszigetelése az ép rendszerektől. A támadás elhárítása után – akár már alatta is – meg kell kezdeni a begyűjtött adatok feldolgozását, értékelését (forensics támogatása). A támadásra adandó reagálás sürgős, a személyzetnek stresszhelyzetben kell dolgoznia, éppen ezért fontos az előzetesen kialakított, jóváhagyott és rendszeresen tesztelt biztonsági eseménykezelési tervben kialakított eljárások, jelentések, kommunikációk megfelelő és folyamatos végrehajtása.

A támadás során vélhetően érintett hálózatoktól való minél jobb elkülönítés érdekében legyen fizikailag elválasztott menedzsment-hálózat a naplógyűjtésre és a biztonsági beállítások elvégzésére.

Legyen eljárásrend a támadás elhárítása után az esemény kiértékelésre.

Az értékelés eredményei beépítendőek a megelőzési-és észlelési stratégiákba.

A támadás elhárítása és elemzése után az összes tevékenységet ajánlott tételen átvizsgálni, értékelni, majd a tanulságokat visszacsatolni, a szükséges folyamat-, szabályozás-, technológia- stb. fejlesztéseket elvégezni.

Összefoglalás

A jelenleg működő EDR 1.0 és jövőbeli EDR 2.0/3.0 információbiztonsági kérdéseket összehasonlítva láthatjuk, hogy komplex, nem csak a teljes rendszert lefedő, hanem a rendszer megvalósításának teljes életciklusát figyelembe vevő folyamatot kell elképzelnünk, mely kiterjed a beszerzés, a tervezés, a kivitelezés, a beüzemelés és a majdani üzemeltetés fázisaira is. Az információbiztonsági szemlélet pedig

nem csak a műszaki területre korlátozódik immár, hanem meg kell jelennie a szervezeti felépítésben, a saját üzemeltető személyzet, de még a külső beszállítók és szolgáltató partnerek kiválasztásába és folyamatos felügyeletébe is.

Melléklet

I. sz. melléklet: Rövidítések jegyzéke

Fogalom, rövidítés	Kifejtés	Magyar megnevezés
BB-PPDR	Broadband Public Protection and Disaster Recovery	Szélessávú Közrend és Katasztrófa Elhárítási Rendszer
CMDB	Configuration Management Data Base	Konfiguráció menedzsment adatbázis
CORE	Core Network	Maghálózat
CERT	Computer Emergency Response Team	Eseménykezelő központ
CTI	Cyber Threat Intelligence	Kiberfenyegetettség felderítés
CVE	Common Vulnerability and Exposures	Ismert sérülékenységek és kitettségek
EDR		Egységes Digitális Rádió-Távközlő Hálózat
EWS	Early Warning System	Korai figyelmeztető rendszer
IAM	Identity and Access Management	Azonosítás- és hozzáférés kezelés
IDS	Intrusion Detection System	Behatolás észlelő rendszer
IPS	Intrusion Prevention System	Behatolás megelőző rendszer
IDPS	Intrusion Detection and Prevention System	Behatolás észlelő és megelőző rendszer
NOC	Network Operation Center	Hálózati irányító központ
O&M	Operations and Maintenance	Üzemeltetés és karbantartás
PAM	Privileged Access Management	Privilegizált hozzáférés kezelés
SIEM	Security Information and Event Management	Biztonsági Információ és esemény kezelés
SOC	Security Operation Center	Biztonsági Üzemeltetési Központ
SPI	Stateful Packet Inspection	Állapotfüggő csomagfelügyelet
RAN	Radio Access Network	Rádiós hozzáférési hálózat
TETRA	Terrestrial Trunked Radio	Földfelszíni trónkölt rádió

Irodalomjegyzék

- Kardos, T. Zs. (2021) Az Egységes Digitális Rádió-távközlő Rendszer (EDR) továbbfejlesztési lehetőségei. *Rendvédelem folyóirat*, X. évf. 2021/3. sz. pp. 12-18. DOI: [10.53793/RV.2021.3.2](https://doi.org/10.53793/RV.2021.3.2)
https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2022/02/2021_3_Kardos_Tamas_Zsolt.pdf [Letöltve: 2022.04.26.].
- Nemzeti Kibervédelmi Intézet Korai Figyelmeztető Rendszere
<https://nki.gov.hu/ews/>.
- Pro-M Zrt. középtávú fejlesztési stratégia (2019)
<https://www.pro-m.hu/Hirek/2019/ProMNews/>
[Letöltve: 2021.07.30.].
- SeConSys (2021) Villamosenergetikai ipari felügyeleti rendszerek kiberbiztonsági kézikönyve. Nemzeti Kibervédelmi Intézet.

Szerzők

Ember Zsolt

Semmelweis Egyetem, Mentális
Egészségtudományok Doktori Iskola, hallgató

Gordos Mónika

Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,
Biológiai és Sportbiológiai Doktori Iskola, hallgató

Huszi Éva

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Politikatudományi és Szociológiai Intézet,
Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, főiskolai
docens, Ph.D.

Kardos Tamás Zsolt

Paks II. Zrt., telekommunikációs főszakértő

Lukács J. Ágnes

Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar,
Társadalomtudományi Tanszék, tanársegéd, Ph.D.

Pethesné Dávid Beáta

Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közszolgálati
Kar, Mentálhigiéne Intézet, egyetemi tanár,
intézetigazgató
Magyar Tudományos Akadémia, Kiváló Kutatóhely,
Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai
Intézet, Ph.D. habilitált

Szabó Tünde

Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Közszolgálati
Kar, Mentálhigiéne Intézet, egyetemi tanársegéd,
hallgató

Szárász Krisztina

Fonyódi Járás Szociális, Család- és Gyermekjóléti
Központ, eszményvezető, szakmai egységvezető